

ISSN 2520-2634
eISSN 2520-2650
Индекс 75874; 25874

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

«Педагогикалық ғылымдар» сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия «Педагогические науки»

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Educational Sciences

№3 (60)

Алматы
«Қазақ университеті»
2019

ХАБАРШЫ

«Педагогикалық ғылымдар» сериясы №3 (60) қыркүйек

ISSN 2520-2634
eISSN 2520-2650
Индекс 75874; 25874

04.05.2017 ж. Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникация министрлігінде тіркелген

Қуәлік № 16507-Ж

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады
(наурыз, маусым, қыркүйек, желтоқсан)

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Мухатаева Д.И., PhD, аға оқытушы (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мыңбаева А.Қ., п.ғ.д., профессор, ғылыми редактор (Қазақстан)

Булатбаева А.А., п.ғ.д., профессор м.а., ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Айтбаева А.Б., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Таубаева Ш.Т., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Алғожаева Н.С., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Аринова Б.А., п.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)

Ахметова Г.К., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Исаева З.А., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Трапицын С.Ю., п.ғ.д., профессор (Ресей)

Тайсум Э., PhD (Ұлыбритания)

Христозова Г., п.ғ.д., профессор (Болгария)

Римантас Жельвис, хабил. д., профессор (Литва)

Хусейн Хусни Бахар, PhD, профессор (Түркия)

Пепа Митева, PhD, асс. профессор (Болгария)

Акшалова Б.Н., ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Махамбетова Ж.Т., психология магистрі (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Ертаргынқызы Динара, PhD, аға оқытушы (Қазақстан)

Педагогикалық ғылымдар сериясы – білім беру әдіснамасы мен тарихы, психологиялық-педагогикалық зерттеулер, кәсіби білім беру, салыстырмалы педагогика, білім беру менеджменті, инклюзивті білім беру, жоғары оқу орындарын инновациялық дамыту, тәрбие теориясы мен әдістемесі, пәндерді оқыту әдістемесі бағыттарын қамтиды.

КАЗАК
УНИВЕРСИТЕТІ
Б А С П А Ү Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова

Телефон: +7 747 125 6790

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева

Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

ИБ № 5934

Пішімі 60x84 $\frac{1}{8}$. Көлемі 10,3 б.т. Тапсырыс № 5934.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2019

2016 жылға дейін ISSN 1563-0293

1-бөлім
**ТАРИХ. ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ
ӘДІСНАМАСЫ**

Section 1
**HISTORY. METHODOLOGY
OF MODERN EDUCATION**

Раздел 1
**ИСТОРИЯ. МЕТОДОЛОГИЯ
СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Әрінова Б.А.

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: baxit@mail.ru

ҰЛЫ ДАЛА ОЙШЫЛДАРЫ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОРНЫ

Мақалада жоғары оқу орындарында білімденуші студент жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесін дамыту мәселесі қарастырылады. Жастардың қоғамдық-әлеуметтік топ және біздің еліміздің өркендеуіне үлес қосатын болашақ маман ретіндегі рөлі туралы айтылады. Студент жастарды қазіргі рухани жаңғыру жағдайындағы адамгершілікке тәрбиелеуде Ұлы дала ойшылдарының асыл мұраларының орны ерекше екендігі дәйектеледі. Мақаланың негізін қазақ халқының ғұлама ойшылдары Әбу Насыр әл-Фараби, Жүсіп Баласағұни, Махмұт Қашқари, Ахмед Йүгінеки және Асан Қайғы сияқты даналық әлемінің асылдарының еңбектерінде айтылған тәрбиелік мәнді ой-пікірлер құрайды. Аталған ойшылдардың шығармаларында қарастырылған мәселелердің адам баласының өміріндегі мәнін ашу мақсат етіледі. Адам бойындағы жақсы және жаман қасиеттердің тұлғаның өзін-өзі тануына ықпалы туралы мысалдар беріледі. Ұлы дала ойшылдарының еңбектеріндегі адамгершілік сапаларына негізделген мінез-құлық нормалары талданады. Сонымен қатар мақалада бұл ғұламалардың еңбектерінің жоғары оқу орындарындағы «Өзін-өзі тану» пәнінің білім мазмұнында қамтылуы және оларды оқытудың кейбір әдістемелік үлгілері ұсынылады.

Түйін сөздер: Ұлы дала, ойшылдар, даналық әлемі, студент жастар, рухани-адамгершілік тәрбиесі, білім мазмұны, әдістер, еңбектер.

Arinova B.A.

Ph.D., acting Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: baxit@mail.ru

The role of the Heritage of Thinkers of the Great step in Spiritual and Moral Education of Student Youth

The article deals with the problems of spiritual and moral education of University students. The role of youth as a social group and future professionals who make and will make a great contribution to the prosperity of our country is revealed. The place of heritage of thinkers of the great steppe in education of students of morality in the conditions of spiritual revival is proved. It is a survey article and has a historical character. The thoughts of great scientists and educators of the past were analyzed, which were stated in the works of the great sages of the Kazakh people as Abu Nasr al-Farabi, Yusuf Balasaguni, Mahmut Kashkari, Akhmed Yugineki and Asan Kaigy.

For example, analyzing the views of the great al-Farabi, the author emphasizes the philosophical issue of meaning of human life, which is to comprehend happiness. Al-Farabi defines the image of «avirtuous citizen». The purpose of the article is to reveal the importance of morality in human life, which are set out in the works of philosopher. Examples are of the influence of good and bad traits on self-cognition. The norms of behavior related to the moral qualities of man in the works of thinkers of the great steppe are analyzed. Also, this article analyzes the content of education on the subject of «Self-cognition» in higher school and the use of the works of listed thinkers, offers the author's methodological examples of teaching.

Key words: The Great Steppe, thinkers, the world of wisdom, students, spiritual education, the content of education, teaching methods, works of sages.

Аринова Б.А.

к.п.н., и.о. доцента, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: baxit@mail.ru

Роль наследия мыслителей Великой степи в духовно-нравственном воспитании студенческой молодежи

В данной статье рассматриваются проблемы духовно-нравственного воспитания вузовской студенческой молодежи. Раскрывается роль молодежи как общественно-социальной группы и будущих специалистов, которые вносят большой вклад в процветание нашей страны. Обосновано место наследия мыслителей Великой степи в воспитании у студенческой молодежи нравственности в условиях духовного возрождения. Статья является обзорной и носит исторический характер. Проанализированы мысли великих ученых и просветителей прошлого времени, которые были изложены в трудах великих мудрецов казахского народа как Абу Насыр Аль-Фараби, Юсуп Баласагуни, Махмут Кашкари, Ахмед Йугинеки и Асан Кайгы. Так, анализируя взгляды великого Аль-Фараби, автор подчеркивает философский вопрос смысла жизни человека, который заключается в постижении счастья. Аль-Фараби определяет образ «добродетельного гражданина». Цель статьи – раскрыть значение нравственности в жизни человека, которое изложено в трудах мыслителей. Приводятся примеры, как влияют хорошие и плохие черты на самопознание личности. Анализируются нормы поведения, связанные с нравственными качествами человека в трудах мыслителей Великой степи. Также в этой статье проанализировано содержание образования по предмету «Самопознание» в вузе и применения в них трудов перечисленных мыслителей, предлагаются авторские методические примеры преподавания.

Ключевые слова: Великая степь, мыслители, мир мудрости, студенческая молодежь, духовно-нравственное воспитание, содержание образования, методы обучения, труды мудрецов.

Кіріспе

Жоғары кәсіби білім берудің қазіргі жаңа парадигмасы **студент жастардың білімдік, рухани, зияткерлік, мәдени және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға, жеке даралық қабілеттіліктерін қолдауға, тұлғаның өзін-өзі шынайы көрсете алуына мүмкіндік беретін оқыту мен тәрбиеге бағытталады.** Жастар қоғамдық **әлеуметтік өзгерістердің басты факторы,** табысты, білімді ерекше әлеуметтік топ ретінде еліміздің өркендеуін қамтамасыз ететін күш болғандықтан бүгінгі таңда оларға берілетін адамгершілік тәрбиені рухани жаңғырумен сәйкестендіру қажеттігі туындайды. Қазіргі жастар кәсіби терең білімді, бәсекеге қабілетті, кісілігі биік, цифрлық сауаттылықты еркін меңгерген, әлем тілдерін білуге құштар, ақыл-ойы толысқан кемел тұлға болып қалыптасуы қажет. Сондықтан да болар тәуелсіздігіміздің ширек ғасырлық тарихында жастар мәселесі Елбасының Қазақстан Халықтарына әр жылғы Жолдауларында, «Мәңгілік Ел», «Ұлт жоспары 100 нақты қадам», «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» сияқты құжаттарда орын алып, оқу-тәрбие ісінің өзегіне айналса, 2019 жылдың «Жастар жылы» деп жариялануы жастардың қоғам өміріндегі рөлін айқындай түседі. Н.Ә. Назарбаев: «Жастарымыз басымдық беретін межелердің

қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді» деп жастарға үлкен жауапкершілік артады (Назарбаев, 2017) [1].

Еліміз жастарға қоғамдық белсенді топтарының бірі және мемлекеттің стратегиялық ресурсы ретінде үлкен сенім артып, оларға мемлекеттік тапсырыс аясында және әлеуметтік қызмет көрсететін **үкіметтік емес ұйымдар тарапынан** жан-жақты көмек көрсету қарастырылған. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясаты **туралы Заңында: «Жастар мемлекет дамуында белсенділік танытатын субъект ретінде өмір жалғасы, болашақ тізгіні және келешекте ата-бабамыздың игілік жолын жалғастырушы мұрагер деп танылады.** Мемлекеттік жастар саясатының мақсаты жастардың рухани, мәдени, білім алып, кәсіби және дене бітімінің толыққанды дамуы, шешімдер қабылдау процесіне қатысуы, ойдағыдай әлеуметтенуі және олардың әлеуетін елді одан әрі дамытуға бағыттау үшін жағдайлар жасау болып табылады», – деп жазылуы мұның айғағы десек те болады (Заң, 2015) [2].

Жоғары оқу орындарындағы студент жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесі «білім беру», «оқыту» және «тәрбиелеу» деп аталатын тұтас педагогикалық үдерісте үздіксіз жүріп жатады. Семестр бойында оқытылатын пәндердің білім

мазмұнында, тәрбиелік іс-шараларда болашақ маманның рухани-адамгершілік тәрбиесін дамытудың ұтымды жолдары қарастырылады. Сондай оқу курстарының қатарында «Өзін-өзі тану» және «Өзін-өзі тануды оқыту әдістемесі» пәндерін атап айтуға болады. Бұл мақаланың арқауы болып отырған Ұлы дала ойшылдарының ғаламат туындылары студенттердің өзін-өзі тәрбиелеуіне, өзін-өзі дамытуына, өзінің өмірлік жолын дұрыс түсінуіне ықпал ететіндей мақсатқа құрылады. Оқу пәндерінің каталогына және Типтік оқу бағдарламасына сәйкес 1 курс студенттері алғашқы семестрде «Өзін-өзі тану» пәнін 2 кредитпен оқиды. Пәннің силлабусындағы тақырыптық жүйе жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгеруді көздейгіндіктен, практикалық бағыттағы оқу материалдарында Қорқыт, Асан Қайғы, Әл-Фараби, Ж. Баласағұни, М. Қашқари, Х. Дулати А. Яссауи және т.б. рухани тұлғалардың тәрбиелік мәні жоғары және адамның өзін-өзі тануына ықпал ететін шығармаларынан үзінділер алынады.

Мақаланың мақсаты – қазіргі студент жастардың рухани адамгершілік тәрбиесін халқымыздың ғұлама ойшылдарының еңбектерінде айтылған даналық ойлары негізінде дамыту.

Зерттеудің материалдары мен әдістері. Студенттердің тұлғалық дамуы ескеріліп, Ұлы дала ойшылдарының «Өзін-өзі тану» пәнінің білім мазмұнына енген оқу материалдары талданып, оларды оқытудың кейбір үлгілері көрсетілді.

Әдебиетті шолу

Адамзат баласының асыл армандарының бірі келешек өмірді жалғастыратын өнегелі ұрпақ тәрбиелеу болса, ол арман халқымыздың өрелі ойы, тағылымды тәлімі және терең тарихындағы рухани құндылықтармен үндесіп жатады. Рухани-адамгершілік тәрбие жеке адамның жан-жақты дамып жетілуіне бағытталған, жағымды мінез-құлықтағы адами тәртіп пен дағдыны қалыптастыратын гуманистік негіздегі жалпы тәрбиенің құрамдас бөлігі. Жастарға рухани-адамгершілік тәрбие беру түптеп келгенде халықтың өмір тәжірибесінен, ұлттық құндылықтардан бастау алады, сөйтіп, педагогикалық сипатқа ие болады. Сол себепті студент жастарды қазіргі рухани жаңғыру жағдайындағы адамгершілікке тәрбиелеуде Ұлы дала ойшылдарының асыл мұраларының орны ерекше. Халқымыздың ұрпақ тәрбиесі тарихта болған ойшылдардың философиялық

көзқарастарының, даналық сөздерінің, салиқалы ой-пікірлерінің негізінде дамып қалыптасты және олар адамгершілік идеяларына бағытталып, ұрпағының жақсы адам болуын нысана тұтты. Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіндегі өнеге мен өсиетке негізделген нақыл сөздер, тәрбиелік иірімдер ұлттық келбет пен ұлттық мінезден туындап отырған. Бұл дәстүр ата-бабаларымыздың сара жолы, болашақ ұрпағына қалдырып кеткен аманаты және ұлттық мұраты, адамгершілік тәрбиесінде халық тәжірибесінің, дала даналарының ой-пікірлерінің орны ерекше болуы да осыдан.

Ұлы дала ойшылдары туралы айтар болсақ, ең алдымен әлемдік деңгейдегі ғұлама ғалым, тарихи ұлы тұлға – Әбу Насыр әл-Фарабидің есімін айрықша атап айтамыз. Ол өзінің ғылыми еңбектерінде парасаттылық туралы ой толғап, адам деген ардақты атты алып жүруді үлкен бақыт деп есептеп, үлкендердің кішілерге, жастарға беретін тәрбиесін «Үлкендер ұлағаттылығы» деп атаған. Ғалым тәрбиенің мәнін түсіндіруде оның қоғам дамуындағы алатын орнына, ең алдымен адамгершілік тәрбиесіне және жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына байланыстылығын дәлелдеген. Ұлы ойшыл ғалым «ғылым»-«білім»-«тәрбие» деген үш ұғымды философиялық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан дәйектей отырып, олардың тұлға қалыптастырушылық мәнін айқындаған. «Білімсіз адамгершілік молаймайды, білімсіз адам өзгенің абзал қасиеттерін тани алмайды. Жан дүниені тәрбиелемей, үлкен жетістікке жету жоқ. Ғылым мен тәрбие ұштасса ғана рухани салауаттылыққа жол ашылмақ. Мінез-құлқын түзей алмаған адамның ақиқат ғылымына қолы жетпейді», – деп тәрбиенің рухани-адамгершілік негізін салып берген. Әбу Насыр әл-Фарабидың пікірінше білімді, тәрбиелі, ғылым адамы болу әлбетте адамгершілік және еңбек тәрбиесіне байланысты. Сол себепті Фараби еңбекті тәрбиенің алғышарты етіп алды. «Тәрбиені неден бастау керек», «Философияны үйрету үшін алдын ала не білу керек» атты еңбектерінде білім алу мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтайды. «Ғылымдар тізбесі», «Ғылымдардың шығуы» атты еңбектерінде ғылымдарды үйрену, реттерін белгілейді және тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің тарихи тағылымын, үлгісін, болашақ ұрпаққа өнеге, тәлім етіп қалдырады. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары», «Бақытқа жету жайында», «Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері» сияқты трактаттарында ойшыл ғұлама

адамзат баласын ғасырлар бойы толғандырып келе жатқан және өмір бойы жалғаса беретін адамтану мәселесіне тоқталады. Адамның бойындағы небір асыл қасиеттердің екіжақтылық сипатын мінез-құлық, іс-әрекет, әдеп пен әдет тұрғысынан дәйектеп, олардың тумысынан емес, жүре келе қалыптасып, дамитынын қисынды түрде дәлелдеп береді.

Адам бойындағы жақсы және жаман қасиеттерді Әбу Насыр әл-Фараби әркімнің ақыл парасатының өлшемі ретінде сипаттайды және оларды адамгершілік сапаларына негізделген мінез-құлық нормалары деп атайды. Адам өзінің бойындағы адами қасиеттеріне сәйкес әрекет етеді. Жақсы адам үнемі жақсылыққа ұмтылады, ал жаман адам әр нәрседен кемшілік іздейді. Ал жағымды мінезі мен игі іс-әрекеті арқылы жақсылыққа ұмтылуды ойшыл ғалым «екеуі бірдей болып келсе, біз ізгі, игілікті және қайырымды адам боламыз, яғни біздің өмір бейнеміз қайырымды, ал мінез-құлқымыз мақтаулы болады» дейді. Мұнан біз түркі ойшылының айтып кеткен ұлағатты сөзінің қазіргі жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің де өзегі болып отырғанын байқаймыз. Адам өмірінің мәні, бақытқа жету жолдары туралы ойларында әл-Фараби: «Адамның өмір сүру мақсаты ең жоғары бақытқа жету болса, ол адам бақыт дегеннің не екенін білуі қажет және оны өзінің мақсаты етіп қойып, соған ұмтылуы керек. Содан кейін ол бақытқа жету үшін не істеуге тиіс екенін біліп, соған әрекет жасауы керек. Бақыттың мәні парасаттылықта, әркімнің өз алдына игілікті мақсат ете білуінде... адамның өз мінез-құлқын, іс-әрекетін ерікті түрде өзгертіп, игілікке бағыштап отыруында» деп бақытқа жету жолдарының ізгілікті мәнін ашып көрсетеді. Олай болса, бақытқа жету мақсат қоя білумен шектеседі, ал мақсат адамның бойындағы жан қуатына, ерік-жігеріне тікелей байланысты жүзеге асырылады. Адамды қоғаммен бірге өмір сүретін, қоғамнан тыс әрекет ете алмайтын жаратылыс деп түсінген ойшыл ғалым әр адамның бойынан табылу тиіс адамгершілік сапаларды жіктей келе, өз бойындағы туа біткен мынадай құрылымдық:

- мінсіз, келбетті дене бітімі; (бұл «харизма» ұғымына саяды)
- айтылған сөзді жетік түсіну, пікірін дәлелдеп, ой қорыта алу;
- естіген, көрген, нәрселерді есте сақтау, жадының тұрақтылығы;
- алғыр ой, зерек қабілет, саналы ақыл, көрегенділікке ие болу;

- сөз мәнерін түсіну, өз ойын шешен, ділмар сөйлеп жеткізе алу;
- білімге, дүниені тануға құштарлық таныту, еңбек студент жалықпау;
- барлық жағдайда барынша сабырлық сақтау, өзін-өзі реттеп отыру;
- үнемі шындық пен ақиқатқа жүгіну, өтіріктен әрқашан аулақ болу;
- әділеттілікті, әділдікті жақтау, ар мен абыройды, намысты қадір тұту;
- қанағатшыл болу, жамандықтан сақ болу, байлыққа еш құнықпау;
- бірбеткейліктен аулақ болу, жарасымды, ізгілікті қатынасқа түсе алу;
- қорқыныш пен жасқануды білмейтін ержүрек, батыл, қайсар бола алу.

Ғалым осындай он екі қасиетті өзара ұштастыра білген адам өзі-өзі басқарып қана қоймайды, ол сол сияқты мемлекетті басқаратын да көшбасшылық қасиеттерге ие болады деп тұжырымдайды (әл-Фараби, 2009) [3].

Әл-Фарабидің өмірін, шығармашылығын зерттеген, фарабитанушы ғалым А. Машанов ол туралы «дүние емес, білім жиған ғалым» деп, ғұлама ойшылдың құндылықтар әлемінде білімді өте жоғары бағалағанын айтады (Машанов, 1970) [4]. Бұл пікірдің рухани құндылықтардан гөрі материалдық қажеттіліктерді көбірек тандайтын қазіргі жастарға беретін өнегесі мол екендігі анық. Әл-Фарабидің көптеген өлеңдері адамның ерік-жігерін, күш-қайратын, ар-намысын шыңдауға және достықта адал болуға үндегенін мына өлең жолдарынан байқаймыз:

Тіршілікте құрыштай бол төзімді,
Сан мәртебе алдаса да өзіңді.
Тағдырыңды ешуақытта жазғырма,
Тіпті кейде болса эзәзіл азғырған.
Өрге жүзген өнегелі ісімен,
Таңда адал дос өз теңінің ішінен.
Жүргендер көп достық атын малданып,
Алайда тек қалма оған алданып (Келімбетов, 1986) [5].

Бұл өлеңді өзін-өзі тану тұрғысынан талдағанда «Дұрыс әрекет», «Ішкі тыныштық» құндылықтарымен сабақтастықта қарастырамыз. Өзін өзі тану сабақтарының ұтымды әдістерінің бірі «шығармашылық тапсырма» әдісі бойынша «5 минуттық эссе» жазу тапсырылады. Студенттер өлеңдегі негізгі идеяны өзінің өмірлік тәжірибесіне сәйкестендіріп, ой толғанысын жазады. Мұндай тапсырмалар өзін-өзі дамытуға, өзінің рухани-адамгершілік сапаларын бағалай алуға жетелейді. Ғұламаның еңбектерінде айтылған рухани-адамгершілік құндылықтарды

саралай келе, біз әл-Фараби шығармаларының қуаты оның адам өмірінің мәнін қайырымдылық, жақсылық, қанағат және дұрыс іс-әрекет арқылы дәйектеп беруінде деп пайымдаймыз. Сонымен қатар оның шығармаларының қазіргі студент жастардың өзіндік тәрбиесіндегі орны зор екендігін ашып айта аламыз.

Ұлы дала ойшылдарының тәлім-тәрбиелік тарихында Шығыстың ойшыл философы, бүкіл Шығыс елдеріне танымал ғалым-энциклопедист, ірі мемлекет қайраткері, көрнекті ақын Ж. Баласағұнның есімі ерекше аталады. Оның «Құтты білік» атты еңбегі қоғамдық-әлеуметтік мәні бар түрлі ережелер мен заңдарды, әдет-ғұрыптарды, мәдениет және т.б. мәселелерді өз дәуірінің талап-тілектері тұрғысынан көрсете білген рухани мұра болып табылады. Бұл дастан идеялық жағынан имандылық, ізгілік рухында, тәлім-тәрбиелік, ғибраттық, өсиет-өнеге, нақыл сөздер түрінде жазылған философиялық, психологиялық және педагогикалық тұрғыдағы көркем туынды. «Құтты білік» дастанында ақын ақыл ойдың күші, білімнің адам өміріндегі пайдасы, ғылымның адамзат дамуындағы орны туралы ой толғап, өз замандастарына әлемді тану үшін терең білім қажет екендігін айтып, білімнің жан тазалығына, даналық пен бақытқа апарар жол екенін ұғындыруға ұмтылады.

«Құтты білік» дастанында имандылық, рухани-адамгершілік қасиет-сапалар, сонымен қатар тектілік, мейірімділік, достық тәрізді ұғымдардың мәні айқындалып, жалпы тәрбиенің, адамның өзін-өзі тәрбиелеуінің алатын орны нақты көрсетілген. Дастанда білім, ақылдың қасиеттері, жақсылық пен жамандық, адам бойындағы ізгі асыл қасиеттер туралы көп айтылады. Ж. Баласағұнның адамгершілік сападағы кісілік қасиеттерді жоғары бағалай отырып, адамның «кісілік» арқылы ғана құрметке, сыйластыққа ие болатынын мына өлең жолдарында ашып көрсетеді:

Ұрпағыңның ұрпағына үлгі ет те –
Кісілікті кісілікпен құрметте!
Кісілікпен, ей, мәрт ерім, ұлы бол!
Кісілікке түсер содан ұлы жол.
Адамшылық жаса адамға, адам бол!
Адам атын мақтаныш қып адал бол!
(Баласағұн, 1986) [6].

Ал еңбектің мазмұнындағы отбасы, неке мәселесі, ата-аналар мен балалардың қарым-қатынасы туралы өнегелі өсиеттер рухани-адамгершілік тәрбиенің негізі екендігі сөзсіз.

Ұлы дала ойшылдарының бірі – Махмұт Қашқаридің «Диуани лұғат ат-түрік» атты түсіндірме сөздігіндегі адамгершілік, арнамыс, махаббат құндылықтарының ұлттық өрнектермен өрімдеген өрелі ойдың өрнегі екендігін де айтып кетпеске болмайды. Махмұт Қашқари бұл еңбегінде адам мен дүниенің, индивид пен әлемнің, жан мен тәннің, рух пен жүректің біртұтастығын түсіндіруді мақсат етеді. Сөздікте адамгершілік қағидалары, тәлім-тәрбие, өсиет, ізгілік туралы ой-пікірлер айтылады. Мысалы, «Атасынан ақыл алса, тентек ұл да жөнделер», «Ұлысында ұлы болсаң, білімді елге бер», «Ұлым, ақыл тындасаң, білімсіздік жоғалар, білім қалар артында, ғұмыр сырғып жоғалар» деген сияқты тағылымы терең, ғибраттық мәнді мақал-мәтелдер мен қанатты сөздердің тәрбиелік мәні бүгінгі қоғамда да өз құндылығын жоғалтқан емес.

Ұлы даланың төсінде есімі ел есінде мәңгілікке сақталып қалған тұлғалардың бірі – Ахмед Йүгінеки. Адамгершілік тәрбиесінің руханилыққуатын ойшылғұламаның «адамгершілікке тәрбиелеу кодексі» деп бағаланған «Ақиқат сыйы» атты еңбегінен көреміз. А. Йүгінеки бұл философиялық-этикалық еңбегінде адамдарды жомарттық, кішіпейілділікке, мейірімділікке шақырып, адамгершілік құндылықтардың әлеуметтік мәнін айқындаған. Ол жомарттық болған жерде алынбайтын асу, жылымайтын жүрек жоқ екенін айтып кеткен. Сонымен қатар А. Йүгінеки адамдардың мінез-құлқын жақсарту арқылы ғана өмірді өзгертуге болатынын айтып, халық тілегімен санасатын көпшіл, қоғамшыл, мәдениетті, адамгершілігі мол тұлға өсіруді ата-ананың басты міндеті деп есептеген. Ақынның «Бақыт жолы білім арқылы білінеді», «Ойланып сөйлеген кісінің сөзі – сөздің асылы», «Тегі асыл адамның мінезі де сүйкімді, сүйкімді қылық көңілді еріксіз өзіне тартады», «Адамгершілік кімде болса, соны ер деп есепте», «Адамгершілік-үй, қарапайымдылық оның іргетасы сияқты», «Пайдасыз егес, орынсыз күлкіден сақтан», «Ұлым саған айтайын өсиетін дананың, білімдіні таны да, соңынан ер қарағым!» деген ғибратты сөздерін адамның өзін-өзі тануына көмектесетін адамгершілік идеялары деп түсінуіміз ләзім. Бұл ұлағатты сөздер «Өзін өзі тану» сабақтарының дәйексөзі ретінде қолданылады. Оқыту әдістемесінде дәйексөз тақырыптың тереңдігін анықтау үшін беріледі. Өз кезегінде бұл сөздердің әр адам үшін пайдалы және құндылықтық тәрбиелік мәні бар сөздер болып саналады.

Төл тарихымыздың тағы бір терең тамырын XII ғасырда өмір сүрген ірі тұлға – Қожа Ахмет Яссауидің еңбектерінен табамыз. Ол «Диуани хикмет» («Даналық кітабы») атты еңбегінде рухани байлықты қоғамдық өмірдің дамуымен байланыстыра отырып, адам тәрбиесі туралы ережелерді қорытындылаған. Ойшыл ақын сабырлылық, ұстамдылық, қанағатшылдық, тәубешілік сияқты қасиеттер жан дүниесі таза, кемелденген адамға тән екенін айтқан. Қожа Ахмет Яссауи шығармасындағы сөзбен істе шыдамды, төзімді болу, жақсы мен жаманды айыра білу, надандық, сараңдық, дүниеқұмарлық, жалған сөйлеп, имансыз болудан сақтану сияқты келелі мәселелер қазіргі жастар тәрбиесінде аса маңызды деп танылады (Әбен, 2001) [7].

Нәтежелер және талқылау

Қазақ халқының рухани мәдениетінде, дүниетанымдық көзқарастарында, адамгершілік туралы ой-пікірлерінде өзіндік қолтаңбасын қалдырған ойшылдардың бірі – Асан Қайғының толғау, терме, афоризмдерінде тұрмыс-тіршіліктің түйінді мәселелері тілге тиек етіледі. Оның руханилығының негізі өмірде толып жатқан қайғы атаулыны, соның ішінде адам қасіретін терең сезінуімен ерекшеленеді. Асан Қайғының пайымында адам өмір жағдайына қарамастан шынайы әрі әділетті болуы керек, ғайбат сөзден қорқуы керек. Ол халықтың санасында адам баласына тек жақсылық әкелетін жайлы мекен іздеген, мәңгілік бақ қонған «Жерұйықты» іздеуші атымен танылды. Сол сияқты Асан Қайғының адамды жақсы қасиеттерге, ізгі істерге жетелейтін тәрбиелік мәні бар, студент жастарды адами қарым-қатынаста айналасындағыларға сүйіспеншілікпен қарап, ешкімге қиянат жасамай әрдайым дұрыс әрекет етуге шақыратын мына өлеңін семинар сабағында «Ой қорыту немесе 1 тезис, 3 дәлел» әдісі арқылы оқыту студенттердің шығармашылық қабілетін дамытып қана қоймайды, ол сонымен қатар олардың бойында адамгершілік қасиеттерді жетілдіруге де септігін тигізеді. Бұл әдіс бойынша мынадай тапсырма беріледі:

1-қадам: Студенттер мына мәтін бойынша ой қорытулары қажет.

Еділ бол да Жайық бол,
Ешкімменен ұрыспа,
Жолдасыңа жау тисе,
Жаныңды аяп тұрыспа,
Ердің құны болса да,

Алдыңа келіп қалған соң,
Қол қусырып барған соң,
Аса кеш те қоя бер,
Бұрынғыны қуыспа,
Өлетұғын тай үшін,
Көшетұғын сай үшін,
Әркімменен ұрыспа,
Ашу дұшпан артынан,
Түсіп кетсең қайтесің,
Түбі терең қуысқа!..
(Нысанбаев /ред/, 2000) [8].

2-қадам: Өзінің ойын жинақтап, нақты мысалдармен бекітіп, оларды мына кестеге түсірулері керек.

Тезис	1-дәлел	2-дәлел	3-дәлел

3-қадам: Мәтінге сәйкес кестені үш дәлел арқылы талдап толтырулары тиіс.

Өзін-өзі тану сабақтарында қазақ халқының ұлағатты ой-пікірлерін оқу мәтіндері ретінде талдап қарастыру, біріншіден, жалпыадамзаттық құндылықтардың мәнін ашуға, екіншіден, студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға, үшіншіден, адам бойындағы, мінез-құлқындағы әртүрлі жақсы және жаман қасиеттерді ажырата білуге үйретеді және төменгі, яғни 1-2 курс студенттерінің өзін-өзі тануына игі әсер етері сөзсіз.

Сөйтіп, өлеңді талдау барысында студенттер «Өзін-өзі тану» пәнінің білім мазмұнын меңгеріп қана қоймайды, олар сонымен қатар өзін-өзі тәрбиелеуге де үйренеді. Ендеше, Асан Қайғының адам өмірін жақсарту, жақсылық жасау, қамқорлық таныту сияқты ізгілікті ойларының тәрбиелік мәні әрқашан өз биігінде рухани азық болып қала береді деп айта аламыз.

Адамгершілік қағидаларына негізделген тәрбие мәселесі жыр маржанын төгілткен жыраулардың әдеби мұраларында көрініс тауып, жастарды елжандылыққа, рухы биік азаматтыққа тәрбиелеуге ықпал етті. Халқымыздың сан ғасырлық өмірін асыл сөзде бейнелеп көрсеткен жыраулар, атап айтқанда Қазтуған Сүйінішұлы, ерлік пен еркіндікті аңсаған жорықшы жырау Доспамбет, адамды жақсылыққа шақырып, жамандықтан бездірген, адал достықты дәріптеп, опасыздықты сынаған Шалкиіз Тіленшіұлы, «Күлдір де күлдір кісінетіп, күреңді мінер ме екеміз» деп халықтың бақытты өмірін армандаған Ақтамберді жырау және өз халқының бірлігін, ынтымағын аңсаған Бұқар жыраулардың төл мұраларында

туған жер, сыртқы жаулармен болған азаттық күрес, өз дәуірінің шындығы, ерлік, ел бірлігінің жырлануы жастарды елжандылыққа, рухы биік азаматтыққа тәрбиелейді.

XIX ғасырдағы қазақ әдебиетінің мол мұрасында өз халқының азаттығын, тәуелсіздігін аңсап, жастарды ерлікке үндеген Дулат Бабатайұлы, Шортанбай Қанайұлы, жақсы адам бойындағы қасиеттер мен жаман адам бойындағы кемшіліктерді қарама-қарсы қойып, адамгершілік ізгі қасиеттерді ардақтаған Сүйінбай Аронұлы, шығармаларында күрескерлік, жауынгерлік, азаматтық пафос басым Махамбет Өтемісұлы т.б. ұрпағына қалдырған асыл мұралары бүгінгі жастардың рухани игілігі және адамгершілік тәрбиесінің негізі болып табылады.

Ұлы Дала тарихында адамгершілік идеяларымен танымал болған тұлғалардың қатарында еліміздің бірлігінің, әділдік пен даналықтың, биік абырой мен адамилықтың қайталанбас нышанына айналған Төле би, Қазыбек би және Әйтеке бидің өнегеге толы өмір өрнектерін атап айту әбден орынды. Үш жүздің басын біріктіріп, халқының қамын ойлаған үш бидің арман тілектері болашақ ұрпағының адалдықта, жақсылықта, бейбіт заманда өмір сүруі десек, олардың бұл мақсаттары көбінесе туындаған дау-дамайды халықтың игілігіне шешуімен айқындалды.

Билердің тәлімдік ойлары, адамгершілік идеялары жастардың жан дүниесін, рухани әлемін байытатын даналық кілті деп танылады. Мәселен, Әйтеке бидің «Ақыл мен мінез – бірге туған егіз. Мінездің жаманы мен жақсысы – ақылдың жемісі. Жақсы адамның серігі – ақыл, қанағат, әдеп, төзім, сабыр, үміт, татулық, бірлік. Ер жігітке төзім – тірек, сабыр – қамал, ақыл – әл қуат, ар абырой – қазына, қанағат – асыл тас, бата – мұра, әдеп – сән, жалған сөз – дерт, ақиқат – ем, үміт – көңіл азығы. Өзіне жақсылық тілемейтін адам жоқ. Ал өзіне жақсылық тілесең, өзгеге жамандық қылма! Айыптың үлкені – ізгілік жасай алмау емес, жамандық тілеу» деген аталы сөздері жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қайнары десек те болады (оқулық, 2010) [9].

Билердің ұлағатты сөздері «Өзін-өзі тану» пәнінің практикалық семинар сабақтарында, кураторлық сағаттарда дәйексөз ретінде алынып, студенттердің өзін-өзі тәрбиелеуіне қажетті даналық кілті бола алады. Сөйтіп, студент жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесін дамытуда Ұлы Дала ойшылдарының еңбектерінің маңызы зор екендігін сабақ бары-

сында жүргізілетін жұмыстардың мазмұнынан көреміз. Мәселен, «Қазақ мәдениетіндегі рухани-адамгершілік білім беру» тақырыбы бойынша семинар сабақтарында студенттерге мынадай тапсырмалардың ұсынылуы жастардың рухани өсуіне, өзін-өзі жетілдіруіне көмектесері айқын.

1. Шығыс ойшылдарының еңбектеріндегі және қазақ дүниетанымындағы рухани-адамгершілік құндылықтардың адамның өзін-өзі тәрбиелеуі тұрғысынан дәйектеп, мысалдармен бекітіңіз.

2. Әл-Фарабидің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары», «Бақытқа жету жайында», «Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері» сияқты трактаттарында айтылған ойлардың қазіргі заманауи жастардың адамгершілік сапаларын дамытудағы ізгілікті мәнін анықтап, гуманды педагогика тұрғысынан дәлелденіз.

3. Жүсіп Баласағұнидің «Құтты білік» еңбегіндегі шынайы көшбасшының қасиеттері тақырыбына эссе жазыңыз.

4. Ахмед Йүгінекидің «Адамгершілік-үй, қарапайымдылық оның іргетасы сияқты», «Пайдасыз егес, орынсыз күлкіден сақтан», «Ұлым саған айтайын өсиетін дананың, білімдіні таны да, соңынан ер қарағым!» деген ғибратты сөздерін пайдаланып, «Дұрыс әрекет» құндылығы бойынша сабақ жоспарын құрастырыңыз.

5. Қожа Ахмет Яссауидің дүниетанымдық, әлеуметтік-этикалық көзқарастарында адам бейнесінің жақсы қасиеттерге толы сапалы жақтарымен қоса, жағымсыз іс-әрекеттер туындататын сапасыз белгілері де қатар қарастырылатынын басшылыққа алып, «Мінез-құлық – адамгершілік айнасы» тақырыбына салыстырмалы талдау жасаңыз.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, Ұлы дала ойшылдарының еңбектерінде айтылған кеменгерлік ой-пікірлердің өнегелік сипаты, рухани-адамгершілік тереңдігі қазіргі замандағы жоғары оқу орындарында білімденуші студент жастардың тәрбиесіне негіз болатын құндылықтар екендігі сөзсіз. Студент жастардың рухани мәдениеттің жаңғыруын ұлттық әдеби мұраларға деген қызығушылық пен құрмет тұрғысында түсінуі олардың бойында өз халқына деген мақтаныш сезімдерін ұялатады. Жастардың өмірге бейімделуінде, өзінің болашағын болжай алуында, тұлғалық қалыптасуында өзінің құндылығын жоймай келе жатқан Ұлы дала ойшылдарының тағылымы терең тәрбиелік мәнді туындыларының орны ерекше болуы да осыдан.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана: Ақорда, 2017.
- 2 ҚР Мемлекеттік жастар саясаты туралы Заңы. – 9 ақпан, 2015. – Астана: МОН РК, 2015.
- 3 Әбу Насыр әл-Фараби. Таңдамалы трактаттары. – Алматы, «Арыс», 2009.
- 4 Машанов А. Әбу Насыр әл-Фараби. – Алматы: «Жазушы», 1970.
- 5 Келімбаев Н. Қазақ әдебиетінің ежелгі дәуірі. – Алматы: «Мектеп», 1986.
- 6 Баласағұн Ж. Құтты білік / Көне түркі тілінен ауд. және алғы сөзі мен түсінік. жазғ. А. Егеубаев. – Алматы: Жазушы, 1986. – 616 б.
- 7 Әбен Е. Дала даналары. – Алматы: Қазақстан даму институты, 2001.
- 8 Екімыңжылдық дала жыры / Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 2000. – 752 бет.
- 9 Өзін-өзі тану. Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: «Бөбек»ҰҒПББСО, 2010.

References

- 1 Nazarbayev, N.A. (2017). Bolashaqqa bagdar: ruhani jangyru [Orientation for the future: spiritual revival]. Astana, Akorda. (In Kazakh)
- 2 Law on State Youth Policy of the Republic of Kazakhstan. February 9, 2015. Astana: MON RK.
- 3 Abu Nasr al-Farabi (2009). Tandamaly traktattarı [Selected Treatises]. Almaty, Arys. (In Kazakh)
- 4 Mashanov, A. (1970). Abu Nasyr al-Farabi [Abu Nasr al-Farabi]. Almaty, Zhazushi [Writer]. (In Kazakh)
- 5 Kelimbetov, N. (1986). Qazaq adebietinin ejelgi dauiri [Ancient era of Kazakh literature]. Almaty: School. (In Kazakh)
- 6 Balasagun, J. (1986). Quttı bilik / Kone tyrki tilinen aud. jone algı sozi men tusinik A.Egewbaev [Thanksgiving / Old Turkic Language Translation and pronouncement and understanding writing A.Egeubaev]. Almaty: Writer, 616. (In Kazakh)
- 7 Aben, E. (2001). Dala danaları. [Steppe instances]. Almaty: Institute of Development of Kazakhstan. (In Kazakh)
- 8 Nysanbayev, A. (Ed.) (2000). Ekimnjıldıq dala jırı [Year's Eve of the akim]. Almaty: «Kazakh Encyclopedia», 752 (In Kazakh)
- 9 Self-cognition (2010). Tutorial on 8th form of general education school. Almaty: «Bobek» NSCBC. (In Kazakh)

Карабутова А.А.¹, Мынбаева А.К.²

¹докторант PhD кафедры педагогики и образовательного менеджмента
Казахского национального университета им. аль-Фараби,
начальник отдела образовательных программ Института гармоничного развития человека
Национального научно-практического образовательного и оздоровительного центра «Бобек»,
Казахстан, г. Алматы, e-mail:

²доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и образовательного менеджмента
Казахского национального университета им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail:

**ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ
СОДЕРЖАНИЯ ПРЕДМЕТА «САМОПОЗНАНИЕ»**

В статье авторами предложена периодизация развития предмета «Самопознания» в школьном образовании Казахстана, который разработан на основе анализа концептуальных и методических подходов, самой методической системы предмета «Самопознания». Рассмотрены структурные элементы содержания нравственно-духовного образования «Самопознание» обновленного варианта. Выявлены особенности обновленного содержания предмета «Самопознание» в начальных классах, которые способствуют формированию гуманистических качеств личности и ведут к духовному росту человека. Периодизация включает этапы: подготовительный и экспериментальный этапы (до 2010 г.); внедренческий (2010-2015 гг.), этап обновления (с 2015). Систематизирован и обобщен опыт преподавания предмета «Самопознание», проведено сравнение развития этапов (экспериментальный → внедренческий → этап обновления) по критериям: преемственность нормативных документов, краткое описание концептуальных основ изменений, ведущие идеи построения содержания, изменение дидактической конструкции урока, изменение методики преподавания. Анализ показал, что ведущая идея, концепция предмета и ее реализация в Казахстане стратегически и прогностически актуальны и значимы на современном этапе развития общества. Она может быть названа как ответ казахстанского образования на современные кризисные явления в глобализирующемся мире. Современный методологический и методический инструментарий, применяемые для изучения самопознания, являются инновационными и передовыми, как по ведущим дидактическим и методологическим научным подходам (синергетический, аксиологический, ценностно-смысловой, средовой, проектный и другие подходы), так и по современному педагогическому инструментарию (сторителлинг, творческая работа и арт-методы, пение и др.). То есть выстроенные стратегии, методы и технологии обучения на текущий момент отвечают мировым стандартам развития науки образования.

Ключевые слова: духовно-нравственное образование, самопознание, общечеловеческие ценности, обновленное содержание, проектная деятельность.

Karabutova A.A.¹, Mynbayeva A.K.²

¹doctoral student, department of pedagogy and educational management,
Al-Farabi Kazakh National University; head of the educational programs department, Institute
for Harmonious Human Development, Bobek National Scientific and Practical, Educational and Health Centre,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: angelika_pv@mail.ru

²doctor of pedagogical sciences, professor, department of pedagogy and
educational management, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: Aigerim.Mynbaeva@kaznu.kz

**Historical Features of the Development of the Contents
of the Subject «Self-cognition»**

In the article, the authors proposed periodization of the development of the subject of «Self-cognition» in the school education of Kazakhstan, which was developed on the basis of the analysis of conceptual and methodological approaches, the methodological system of the subject «Self-cognition» itself. The structural elements of the content of the moral and spiritual education of «Self-cognition» of the updated version are considered. The features of the updated content of the subject «Self-cognition»

in the elementary school, which contribute to the formation of humanistic qualities of the individual and lead to the spiritual growth of a person, are revealed. Periodization includes the stages: preparatory and experimental stages (until 2010); implementation (2010-2015), the update phase (from 2015). The experience of teaching the subject «Self-cognition» is systematized and generalized, a comparison of the development of stages (experimental → introduction → update stage) is carried out according to the criteria: continuity of normative documents, a brief description of the conceptual foundations of changes, leading ideas for constructing content, changing the didactic design of the lesson, changing teaching methods. The analysis showed that the leading idea, the concept of the subject and its implementation in Kazakhstan are strategically and prognostically relevant and significant at the present stage of development of society. It can be called as a response of Kazakhstani education to modern crisis phenomena in a globalizing world. The modern methodological tools used to study self-cognition are innovative and advanced, both in terms of leading didactic and methodological scientific approaches (synergetic, axiological, value-semantic, environmental, design and other approaches), and in modern pedagogical tools (storytelling, creative work and art methods, singing, etc.). That is, the built-up strategies, methods and teaching technologies, at the moment, meet the global development of the science of education.

Key words: spiritual and moral education, self-cognition, universal values, updated content, project activities.

Карабутова А.А.¹, Мынбаева А.К.²

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, педагогика және тәрбие менеджменті кафедрасының PhD студенті, «Бөбек» Ұлттық ғылыми-практикалық, білім беру және сауықтыру орталығының Адамның үйлесімді дамуы институтының оқу бағдарламалары бөлімінің меңгерушісі, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: angelika_pv@mail.ru

²педагогика ғылымдарының докторы, профессор, педагогика және білім беруді басқару кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: Aigerim.Mynbaeva@kaznu.kz

«Өзін-өзі тану» пәнінің мазмұнын дамытудың тарихи ерекшеліктері

Авторлар мақалада Қазақстандағы мектептік білім беруде «Өзін-өзі тану» пәнінің әдістемелік жүйесі, тұжырымдамалық және әдістемелік тұрғыларын талдау негізінде дайындалған «Өзін-өзі тану» пәнін дамыту кезеңдерін ұсынады. «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру мазмұнының жаңартылған нұсқадағы құрылымдық элементтері қарастырылады. Бастауыш сыныптардағы «Өзін-өзі тану» пәнінің адамды рухани өсуге жетелейтін және тұлғаның гуманистік сапаларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін жаңартылған мазмұндағы ерекшеліктері көрсетіледі. Дәуірлеу мынадай кезеңдерді қамтиды: дайындық және эксперименттік кезең (2010 жылға дейін); ендіру (2010-2015 жж.).

«Өзін-өзі тану» пәнін оқытудың тәжірибесі нормативтік құжаттардың сабақтастығы, тұжырымдамалық негіздердің өзгеруінің қысқаша сипаты, мазмұн құрастырудың жетекші идеялары, сабақты жобалаудың дидактикалық өзгерістері, пәнді оқыту әдістемесінің өзгеруі сияқты өлшемдер бойынша жинақталып жүйеленді, кезеңдердің (эксперименттік → ендіру → жаңарту кезеңі) дамуын салыстыру жүргізілді. Талдау қазіргі қоғамның дамуы кезеңінде Қазақстанда пәннің жетекші идеясының, тұжырымдамасының таратылуы стратегиялық және болжамдық түрде өзекті және маңызды екендігін көрсетті. Ол қазақстандық білім берудің қазіргі жаһандану әлеміндегі кризистік құбылыстарға жауап ретінде аталуы мүмкін.

Өзін-өзі тануды оқытуға арналған жетекші дидактикалық және әдіснамалық ғылыми тұрғылар (синергетикалық, аксиологиялық, құндылықтық-мағыналық, орталық, жобалық және басқа тұрғылар), сол сияқты заманауи педагогикалық құралдар (сторителлинг, шығармашылық жұмыс, арт-әдістер, өн айту және т.б.) қазіргі әдіснамалық және әдістемелік алдыңғы қатарлы және инновациялық құралдар болып табылады. Сөйтіп, құрастырылған стратегиялар, оқыту әдістері мен технологиялары ағымдағы кезеңдегі ғылыми білім берудің әлемдік дамуына жауап бере алады.

Түйін сөздер: рухани-адамгершілік білім беру, өзін-өзі тану, жалпыадамзаттық құндылықтар, жаңартылған мазмұн, жобалау әрекеті.

Введение

В современном компетентностном подходе все больше внимания уделяется формированию и развитию ценностей и отношений у учащихся. Анализируя глобальный кризис образования, российский ученый Н.Н. Пахомов описывал его в трех разрывах: «1) между образованием и социумом,.. – это проблема социализации, т.е. адаптации молодежи к реальной действительности; 2) нарастающий разрыв между образованием и культурой – школа учит знаниям, а не ценностям и нормам; 3) увеличением отставания образования от науки».

Решению данных проблем способствует активное внедрение личностно-ориентированного и компетентностного подходов в образовании,

а также гуманизация системы образования, связанная как с гуманизацией взаимодействий «учителя – ученика», «системы образования – учащимися» и других, ориентацией на развитие личности, так и гуманизацией содержания и методов обучения.

Например, прогноз ОЭСР-2030, разработанный М. Тагума и др., предлагает следующую конструкцию компетенции учащихся (рисунок 1).

Интересно, что в ряд умений авторы, помимо когнитивных и метакогнитивных умений, социальных, физических и практических умений, которые можно назвать традиционным рациональным направлением, добавлен иррациональный компонент «эмоциональных умений», и отдельно в основе выделены базовым элементом «ценности и отношения».

Рисунок 1 – Прогноз компетенций ОЭСР – 2030 (Тагума, 2015)

Обновленная концепция предмета «Самопознания» интегрирует философский смысл ценностного подхода и гуманной педагогики. Главная задача – научить учащихся выявлять общечеловеческие ценности в своих делах и поступках, более того совершать новые дела, преломляя их через призму ценностей Любви, Истины, Праведного Поведения, Ненасилия, Покой (внутренней гармонии). Поэтому внедрение предмета «Самопознания» существенно способствует продвижению и решению многих проблем современного социума. Автором концептуальных основ, идейным вдохновителем, инициатором разработки программы нравственно-духовного образования и предмета «Самопознание» стала Первая Леди Казахстана – Сара Алпысовна Назарбаева.

Современная система образования, ориентированная на рационализм, имеет возможность

изменения своих установок: давать не только и не столько сумму знаний, готовить к профессиональной жизни, сколько духовно просвещать, воспитывать совершенный характер человека, для которого нравственными ориентирами стали бы общечеловеческие ценности.

С приходом независимости Казахстана часто поднимаются вопросы воспитания граждан суверенного государства, обладающих общечеловеческими ценностями. Такое развитие учащихся возможно в рамках духовно-нравственного образования. Ценностный ориентир развития современного Казахстана подтверждается рядом программных концепций Первого Президента Казахстана Н.А. Назарбаева: Послания Президента РК, Лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050», «Новый политический курс состоявшегося государства», «Казахстанский путь-2050: Единая цель,

единые интересы, единое будущее», «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» и др., а также типовым комплексным планом по усилению воспитательного компонента процесса обучения во всех организациях образования.

Цель статьи – разработать периодизацию развития предмета «Самопознания» в начальных классах и выявить основные тенденции развития предмета в школе.

Материалы и методы исследования. Авторами были изучено большое количество источников:

- образовательные документы Республики Казахстан, программы и концепции образования и воспитания;

- научно-педагогические источники, исследования ученых по разработке содержания предмета «Самопознания»;

- учебно-методические комплексы по предмету «Самопознания» 1-4 классов, в которые входят учебник, тетрадь для ученика, методическое пособие/руководство для учителей;

- статистические сборники системы образования Казахстана, национальные отчеты и др.

На основе изученной литературы и обобщения собственного педагогического опыта предложена периодизация развития предмета за более 20-летнюю ее историю. Для этого использовались методы сравнения, сопоставления, анализа, синтеза, обобщения научных данных и фактов.

Духовно-нравственное образование и внедрение предмета «Самопознание»

В XXI веке изменились подходы к духовно-нравственному образованию как в педагогике, так и в психологии, а именно, происходит переход от модели, основанной на редукции человеческой личности к биологическому и социальному уровням, к модели целостного понимания человека как обладающего высшим духовным уровнем бытия (Ш.А. Амонашвили, В.П. Зинченко, Д.М. Маллаев, М.П. Щетинин, Н.Е. Щуркова, Р.А. Мукажанова, Г.А. Омарова и др.).

Одной из первых в Казахстане идеи гуманной педагогики разрабатывала А.А. Бейсенбаева. В своих работах она подчеркивала, что «задача совершенствования учебных планов, программ и учебников состоит в том, чтобы отразить в них не только достижения отдельных отраслей знаний, но и аксиологический характер современной науки, ее преобразующее значение, влияние

на нравственность человека, его духовный мир» (Бейсенбаева, 1996).

Позже под научным руководством А.А. Бейсенбаевой были защищены кандидатские диссертации, в которых разрабатывались научные основы методологии и методики духовно-нравственного образования (Р.А. Мукажанова, Г.А. Омарова).

Так, Р.А. Мукажановой было введено и научно обосновано понятие «общечеловеческие ценности», предложена методика их интеграции в процесс обучения старшеклассников на материалах прикладной экономики (Мукажанова, 2006).

Г.А. Омарова образование рассмотрела с позиции целостного понимания человека как обладающего высшей духовной надличностной природой. В данном исследовании была уточнена сущность понятий духовности, духовно-нравственного воспитания; выделены общепедагогические принципы и условия духовно-нравственного воспитания в аспекте целостного понимания человека; разработана иерархическая структура личности человека; определено содержание и разработана методика духовно-нравственного воспитания студентов вуза на основе общечеловеческих ценностей (Омарова, 2010) [3].

Интенсивные поиски, выступления Сары Алпысовны Назарбаевой, научные разработки, дискуссии, конференции – все это позволило определить концептуальную основу самопознания, которую можно охарактеризовать как светскую духовность, базирующуюся на общечеловеческих ценностях – объединяющего начала для всех религий и всех национальных культур (Альмухамбетов, 2007) [4].

В связи с этим, обуславливается актуальность такого универсального предмета как «Самопознание», способного удовлетворить потребность казахстанского общества:

- 1) во внедрении специальной образовательной программы нравственно-духовного образования, которая была бы направлена на приобщение к вечным общечеловеческим ценностям;

- 2) в переориентации научно-педагогического мышления от педагогики авторитаризма к духовному гуманизму;

- 3) в просветительской работе по пропаганде семейных ценностей;

- 4) в утверждении новой ментальности казахстанского народа (Косиченко, 2002) [5].

Программа «Самопознание», инициированная Сарой Алпысовной Назарбаевой, отвечает

ключевым интересам нации. Программа нравственно-духовного образования «Самопознание» прошла эволюционный путь развития. Ранее Б.К. Кудышевой в становлении и развитии программы нравственно-духовного образования детей и учащейся молодежи «Самопознание» было выделено 3 основных периода: подготовительный, экспериментальный, внедренческий (Джакубакинов, Кудышева, 2012) [6].

Первый период (подготовительный) связан с разработкой концептуальных подходов к нравственно-духовному образованию детей и молодежи.

Второй (экспериментальный) характеризуется практической апробацией курса «Самопознание» в 184 учебных заведениях системы непрерывного образования Республики Казахстан, в рамках которого были разработаны Государственные общеобязательные стандарты образования Республики Казахстан для разных уровней образования по предмету «Самопознание». Национальный научно-практический, образовательный и оздоровительный Центр «Бобек» в период 2001-2009 гг. под патронажем первой леди Республики Казахстан С.А. Назарбаевой на экспериментальных площадках страны занимался экспериментальной апробацией учебного метапредмета «Самопознание», предусматривающего обучение детей и молодежи общечеловеческим ценностям. Этот проект разрабатывался в новой парадигме образования и был направлен на поиск методологии и методики духовно-нравственного образования в светском, многонациональном и многоконфессиональном государстве (Альмухамбетов, 2007) [4].

Общая численность участников эксперимента (детей дошкольного возраста, учащихся, воспитанников и студентов) составила 37 921 человек, педагогов самопознания – 747. В целом, в эксперименте участвовали 30 вузов, 43 школы, 36 дошкольных учреждений, 2 педагогических колледжа и инвариантные учреждения. На этом этапе было задействовано 400 воспитателей, учителей, преподавателей вузов.

На этапе эксперимента сложилось три понятия: предмет, курс, программа, где «Самопознание» как предмет понималось как название предмета в дошкольном и школьном обучении, который был введен к 2004-2005 учебному году. Курс «Самопознание» – это учебная дисциплина в вузе на 1-м курсе, в тоже время образовательная программа «Самопознание» – как обобщенное название авторской экспериментальной программы нравственно-духовного образования.

В 2003 году Национальным Центром «Бобек» были разработаны:

- единый тематический план предмета;
- 14 учебно-методических комплексов, в состав которых входили методическое пособие для воспитателя/учителя/преподавателя, тетрадь для дошкольника/учащегося/студента, хрестоматия, учебники для 1-3 классов. Общий тираж составил 37476 экземпляров (Путеводитель, 2005) [7].

Третий этап (внедренческий) связан с внедрением предмета «Самопознание» в инвариантную часть базисного учебного плана организаций образования Республики Казахстан и запуском различных вариантов подготовки педагогов самопознания.

Благодаря положительной оценке эксперимента родительской и педагогической общественностью, 7 октября 2009 года Правительством Республики Казахстан было принято исторически значимое решение о массовом внедрении предмета «Самопознание» в учебный процесс дошкольных организаций, общеобразовательных школ, колледжей и педагогических высших учебных заведений. В связи с вышесказанным, была разработана программа нравственно-духовного образования «Самопознание», которая в 2010-2011 учебном году была внедрена в национальную систему образования в качестве предмета.

Творческими коллективами на базе ННПОЦ «Бобек», в состав которых вошли видные ученые, преподаватели высших учебных заведений, методисты и учителя-новаторы, были обоснованы принципы проектирования, состав и структура содержания предмета «Самопознание».

Основаниями для отбора содержания программы курса «Самопознание» являются:

- общечеловеческие ценности;
- качества личности;
- составные компоненты социального опыта (мировая культура, мудрость, знания).

В целом, учебно-методическая оснащенность образовательного процесса по самопознанию в условиях массового внедрения была обеспечена подготовкой: нормативно-правовых документов (образовательный стандарт и учебная программа предмета); учебно-методических комплексов для всех уровней нравственно-духовного образования; дидактических материалов на бумажных и электронных носителях; методической литературы и библиотеки по нравственно-духовному образованию человека.

В 2009-2010 гг. в Классификатор направлений подготовки и специальностей среднего и высшего профессионального образования РК введена новая специальность «Социальная педагогика и самопознание». Разработаны ГОСО высшего образования по специальности 5B012300 – «Социальная педагогика и самопознание» для бакалавриата, а также ГОСО по специальности 5B012300 – «Социальная педагогика и самопознание» для магистратуры и докторантуры.

В рамках подготовки к массовому внедрению в каждой организации образования оборудованы специализированные кабинеты самопознания, обеспечивающие комфортные условия для организации занятий.

В период подготовки к внедрению осуществлялась целевая переподготовка и повышение квалификации разных категорий социально-педагогических работников, в том числе, руководителей организаций образования, педагогов дошкольных организаций и школ всех типов, преподавателей колледжей и высших учебных заведений.

Однако, на начальном этапе внедрения предмета содержание его обеспечивало интегральную компетенцию человека быть полноценным субъектом жизнедеятельности в сложном современном мире (Альмухамбетов, 2017; Шеръязданова, 2002) [4, 19]:

- 1) не только познавать мир предметов и идей, но и вносить свой собственный творческий вклад в общечеловеческую культуру;
- 2) осознанно и самостоятельно ставить жизненные цели, в соответствии с нравственными ориентирами определять пути их достижения;
- 3) целенаправленно и осознанно регулировать собственное поведение;
- 4) нести всю полноту ответственности за окружающий мир (социальный и природный);
- 5) осуществлять нравственный выбор в сложных жизненных ситуациях;
- 6) стремиться к максимальной самореализации;
- 7) быть в гармонии с собой и миром.

Из вышеперечисленных характеристик личности показаны больше целевые ориентиры, а пути и возможности их достижения не определены, так как сама программа «Самопознание» была ориентирована, в основном, на психологические основы понимания личности. Самопознание рассматривалось в духе материалистической психологии, лишенной души и духовного начала. С этой позиции «самопознание» понималось как «прагматическое», утилитарное знание сво-

его характера, привычек, способностей, темперамента с той целью, чтобы самоутвердиться в социуме, самосовершенствоваться в направлении профессионального успеха и делового партнерства (Дунаев, 2000: 38) [8]. В связи с этим была необходима переориентация с философии материализма на философию, признающую приоритет духовного начала (Альмухамбетов, 2007; Косиченко, 2002; Джакубақынов, Кудышева, 2012; Дунаев, 2000) [5-8].

Результаты

На основе изучения литературы и обобщая свой практический педагогический опыт, мы предлагаем следующие этапы развития предмета «Самопознания»: подготовительный и экспериментальный этапы, внедренческий этап, этап обновления содержания «Самопознания».

На сегодняшний день в истории становления программы нравственно-духовного образования «Самопознание» можно выделить *четвертый этап*, который связан с *обновлением* содержания предмета «Самопознание».

Исключительность обновленной программы подчеркивается и рядом нормативных документов: Закон «Об образовании» Республики Казахстан от 27 июля 2007 года подпунктом 6-5 статьи 5. В соответствии с Законом РК от 04.07.18 г. № 172-VI программа нравственно-духовного образования «Самопознание» определяется как «программа, определяющая цели, содержание, а также инновационные способы функционирования системы воспитания и обучения, обеспечивающей гармоничное интеллектуальное и нравственно-духовное развитие обучающихся» [9]; приказом МОН РК № 522 от 29 сентября 2018 года утверждена программа нравственно-духовного образования «Самопознание».

Целевые ориентации нравственно-духовного образования в рамках обновленного содержания несколько отличаются от перечисленных выше. Реализация программы нравственно-духовного образования «Самопознание» на сегодняшний день осуществляется через достижение общих целей:

- способствовать осознанию каждым учеником своей духовно-нравственной природы и своего предназначения;
- содействовать гармоничному становлению растущего человека (Мукажанова, 2015) [10].

Для наглядности и динамического сравнения этапов развития предмета «Самопознания»

в табличном виде сравним этапы: экспериментальный → внедренческий → этап обновления (таблица 1). В сравнении мы выделили следующие критерии: преемственность нормативных документов, краткое описание концептуальных

основ изменений, ведущие идеи построения содержания, изменение дидактической конструкции урока, изменение методики преподавания.

Таблица 1 – Траектория изменения программы нравственно-духовного образования «Самопознание»

Экспериментальный этап	Внедренческий этап	Этап обновления
До 2010	С 2010	С 2015
Автор концептуальных основ, идейный вдохновитель, инициатор разработки программы нравственно-духовного образования и предмета «Самопознание» Первая Леди Казахстана – Сара Алпысовна Назарбаева		
Характеризуется практической апробацией курса «Самопознание» в 184 учебных заведениях системы непрерывного образования Республики Казахстан, в рамках которого были разработаны Государственные общеобязательные стандарты образования Республики Казахстан для разных уровней образования по предмету «Самопознание» (ozin-ozit-tanu.kz) [11].	Связан с внедрением предмета «Самопознание» в инвариантную часть базисного учебного плана организаций образования Республики Казахстан и запуском различных вариантов подготовки педагогов самопознания (ozin-ozit-tanu.kz) [11]. 1 сентября 2010 г. Началось массовое внедрение учебного предмета «Самопознание» в систему непрерывного образования РК: детский сад – школа – колледж – вуз. В педагогических вузах ввели специальность «Социальная педагогика и самопознание», в рамках которой началась подготовка будущих учителей самопознания.	Связан с обновлением содержания предмета «Самопознание». Подчеркивается метапредметная роль самопознания. Включена в Закон «Об образовании» Республики Казахстан от 27 июля 2007 года подпунктом 6-5 статьи 5. Утверждена программа нравственно-духовного образования «Самопознание» МОН РК от 29 сентября 2018 года приказом № 522 и определяет цели, содержание, а также инновационные способы функционирования системы воспитания и обучения, обеспечивающей гармоничное интеллектуальное и нравственно-духовное развитие обучающегося (Программа) [12].
Нормативные документы		
Март 2006 г. Утвержден Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан (ГОСО РК) по предмету «Самопознание».	2010 г. утвержден Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан (ГОСО РК) по предмету «Самопознание». <i>Разработчики: М.Ж. Джадрин, д.п.н., профессор, Х.Т. Шерьязданова, д.п.н., профессор, Г.З. Байжасарова, к.п.н., профессор, Б.К. Кудышева, к.п.н., А.С. Сейтаков, Ж.Ж. Акимбаева У.М. Абдиганбарова, д.п.н., доцент, Р.О. Изгуттынова, к.п.н., Л.А. Саинова, И.В. Калачева.</i>	Постановление правительства Республики Казахстан от «25» апреля 2015 года № 327 О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования соответствующих уровней образования» от 23 августа 2012 года № 1080 Государственный общеобязательный стандарт начального образования

Экспериментальный этап	Внедренческий этап	Этап обновления
До 2010	С 2010	С 2015
<p>Разработан проект УМК для начальной школы. Руководитель проекта – профессор Б.К. Дамитов. Разработчики: К.Т. Калилаханова, к.п.н., доцент; Р.М. Демеуова; Б.Т. Имансерикова; Ш.С. Каймульдина; И.Л. Калнышева; В.Н. Ким; О.А. Кисиленко; Н. В. Краснова; С.И. Мурыгина.</p>	<p><i>18 февраля 2010 года вышел приказ № 71</i> <i>Об утверждении типовых учебных программ по предмету «Самопознание» для 1-11 классов общеобразовательных организаций образования, который включал:</i> <i>Программу по самопознанию для начального образования</i> Авторы: Л.А. Саинова, М.Ж. Джадрина, Г.З. Байжасарова, И.В. Калачева, Б.К. Кудышева, В.Н. Ким <i>Программу по самопознанию для основного среднего образования</i> Авторы: Л.А. Саинова, М.Ж. Джадрина, Г.З. Байжасарова, Б.К. Кудышева, И.В. Калачева <i>Программу по самопознанию для общего среднего образования</i> Авторы: Л.А. Саинова, И.В. Калачева, М.Ж. Джадрина, Г.З. Байжасарова, Б.К. Кудышева [13]. Учебная программа по предмету «Самопознание» для организаций образования. 1–12 классы, 2013 год. Разработчики: Б.К. Кудышева, Р.А. Мукажанова, Г.А. Омарова, И.В. Калачева.</p>	<p>Используется Учебная программа «Самопознание» для 1–4 классов общеобразовательной школы, утвержденная приказом Министра образования и науки Республики Казахстан №115 от 3 апреля 2013 года, но с учетом обновленного содержания образования.</p>
Содержание нравственно-духовного образования		
<p>Определено содержание нравственно-духовного образования Этапы определения содержания образования: 1. этап: Установлены ориентиры и основания отбора содержания нравственно-духовного образования. 2. этап: Установлены структурные элементы содержания нравственно-духовного образования. 3. этап: Установлены</p> <ul style="list-style-type: none"> • компоненты содержания предмета «Самопознание»; • содержательные линии предмета «Самопознание»; • основы базового содержания; • сквозные разделы, единые для всех ступеней дошкольного и среднего общего образования (Джадрина, 2007) [14]. 	<p>В содержании образования нет четкого выделения ценностей, поэтому ценностями называют и качества, и характеристики человека, например, доброта, красота, милосердие.</p>	<p>Углубляется ценностный потенциал содержания нравственно-духовного образования. Классифицирована система ценностей и качества, соответствующие им.</p>

Продолжение таблицы 1

Экспериментальный этап	Внедренческий этап	Этап обновления
До 2010	С 2010	С 2015
Концепция Cassel	Осуществляется переход от концепции Cassel к концепции института ESSE – обучение и воспитание на основе общечеловеческих ценностей (Истина, Праведное поведение, Внутренний покой, Любовь, Ненасилие).	Концепция института ESSE – обучение и воспитание на основе общечеловеческих ценностей (Истина, Праведное поведение, Внутренний покой, Любовь, Ненасилие).
Философское обоснование содержания нравственно-духовного образования	Психологическое обоснование содержания нравственно-духовного образования	Интегративное обоснование (философия – гуманистическая педагогика – гуманистическая психология)

Далее рассмотрим преемственность методической системы поэтапно: экспериментальный → Внедренческий → этап обновления (таблица 2). Здесь покомпонентно сравним

структуру УМК, и связанные с ним принципы отбора содержания образования, функции учебника, цели уроков, структуру уроков, проведение оценивания.

Таблица 2 – Периодизация развития основ методической системы предмета «Самопознания» для начальных классов

Экспериментальный этап	Внедренческий этап	Этап обновления
До 2010	С 2010	С 2015
Автор концептуальных основ, идейный вдохновитель, инициатор разработки программы нравственно-духовного образования и предмета «Самопознание» Первая Леди Казахстана – Сара Алпысовна Назарбаева		
<i>Руководители разработки:</i> М.Ш. Хасанов, Ш. Бурова, Х.Т. Шерьязданова, М.Ж. Джадрина, Н.М. Минаева, Г.И. Аллюрова, Л.К. Комекбаева, З.Б. Мадалиева, З.М. Садвакасова	<i>Руководители разработки:</i> М.Ж. Джадрина, Г.И. Калиева, Л.А. аинова, Г.З. Байжасарова, Б.К. Кудышева, Р.О. Изгуттынова, И.В. Калачева, Р.А. Мукажанова, Г.А. Омарова	<i>Руководители разработки:</i> А.К. Рысбаева, Г.И. Калиева, Р.А. Мукажанова, Г.А. Омарова, Р.М. Муратханова, Р.О. Изгуттынова, Н. Анарбек, А.А. Карабутова, И.В. Калачева и др.
Структура УМК: УМК по самопознанию включало более десяти наименований (альбом, тетрадь, методическое пособие, дидактический материал, словарь, хрестоматия, сборник песен и др.).	Структура УМК: УМК по самопознанию включала три наименования: учебник, тетрадь ученика, методическое пособие для учителя.	Структура УМК: УМК по самопознанию включает три наименования: учебник, тетрадь ученика, методическое пособие для учителя.
Принципы отбора содержания УМК:		
- историко-культурный принцип; - принцип индивидуализации; - принцип творчества и успеха, - доверия и поддержки	- принцип двойного вхождения сквозных в систему; - принцип структурообразующего компонента в содержании образования [15]; - принцип гуманизации и гуманитаризации содержания общего образования; - принцип взаимосвязи теории и практики	- принцип гуманистической направленности; - принцип национального наследия; - принцип социального взаимодействия; - принцип природосообразности [12].

Экспериментальный этап	Внедренческий этап	Этап обновления
До 2010	С 2010	С 2015
<p>Функции учебника: Переосмыслена традиционная функция учебника. Приоритетная функция учебника самопознания – организация учебной деятельности (путеводитель в постижении смысла и значения общечеловеческих ценностей; в приобретении умения жить в мире и согласии с собой и окружающими; в развитии способности делать добро и выстраивать доброжелательные отношения.) [14].</p>	<p>Функции учебника: познавательная, развивающая, воспитательная. Доминирующая роль учебника.</p>	<p>Функции учебника: дидактическая, воспитательная, информационная, систематизирующая, мотивирующая, трансформационная, интегрирующая, координирующая, развивающая, контрольно-корректирующая (тренировочная), самообразования [16]. Доминирующая роль учебника.</p>
<p>Цель урока ориентирована на формирование нравственных качеств и представлений учащихся о своих возможностях, творческих способностях.</p>	<p>Цель урока ориентирована на формирование нравственных качеств и представлений учащихся о своих потенциальных возможностях, творческих способностях.</p>	<p>Цель урока формулируется с учетом принципа выявления, который предполагает раскрытие уже имеющегося бесконечного потенциала, внутреннего богатства личности. Цель урока отражает общечеловеческую ценность, связанную с темой урока. В задачах урока (обучающая, развивающая, воспитательная) отражаются качества, соответствующие выбранной общечеловеческой ценности.</p>
<p>Структура урока: 1. «Круг радости»: песня или стихотворение; 2. беседа для выявления первоначальных знаний детей; 3. небольшая установочная информация, комментарии; 4. различные задания как ключ к самостоятельному приобретению знаний, умений, навыков (ситуации, упражнения, игры, сценки, опросы, творчество, проекты); 5. обобщение / выводы между этапами самостоятельной деятельности; 6. круг «От сердца к сердцу»: песня, стихотворение, обмен впечатлениями, пожелания друг другу.</p>	<p>Структура урока: 1. «Круг радости»: песня или стихотворение; 2. чтение, анализ произведения; 3. учебная информация (в качестве обобщения); 4. цитата урока; 5. упражнение творческого характера (нарисовать и т.д., презентовать); 6. задание (чтение текста, беседа по содержанию текста); 7. наедине с собой (техника релаксации); 8. творческая деятельность (выполнение творческих заданий, презентация); 9. резюме «Добрые советы» (выводы урока); 10. круг «От сердца к сердцу»: песня, стихотворение, обмен впечатлениями, пожелания друг другу.</p>	<p>Структура урока: 1. Позитивный настрой 2. Проверка домашнего задания (текст художественного характера, который способствует введению в тему) 3. Цитата урока 4. Рассказывание историй. Нравственно-духовная беседа. 5. Творческие задания (элементы проектной социальной деятельности) 6. Учебная информация (в качестве обобщения) 7. Песня нравственно-духовного содержания [16].</p>
Оценивание		
<p>При выставлении учащемуся оценки «зачет»/ «незачет».</p>	<p>При выставлении учащемуся оценки «зачет»/ «незачет» во внимание берется портфолио ученика, отражающее его творческую деятельность по предмету «Самопознание» (ТУП, 2010) [17].</p>	<p>При выставлении учащемуся оценки «зачет»/ «незачет» во внимание берется дневник проекта ученика, отражающий его творческую деятельность в рамках социально-педагогического проекта (Карабутова, 2018) [18].</p>

Отбор содержания предмета «Самопознание» осуществляется, прежде всего, с учетом аксиологического подхода, поэтому доминирует компонент духовного осмысления и переосмысления жизни, понимания и принятия общечеловеческих ценностей, что способствует формированию добродетельных качеств личности и ведет к духовному совершенствованию человека. Приоритетным вопросом в отборе содержания образования становится национальная культура казахстанцев (Аринова, 2017), поэтому в учебных пособиях существенно усиливается национальный компонент. В связи с тем, что содержание нравственно-духовного образования, концентрируемое в предмете «Самопознание» является основным средством достижения намеченной системы целей, то претерпела изменения и содержательная сторона программы.

Значительно отличаются и учебно-методические комплексы по предмету «Самопознание». На втором этапе разработки содержание предмета УМК по самопознанию включало более десяти наименований. Теперь же УМК состоит из учебника, тетради ученика и методического

пособия для учителя. Ведущим компонентом в учебно-методическом комплексе является учебник, который реализовывал познавательную, развивающую и воспитывающую функции учебного предмета «Самопознание» (Шерьяданова, 2002) [19]. В современном учебнике расширился функциональный диапазон, поэтому на ряду с уже перечисленными функциями он выполняет еще и информационную, систематизирующую, мотивирующую, трансформационную, интегрирующую, координирующую, контрольно-корректирующую (тренировочную), самообразовательную.

Анализ программного материала по предмету «Самопознание» показал, что содержание данного учебного курса было ориентировано *на внешнюю сторону процесса самопознания, т.е. познание о себе, что существенно отличается от подходов к данному процессу в рамках курса обновленного содержания, которое направлено на познание себя.* Далее в таблице 3 отражены изменения и преемственность, а также основные отличия в содержании предмета «Самопознание» в начальных классах.

Таблица 2 – Сравнительный анализ содержания предмета «Самопознание» для начальных классов

Содержание предмета «Самопознание» для начальных классов средней школы (до 2015 г.)	Содержание предмета «Самопознание» для начальных классов средней школы обновленного содержания
Цель:	
<ul style="list-style-type: none"> • дать ребенку возможность почувствовать, осознать свои способности и интересы; • развивать его творчество; • содействовать ребенку в его позитивной и продуктивной деятельности в самостоятельной оценке и усвоении лучших образцов культуры. 	<ul style="list-style-type: none"> – способствовать осознанию каждым учеником своей духовно-нравственной природы и своего предназначения; – содействовать гармоничному становлению растущего человека.
Структура курса «Самопознание» в начальных классах:	
«Здравствуйте, это – я...», «Качества личности», «Творчество», «Умение общаться».	«Мудрость веков», «Дружная семья», «Быть человеком», «Как прекрасен этот мир».
Содержание курса	
<p><i>1 раздел</i> посвящен развитию положительной самооценки у учащихся и уважения к окружающим.</p> <p><i>2 раздел</i> обращен к воспитанию чувств, позитивному восприятию мира, умению управлять своими эмоциями.</p> <p><i>3 раздел</i> направлен на реализацию творческого потенциала.</p> <p><i>4 раздел</i> посвящен обучению этическим нормам поведения и общения.</p>	<p><i>1 раздел</i> способствует осмыслению предназначения человека, его жизненных ориентиров, цель человеческой жизни и пути ее достижения. В ходе изучения данного раздела учащиеся понимают, что значит быть человеком, и какую роль играет совершенный характер человека.</p> <p><i>2 раздел</i> направлен на постижение нравственных ценностей коллектива, и дружбу как одной из первостепенных; понимание того, что нравственные поступки человека определяют его доброе имя.</p> <p><i>3 раздел</i> способствует формированию навыков принятия ребёнком нравственных ориентаций.</p> <p><i>4 раздел</i> ориентирован на формирование у младших школьников опыта нравственных отношений с окружающим миром.</p>

Содержание предмета «Самопознание» для начальных классов средней школы (до 2015 г.)	Содержание предмета «Самопознание» для начальных классов средней школы обновленного содержания
Тематика разделов	
Выражение чувств (3 раздел). Разрешение конфликтов. Выигрывает каждый. Отношения между мальчиками и девочками (4 раздел). Чему учат нас различные религии мира?	Мир духовно-нравственной культуры человечества. Будь человеком! Учимся взаимопониманию в семье. Наука совести. Живительные силы природы. Земля – наш общий дом.
Проектная деятельность учащихся	
-	Долгосрочный проект, реализуемый в течение учебного года

Одним из перспективных направлений компетентностно-ориентированного обучения является организация проектной деятельности школьников. В связи с этим, в творческие задания для учащихся включается подготовка мини-проектов и долгосрочного проекта, рассчитанного на год. С учётом доминирующей деятельности учащихся проект является интегрированным: творческим, социальным, и практико-ориентированным.

Цель проектной деятельности в начальных классах – организация исследовательской и творческой деятельности учащихся с позиции нравственности. Смысловое назначение проектной деятельности – стать своеобразным самоучителем, школой мудрости эмоционально-ценностного отношения к миру. Одна из полезных сторон работы над проектом – выполнение функций индикатора нравственной зрелости учащихся.

В начале учебного года учитель объявляет о проекте. Акценты в речи учителя расставляются на таких моментах, как «увлекательная работа», в которой дети смогут проявить творческие способности, «праздничное мероприятие», на которое будут приглашены ветераны, родители, учителя и учащиеся других классов, «ответственное дело», требующее времени и усердия. Проектные задания даются в конце каждого раздела учебника. Учителю необходимо отсылать учащихся к этим заданиям.

Итогом работы над проектом станет заключительное праздничное мероприятие и презентация продукта проектной деятельности, который можно кому-нибудь подарить, например, школьной библиотеке, детскому саду.

Программа нравственно-духовного образования «Самопознание» является стержневым компонентом системы воспитания и обучения в нашей стране, так как определяет цели, содержа-

ние, способы функционирования данных систем. Обучающиеся полученные знания на уроках самопознания могут реализовать в повседневной жизни, этому способствует и введение проектной деятельности в содержание предмета, который носит и социальный, и исследовательский, и прикладной характер. Реализация долгосрочного проекта выходит за рамки урока, где учащиеся могут развивать навык бескорыстного служения.

Обсуждение

Как мы писали, цель статьи – разработать периодизацию развития предмета «Самопознание» в начальных классах. Разработанная периодизация является лишь одним из вариантов анализа динамичного развития системы школьного предмета и предлагается к дискуссии. Задача авторов – систематизировать собранные данные, провести рефлексию и анализ динамики развития предмета в начальных классах; зафиксировать данную периодизацию в научном изложении для возможности оппонирования и построения альтернативных вариантов периодизации. Одной из отличительных особенностей истории отечественного образования как в период независимости, так и в сравнении текущего времени с другими странами является внедрение данного предмета в систему образования Казахстана. Такой вертикальный и горизонтальный временной срез показывает историческую значимость данного внедренного предмета, по сути, казахстанского образовательного продукта. Вместе с основополагающим вкладом инициатора программы и предмета «Самопознания» С.А. Назарбаевой мы хотим зафиксировать коллективный вклад ученых – философов, психологов и педагогов Казахстана в разработку его содержания, и в целом методической системы.

Подчеркнем, что, во-первых, ведущая идея, концепция предмета и ее реализация в Казахстане стратегически и прогностически важна, актуальна и значима на современном этапе развития общества. Она может быть названа как ответ казахстанского образования на современные кризисные явления в глобализирующемся мире. Во-вторых, современный методологический и методический инструментарий, применяемый для его изучения, является инновационным и передовым, как по ведущим дидактическим и методологическим научным подходам (синергетический, аксиологический, ценностно-смысловой, средовой, проектный и другие подходы), так и по современному педагогическому инструментарию (сторителлинг, творческая работа и арт-методы, пение и др.). То есть выстроенные стратегии, методы и технологии обучения, на текущий момент, отвечают мировому развитию науки образования. В то же время, можно говорить о необходимости не останавливаться и последовательно в дальнейшем планировать и углублять, интегрировать новейшие подходы в развитие предмета. На наш взгляд, содержание предмета еще более выиграет, если на старшей ступени образования в содержание включить концепции гуманистической психологии и педагогики – например, теории К. Роджерса, А. Маслоу, М. Чиксентмихайя и др. как *познавательную стимуляцию* изучения школьником самого себя, углубления его заинтересованности в межличностных отношениях с людьми, в познании и раскрытии своего внутреннего мира.

Заключение

В заключении остановимся на выявленных тенденциях развития методической системы предмета «Самопознания» за почти 20-летнюю историю развития:

– ориентация на усиление духовно-нравственного развития ребенка на основе общечеловеческих ценностей;

– переход от философского преломления содержания образования к явному психологическому и, снова, на современном этапе, на новом уровне – к философскому интегративному осмыслению;

– обновление концептуальных подходов к отбору содержания предмета «Самопознание»;

– обновление методики преподавания предмета «Самопознание».

Отметим, что в содержании учебников «Самопознание» нового поколения прослеживаются следующие отличия:

– усилен компонент духовного осмысления жизни, понимания и принятия ценностей, так как включение в процесс обучения общечеловеческих ценностей способствует формированию гуманистических качеств личности и ведет к духовному росту человека. Стремление личности к совершенству подразумевает ее возрастание в добродетелях;

– усилен национальный компонент, так как нравственно-духовное образование необходимо реализовывать через призму национальной культуры;

– учебный материал составлен на основе деятельностного подхода, который реализуется через проектную деятельность учащихся;

– творческие задания носят практико-ориентированный характер;

– обращение к личному опыту обучаемых в процессе нравственно-духовной беседы, так как главной целью поставленных вопросов является выявление нравственно-духовных качеств учащихся, их отношения к определенной ситуации;

– качественная оценка «зачет» выставляется на основании доли участия ученика в проектной деятельности.

Литература

- 1 Бейсенбаева А.А. Гуманизация образования старшеклассников на основе межпредметных связей: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. – Алматы, 1996. – 390 с.
- 2 Мукажанова Р.А. Педагогические условия гуманистически направленного воспитания старшеклассников (на материалах прикладной экономики): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Алматы, 2006. – 145 с.
- 3 Омарова, Г. А. Духовно-нравственное воспитание студентов вузов на основе общечеловеческих ценностей: автореферат дис. ... / Г. А. Омарова. – Алматы: ЦКО Сервис, 2010. – 25 с.
- 4 Альмухамбетов Б.А. Нравственно-духовное образование «Самопознание» как фактор гуманизации общества. / Сборник материалов Республиканской научно-практической конференции «Человек в мире и мир человека: теория и практика самопознания». (Алматы, 24 декабря 2007 г.). – Алматы: ННПООЦ «Бобек», 2007. – 206 с.
- 5 Философия в духовном развитии человека на пороге третьего тысячелетия / Науч. рук. А. Г. Косиченко // Институт философии и политологии МОН РК. – Алматы, 2002. – С. 27.

- 6 Образовательная программа «Самопознание» как технология личностного развития учащихся: Учебно-методическое пособие /Разработчики: Б.Б. Джакубақынов, кандидат педагогических наук, доцент Кудышева Б.К. – Алматы, 2012. – 112 с.
- 7 Путеводитель по экспериментальному образовательному проекту «Самопознание»: монография / Министерство образования и науки, ННПООЦ «Бобек». – Алматы, 2005 – 25 с.
- 8 Дунаев В. Ю. Трансформация системы образования: взгляд философов. – Алматы: Арыс, 2000. – С. 38.
- 9 Закон Республики Казахстан от 4 июля 2018 года № 172-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам образования».
- 10 Мукажанова Р.А. Руководство для тренера: основной уровень. – Алматы, 2015
- 11 Научно-образовательный портал нравственно-духовного обучения и воспитания // <http://www.ozin-ozit-tanu.kz/p/history>.
- 12 Программа нравственно-духовного образования «Самопознание» МОН РК от 29 сентября 2018 года. – Астана: МОН РК, 2018.
- 13 Типовая учебная программа по предмету «Самопознание» для 1-11 классов общеобразовательных организаций образования. – Алматы, 2010.
- 14 Джадрина М.Ж. Ценностный потенциал самопознания как основа развития нравственно-духовного образования // Открытая школа.- 2007. – №9.
- 15 Жадрина М.Ж. Проектирование образовательного стандарта по самопознанию в условиях компетентностного образования // Открытая школа. – 2006. – №8(57). – С. 3-6.
- 16 Особенности подходов к разработке учебно-методических комплексов и электронных приложений по программе нравственно-духовного образования «Самопознание». Приложение 6 к постановлению Правительства Республики Казахстан, 2016 г. № 292. – Алматы, 2016.
- 17 Самопознание: Методическое пособие для учителя. 3 класс. / Карабутова А. А., Ковригина О. Н., Токовенко О. М. – Алматы: ННПООЦ «Бобек», 2018. – 133 с.
- 18 Atinova, V.A. Жоғары оқу орындарында «Өзін-өзі тану» курсының бағыттары // Вестник КазНУ. Серия педагогические науки. – 2017. – #3(49). <https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/392>
- 19 Шерьязданова Х.Г., Левченко Т.А. Концепция духовно-нравственного образования «Самопознание» РК. – Алматы, 2002.

References

- 1 Beisenbayeva, A.A. (1996). Gumanizatsiya obrazovaniya starsheklassnikov na osnove mezhpredmetnykh svyazey [The humanization of the education of high school students based on intersubject communications: dis. ... doctor. ped Sciences: 13.00.01]. Almaty, 390.
- 2 Mukazhanova, R.A. (2006). Pedagogicheskiye usloviya gumanisticheskoy napravlennoy vospitaniya starsheklassnikov (na materialakh prikladnoy ekonomiki) [Pedagogical conditions of humanistically directed education of high school students (based on materials of applied economics): dis. ... cand. ped Sciences: 13.00.01]. Almaty, 145.
- 3 Omarova, G. A. (2010). Dukhovno-nravstvennoye vospitaniye studentov vuzov na osnove obshchechelovecheskikh tsennostey: avtoref. [Spiritual and moral education of university students on the basis of universal values: abstract of thesis]. Almaty: CSC Service, 25.
- 4 Almkhambetov, B.A. (2007). Nравstvenno-dukhovnoye obrazovaniye «Samopoznaniye» kak faktor gumanizatsii obshchestva [Moral and spiritual education «Self-cognition» as a factor in the humanization of society]. Sbornik materialov Respublikanskoй nauchno-prakticheskoy konferentsii «Chelovek v mire i mir cheloveka: teoriya i praktika samopoznaniya» [Collection of materials of the Republican scientific-practical conference «Man in the world and the world of man: theory and practice of self-cognition»] (Almaty, December 24, 2007). Almaty: NNOOPO Bobek, 206.
- 5 Kosichenko, A. G. (Ed.) (2002). Filosofiya v dukhovnom razvitii cheloveka na poroge tret'yego tysyacheletiya [Philosophy in the spiritual development of man on the threshold of the third millennium]. Almaty, Institute of Philosophy and Political Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, 27.
- 6 Dzhakubakynov, B. B., Kudysheva B.K. (2012). Obrazovatel'naya programma «Samopoznaniye» kak tekhnologiya lichnostnogo razvitiya uchashchikhsya: Uchebno-metodicheskoye posobiye [The educational program «Self-cognition» as a technology for the personal development of students: a teaching aid]. Almaty, 112.
- 7 Putevoditel' po eksperimental'nomu obrazovatel'nomu proyektu «Samopoznaniye»: monografiya (2005) [Guide to the pilot educational project «Self-cognition»: monograph]. Almaty, Ministry of Education and Science, NNOOPO «Bobek». 25.
- 8 Dunaev, V. Yu. (2000). Transformatsiya sistemy obrazovaniya: vzglyad filosofov [Transformation of the education system: a view of philosophers]. Almaty, Arys, 38.
- 9 The Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Education». July 4, 2018. Astana, No. 172-VI
- 10 Mukazhanova, R.A. (2015). Rukovodstvo dlya trenera: osnovnoy uroven' [Guide for the trainer: basic level]. Almaty.
- 11 Scientific and educational portal of moral and spiritual training and education. Retrieved from <http://www.ozin-ozit-tanu.kz/p/history>.
- 12 The program of moral and spiritual education «Self-cognition» (2018). Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. September 29, 2018. Astana: MES RK, 2018.

13 Tipovaya uchebnaya programma po predmetu «Samopoznaniye» dlya 1-11 klassov obshcheobrazovatel'nykh organizatsiy obrazovaniya (2010) [A typical curriculum on the subject «Self-cognition» for grades 1-11 of general educational organizations]. Almaty.

14 Zhadrina, M.Zh. (2007). Tsennostnyy potentsial samopoznaniya kak osnova razvitiya nravstvenno-dukhovnogo obrazovaniya [The value potential of self-knowledge as the basis for the development of moral and spiritual education]. [Open School]. – 2007. – No. 9.

15 Zhadrina, M.Zh. (2006). Proyektirovaniye obrazovatel'nogo standarta po samopoznaniyu v usloviyakh kompetentnostnogo obrazovaniya [Designing an educational standard for self-knowledge in the context of competency-based education]. [Open School]. – 2006. – No. 8 (57). – S. 3-6.

16 Osobennosti podkhodov k razrabotke uchebno-metodicheskikh kompleksov i elektronnykh prilozheniy po programme nravstvenno-dukhovnogo obrazovaniya «Samopoznaniye» [Features of approaches to the development of educational and methodological complexes and electronic applications for the program of moral and spiritual education «Self-cognition»]. Appendix 6 to the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan, 2016 No. 292. – Astana.

17 Karabutova, A.A., Kovrigina, O.N., Tokovenko, O.M. (2018). Samopoznaniye: Metodicheskoye posobiye dlya uchitelya [Self-cognition: a manual for the teacher]. 3rd grade. Almaty: NNOOPO «Bebek», 133.

18 ARINOVA, B. A. (2017). Jogarı oku oryndarynda «Ozin-ozı tanu» kursın okıtudın kazirgi bağıttarı [The main achievements of the course «Self-cognition» in higher educational institutions]. Journal of Educational Sciences, 3 (49).

19 Sheryazdanova, Kh.G., Levchenko, T.A. (2002). Kontsepsiya dukhovno-nravstvennogo obrazovaniya «Samopoznaniye» RK [The concept of spiritual and moral education «Self-cognition» of the Republic of Kazakhstan]. Almaty.

2-бөлім
**ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕР**

Section 2
**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
RESEARCH**

Раздел 2
**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

Ибрашева А.Х.¹, Мамбеталина Д.А.²

¹к.филол.н., старший научный сотрудник, Высшая школа образования
Назарбаев Университета, Казахстан, г. Нур-Султан, e-mail: alima.ibrasheva@nu.edu.kz

²магистр гуманитарных наук, научный ассистент, Высшая школа образования
Назарбаев Университета, Казахстан, г. Нур-Султан, e-mail: dana.mambetalina@nu.edu.kz

**ВОПРОСЫ ПЕРЕХОДА «TRANSFER STUDENTS» (переводных студентов)
ИЗ ВУЗА В ВУЗ В КАЗАХСТАНЕ**

В Казахстане ежегодно значительное количество студентов переводится из одного вуза в другие вузы. В международной практике все разновидности выбытий из вузов являются объектом пристального внимания исследователей, поскольку способность вуза удерживать студентов до завершения обучения считается важной характеристикой его эффективности. В Казахстане подобное исследование предпринято впервые и потому авторы определили основную терминологию этого академического направления и обозначили причины переводов студентов между вузами. В исследовании был применен качественный метод, а именно интервью. Респонденты для интервью были отобраны на основе целенаправленной выборки студентов, переведенных в разное время из других вузов. Большинство таких студентов приняли решение о переводе из-за академических, финансовых проблем либо недостаточного уровня взаимодействия с сотрудниками и преподавателями вуза, сверстниками. На основе интервью в статье представлены рекомендации для вузов по улучшению институциональных практик переводов. Они связаны с утверждениями о необходимости понимания сотрудниками вузов проблем переводных студентов, усилении взаимодействия с ними, создании руководств и справочников для перевода, онлайн-порталов и других мер поддержки. Результаты исследования могут быть использованы сотрудниками и преподавателями высших учебных заведений для эффективного взаимодействия с «переводными студентами» в целях успешного завершения ими обучения.

Ключевые слова: высшее образование, перевод студентов, академическая интеграция, удержание.

Ibrasheva A.K.¹, Mambetalina D.A.²

¹C.phil.s., senior researcher, Nazarbayev University, Graduate School of Education,
Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: alima.ibrasheva@nu.edu.kz

²M.A., research assistant, Nazarbayev University, Graduate School of Education,
Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: dana.mambetalina@nu.edu.kz

**«Transfer student's» Transition Issues from University
to the University in Kazakhstan**

In Kazakhstan every year a significant number of students are transferred from one university to another one. In international practice, all types of departures from universities are the object of close attention of researchers, since the ability of a university to retain students until completion of training is considered an important characteristic of its effectiveness. In Kazakhstan, such a study was undertaken for the first time, and therefore the authors identified the basic terminology of this academic field and identified the reasons for student transfers between universities. The study applied a qualitative method, namely the case study of two universities. Respondents for the interviews were selected on the basis of purposeful sampling of students transferred from different universities at different times. Most of these students made the decision to transfer due to academic, financial problems or insufficient level of interaction with staff and teachers of the university, peers. Based on the interviews, the article presents recommendations for universities on how to improve institutional transfer practices. They are connected with statements about the need for university staff to understand the problems of transfer students, strengthen interaction with them, create manuals and handbooks for transfer process, online portals and other support measures. The results of the study can be used by employees and teachers of higher educational institutions for effective interaction with «transfer students» in order to successfully complete their studies.

Key words: higher education, student transfer, academic integration, retention.

Ибрашева А.Х.¹, Мамбеталина Д.А.²

¹филол.ғ.к., аға ғылыми қызметкер, Жоғары білім мектебі, Назарбаев Университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: alima.ibrasheva@nu.edu.kz

²ғум.ғ.м., ғылыми ассистент, Жоғары білім мектебі, Назарбаев Университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: dana.mambetalina@nu.edu.kz

Аудармалы студенттердің «transfer students» Қазақстандағы бір ЖОО-дан екінші ЖОО-ға ауысу мәселелері

Қазақстанда жыл сайын көптеген студенттер басқа университеттерге ауысады. Халықаралық тәжірибеде жоғары оқу орындарынан кетудің барлық түрлері зерттеушілердің назарын аударады, өйткені университеттің студенттердің оқуды аяқтағанша ұстап қалу қабілеті оның тиімділігінің маңызды сипаттамасы болып табылады. Қазақстанда мұндай зерттеу алғаш рет жүргізілді, сондықтан авторлар осы академиялық саланың негізгі терминологиясын анықтады және университеттер арасындағы студенттік трансферлердің себептерін анықтады. Зерттеу сапалы әдісті қолданды, атап айтқанда, екі университетті мысалға келтірді. Сауалнамаға қатысқан студенттер зерттеудің мақсатты үлгісі негізінде іріктелді, олар әртүрлі уақытта ЖОО-лардан ауысқан студенттер болып табылады. Осы студенттердің көпшілігі академиялық, қаржылық мәселелер немесе университеттің оқытушылары мен қызметкерлермен, құрдастарымен өзара әрекеттесудің жеткіліксіз деңгейіне байланысты ауысу туралы шешім қабылдады. Сұхбатқа негізделген мақалада жоғары оқу орындарына институционалдық ауысу практикасын жетілдіру бойынша ұсыныстар беріледі. Олар университеттің қызметкерлеріне ауысатын студенттердің проблемаларын түсінуге, олармен өзара әрекеттесуді нығайтуға, ауысу үшін, нұсқаулықтар мен анықтамалық материалдарды, онлайн порталдарды және басқа қолдау шараларын жасау қажеттілігі туралы мәлімдемелермен байланысты. Зерттеудің нәтижелері оқуды сәтті аяқтау үшін «трансфер студенттеріне» тиімді өзара әрекеттесу үшін жоғары оқу орындарының қызметкерлері мен оқытушылары пайдалана алады.

Түйін сөздер: жоғары білім, студенттер ауысуы, академиялық интеграция, ұстап қалу.

Введение

В Казахстане за последние 7 лет около 200 тысяч обучающихся перевелись из одного вуза в другой. В прошлом учебном году этот показатель составлял свыше 22 тысяч человек, больше 4% всего студенческого контингента (Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2018). Это количество сопоставимо, к примеру, с численностью студентов Восточно-Казахстанской области. Контингент студентов по регионам в Казахстане обычно варьируется от 5 до 129 тысяч (Там же).

При переводе студент (переводной студент – «transfer student» в международной практике) нередко сталкивается с необходимостью изучения и сдачи дополнительных предметов и экзаменов, поскольку не все изученные им дисциплины перезачитываются; оплаты их стоимости, а также перевода на курс ниже и потери времени. Таким образом, перевод для студента и его семьи связан с финансовыми и временными, психологическими потерями. Государство, в свою очередь, в связи с переводом студентов сталкивается с задержкой выхода на рынок труда значительного числа специалистов. Отправляющий вуз (вуз, из которого студент переводится в другой вуз) теряет студента. Переводы студентов и, как

следствие, снижение количества обучающихся связано с потенциальной возможностью увольнения преподавателей, поскольку в Казахстане сохраняется нормативное требование соотношения количества студентов, обучающихся за счет государственного образовательного гранта, и преподавателей.

В 2018 году сняты ограничения со стороны Министерства образования и науки, ранее регулировавшего правила перевода студентов из одного вуза в другой (Министерство образования и науки Республики Казахстан, 2018). Тем самым в рамках расширения академической самостоятельности высшим учебным заведениям предоставлена свобода в определении собственных подходов к регулированию процессов студенческой мобильности внутри страны.

Однако пока еще в Казахстане нет данных, позволяющих оценить, каковы эти подходы. Как нет данных для оценки институциональных политик и практик по социальной и академической интеграции переводных студентов в целях их удержания, завершения ими обучения. Выбытие из вуза (отсев) либо перевод влекут за собой не только сиюминутные финансовые, психологические проблемы, но также влияют на последующую жизненную траекторию студента. Исследователи говорят о связи студенческого отсева,

разновидностью которого является перевод из одного вуза в другой, с проблемой делинквентности в обществе в целом (Груздев, Горбунова & Фруммин, 2013).

В США завершаемость обучения (graduation rate) является одним из ключевых показателей привлекательности вуза и эффективности его образовательной политики. Он измеряет «процент учащихся, впервые посещающих вуз, которые заканчивают программу в течение 150% от времени обучения по программе» (Federal Student Aid an Office of the U.S. Department of Education [FSA], 2019). Например, для четырехлетней программы обучения студенты, окончившие обучение в течение шести лет, считаются выпускниками. В одном из лучших университетов мира – Массачусетском технологическом институте (MIT) – 93% студентов завершают обучение в означенные сроки (U.S. Department of Education, 2019).

В среднем по странам ОЭСР около 20% студентов, поступающих на программу бакалавриата, не завершают обучение в течение отрезка времени, равного периоду обучения плюс три года (OECD, 2016) В Казахстане способность вуза обеспечивать условия для завершения студентов обучения в срок никак не оценивается. Это несмотря на очевидную значимость переводов для судьбы студентов, вуза и государства, особенно с учетом непростой демографической ситуации.

Говоря об этом, мы имеем в виду ожидающиеся в Казахстане высокие показатели доли неработающего населения (от 45 до 60%) в период до 2100 года. Это объясняется тремя факторами: «массовой миграцией населения в начале 90-х годов, выходом на рынок труда представителями немногочисленной генерации, родившейся в это же время, и выходом на пенсию поколения, рожденного во время послевоенного всплеска рождаемости» (ОЭСР, 2016). Таким образом, переводы студентов из вуза в вуз, связанные с увеличением продолжительности обучения из-за некачественного перезачета кредитов, академической неуспеваемости, низкого уровня взаимодействия сотрудников вузов со студентами могут напрямую повлиять на нехватку кадров для рынка труда.

Тем не менее в отечественных академических исследованиях вопросы переводов студентов не рассматриваются. Соответственно, отсутствует терминология, теоретические рамки по данной тематике, не определены механизмы переводов, не изучены институциональные

практики отправляющего и принимающего (вуз, в который студент переводится) вузов для улучшения процессов удержания студентов (retention).

Цель статьи заключается в определении причин, по которым студенты переводятся из вуза в вуз и выработке рекомендаций по удержанию студентов как в отправляющем, так и в принимающем вузе.

Исходя из сказанного, мы сформулировали следующие исследовательские вопросы: как происходит процесс принятия решения о переводе и сам перевод в казахстанском вузе, каковы причины перевода студентов из вуза в вуз?

Изучение этого вопроса позволило нам определить ключевые вспомогательные процессы для таких студентов в процессе перевода.

Литературный обзор

В международной практике существует длительная история изучения вопроса перевода студентов, в том числе сквозь призму способности вуза удерживать их.

Традиционно в литературе переводы обозначаются как часть выбытий («dropouts») или отсева. Исследования по переводным студентам структурно делятся на два этапа в соответствии с этапами перевода: этап так называемой «передачи» (transfer transition) (периода, связанного с принятием решения о переводе) и «адаптации» (adjustment) в принимающем вузе (Townsend, 2008).

Другие исследователи рассматривают переводы в рамках концепции «тяги и толчка» (push and pull), то есть факторов, «выталкивающих студентов из отправляющего вуза и притягивающих в принимающий вуз (Leone&Tian, 2009).

Знаменательно, что важность удержания переводных студентов обуславливает проведение большого количества не только академических, но и институциональных исследований отдельных вузов, национальных опросов (National Student Clearinghouse Research Center, 2015; Center for Community College Student Engagement, 2018).

С точки зрения хронологии первоначального исследования переводных студентов носили описательный характер и были посвящены рассмотрению индивидуальных характеристик студентов. В дальнейшем акцент сместился на необходимость удержания студентов, академической, социальной и психологической поддержки обучающихся (Горбунова, 2018).

Исследования по выбытию активизировались в США в 60–70-х годах прошлого века, когда «демографические характеристики населения вынудили политиков задуматься над тем, что наши университеты должны делать, чтобы быть более эффективными для студентов и довести как можно большую часть из них до момента получения диплома» (Tinto, 1982).

Винсент Тинто положил начало рассмотрению выбытий как «эгоистического самоубийства» в духе трактовки французского социолога Эмиля Дюркгейма. Автор утверждает, что «эгоистическое самоубийство» происходит, когда люди не в состоянии интегрироваться в сообщество и стать его членом» (Tinto, 1975). Исследователю принадлежит также мысль о важности вовлечения студентов в образовательное сообщество вуза и их участия в нем (Там же).

В целом В.Тинто призывал к поощрению мобильности студентов, созданию моделей «межинституциональных перемещений», которые могут «позволить нам оценить интерактивное влияние внешних образовательных возможностей («push») на решения о выбытии/переводе лиц, которые в настоящее время получают высшее образование в определенных институциональных условиях («pull»)» (Tinto, 1982).

Одним из вариантов комплекса таких факторов называются, к примеру, следующие пять: количество программ, финансовая поддержка, расположение кампуса, скучная/интересная жизнь в нем и качество питания (Leone&Tian, 2009).

В практике США большую часть выбытий составляют переводы студентов из вуза в вуз. Польза этих перемещений для системы высшего образования и самих студентов заключается в них как средстве «более тонкой настройки для более полного удовлетворения потребностей студентов». Ответственность за выбытие лежит чаще всего как на самом студенте из-за его нежелания учиться, так и на формальных и неформальных проявлениях высшего учебного заведения. Таким образом, причины выбытия/переводов студентов из вуза в вуз разнятся. Они могут быть связаны с финансовыми, академическими вопросами, с проживанием на кампусе, физическим состоянием и личными проблемами.

Более глубокие причины заключаются также в проблемах адаптации, отсутствии четких академических и карьерных целей, неопределенности, отсутствии приверженности вузу, плохой интеграции с сообществом вуза, изоляции от сверстников (Там же).

Удержание студентов, в том числе переводных, в вузе трактуется в качестве отражения способности университета выполнять его миссию, а факты выбытия знаменуют его провал. Соответственно, способность к удержанию студентов является едва ли не главным показателем его успеха в подвижной студенческой среде США, где 60% студентов заканчивают не тот вуз, в который они первоначально поступили (Там же).

На этапе принятия решения о переводе имеет значение стоимость обучения, близость к дому, наличие знакомых в «принимающем» вузе, возможность перезачета как можно большего количества кредитов (Townsend, 2008).

Большая часть исследований по переводам отражает аспекты, связанные с адаптацией студентов в «принимающем вузе». Если говорить более детально, то это академические проблемы, включающие в себя отсутствие соответствующих опубликованных политик по оценке перезачета кредитов (требования к пороговому баллу, максимальное количество зачитываемых кредитов, длительные сроки оценки перезачета кредитов, отсутствие ресурсов для оценки перезачета кредитов, руководств по переводу на уровне вуза либо региона, страны, несогласованность внутренних служб (BC Council on Admissions & Transfer [BCCAT], 2015).

Основное заблуждение сотрудников «принимающих» вузов основывается на убеждении, что переводные студенты имеют те же потребности, что и студенты, которые начали обучение в этом вузе (Tobolowsky&Cox, 2012).

Учитывая эти различия, исследователи рекомендуют вузам выстраивать внутренние политики и практики для удовлетворения особых потребностей переводных студентов, создания более «восприимчивой» для переводных студентов культуры. К ним можно отнести веб-сайты, введение должностей так называемых «агентов по переводу», которые будут предоставлять наставничество таким студентам и важную институциональную информацию, поддержку по актуализации академических целей, связанных с личными и профессиональными целями (Nuñez&Yoshimi, 2016).

Характеристика ситуации, связанной с переводами студентов, будет неполной без информации о нормативной основе этого процесса.

До 2018 года в Казахстане перевод студентов в техническом и профессиональном (ТиПО) и высшем образовании регулировались Министерством образования и науки (МОН). В нор-

мативном документе МОН, приказе Министра образования и науки «Правила перевода и восстановления обучающихся по типам организаций образования», в частности, были установлены детальные требования к временным срокам оформления перевода, перечню предоставляемых документов, ответственности за осуществление этого процесса, перезачету кредитов и информированию государственного органа вузом о переведенном обучающемся (МОН, 2018). Сейчас названный приказ изменен и является действительным только для ТиПО.

В академических исследованиях на постсоветском пространстве и, в частности, в Казахстане вопросы «переводных студентов» специально не изучаются. Мы встретили лишь однажды косвенное упоминание переводов в рамках изучения выбытий (отсевов) (Груздев и др., 2013). В недавней статье Е.В.Горбуновой проведен анализ российских и международных исследований, которые могут послужить основой для разработки модели выбытия студентов, в том числе переводов, из российских вузов. Автор ввела в научный обиход термины, фигурирующие в международной практике, связанные с академическими траекториями. В их числе «выбытие» (dropout) и перевод студентов как разновидность выбытия и др. (Горбунова, 2018). По мнению Горбуновой дальнейшими шагами в исследовании выбытий должны стать «формирование теоретической рамки, проведение институциональных исследований выбытия в целях улучшения качества образовательного процесса и формирование информационной базы исследования (создание объединенной базы административных данных об истории обучения студентов по государственным вузам и проведение национальных опросов студентов (Там же).

Методология

Данная статья основывается на более комплексном исследовании, направленном на изучение рисков и возможностей для академического кредитного подушевого финансирования системы высшего образования в Казахстане в отношении внутренней академической мобильности, самокупаемости институционального бюджета и развития. Источниками данных для ответа на исследовательский вопрос настоящего исследования о проблемах и причинах перевода студентов из одного высшего учебного заведения в другое являются интервью с переводными

студентами, целенаправленно отобранными с применением принципа различия.

Для сбора и анализа данных был применен качественный метод в виде интервью со студентами и сотрудниками вузов. Выбор качественного подхода обусловлен тем, что качественное исследование имеет дело с нечисловыми данными и позволяет сфокусироваться на «исследовании проблемы и развитии детального понимания центрального явления» (Creswell, 2014).

Центральным явлением в качественных исследованиях является ключевая концепция или процесс, который изучается. Таким образом, качественный метод исследования позволяет изучить субъекты исследования (людей или предметы) в естественных условиях (Creswell, 2014) через «интенсивный контакт с жизненной ситуацией», отражающий повседневную жизнь (Punch & Oancea, 2014, стр. 147).

В настоящей статье мы отразили проблемы, которые испытывают «переводные студенты», в реальных «жизненных» ситуациях. Более того, студенты изучены с точки зрения определенного процесса – перевода из одного вуза в другой.

В статье представлены данные по конкретным случаям перевода студентов из одного казахстанского вуза в другой. Так как участвовать в интервью согласились 5 переводных студентов из двух вузов Казахстана, в которые был отправлен официальный запрос, было решено описать опыт каждого из студентов. В данном случае речь идет о переводных студентах, а данные интервью используются для глубокого понимания причин и проблем, связанных с процессом их перевода.

Участники исследования и процедуры привлечения участников

В настоящем исследовании применена целенаправленная выборка, при которой были отобраны переводные студенты, сменившие один казахстанский вуз на другой.

Для проведения исследования в вузы города Алматы был направлен запрос на предоставление контактов студентов, переведшихся сюда из других казахстанских вузов для завершения обучения по бакалавриату за последние три года. После того, как были получены контактные данные из двух вузов, одного государственного и одного частного, была осуществлена рассылка по социальной сети WhatsApp, в которой исследователи пригласили студентов принять участие в исследовании и поделиться личным опытом

смены учебного заведения. Было разослано более 40 приглашений, однако только 5 переводных студентов согласились принять участие в интервью.

Инструменты и процедуры сбора данных

Основным инструментом, использованным в данном исследовании, было индивидуальное полуструктурированное интервью с открытыми вопросами. Полуструктурированное углубленное интервью выбрано в качестве основного метода сбора данных с учетом основной цели исследования по изучению личного опыта переводных студентов. Интервью являются важным источником данных в качественных исследованиях, потому что в основном они непосредственно касаются человеческого опыта. Кроме того, интервью, используемые в качественных исследованиях, «напоминают управляемый разговор, а не структурированный запрос» (Yin, 2009). Таким образом, данный инструмент позволяет исследователю получать богатую и подробную информацию об опыте и значимости событий, а также позволяет людям создавать «свежие комментарии» и делать их жизненный опыт услышанным (Там же).

Таким образом, с участниками были проведены личные интервью длительностью 40–45 минут для изучения восприятия студентами процесса перевода, их опыта смены учебного заведения и причин этого, а также возможностей улучшения процесса перевода высшим учебным заведением. Для проведения интервью было выбрано удобное для участников место и время на базе университетов.

Согласованность процессов перевода студентов между различными типами вузов в системе высшего образования важна для облегчения процесса перевода студентов, желающих сменить место учебы для получения ученой степени по различным причинам, поэтому исследовательской группе было важно получить и проанализировать информацию непосредственно от студентов вузов различных форм собственности.

Анализ данных

Каждое интервью было записано на диктофон с разрешения участников и затранскрибировано для дальнейшего анализа. Было получено общее представление об идеях и информации, представленной участниками, после чего данные были закодированы, а затем отклассифици-

рованы по темам в соответствии с целью исследования. На основе данных было написано два кейса, исходя из опыта каждого из студентов. Кейсы были разработаны на основе тем, выделенных из комментариев студентов по процессу перевода, причинам и непосредственному опыту студентов после зачисления в принимающее учреждение.

Этические соображения

Любое исследование, в котором участвуют люди, имеет этические соображения, так как крайне важно учитывать права каждого человека на конфиденциальность. Таким образом, на протяжении всего процесса проведения исследования исследователь должен применять комплекс действий, отвечающих этическим практикам. Это включает в себя взаимность, оценку рисков, конфиденциальность и информированное согласие, обмен информацией с участниками и уважение (Creswell, 2014). Одним из наиболее важных этических соображений является защита конфиденциальности и анонимности участников. Поэтому любая информация, которая может помочь идентифицировать личность участника, была удалена из исследовательских записей. Данное исследование проведено с учетом норм Комитета институциональной этики научных исследований (IREC- Institutional Research Ethics Committee) Назарбаев Университета.

Результаты

Темы, определенные при анализе данных, были разделены на две части: принятие решения о переводе из отправляющего вуза и проблемы, связанные с переводом и последующей адаптацией студента в принимающем вузе.

Процесс перевода включает в себя шаги, которые необходимо предпринять студентам для перехода из своего нынешнего учебного заведения в принимающий вуз: принятие решения о том, в какой вуз перевестись, подача заявления в принимающий университет и получение его одобрения о зачислении, которое также может включать в себя перечень условий, на основе которых университет согласен зачислить студента, и, собственно, решение о перезачете академических кредитов полученных студентов в отправляющем вузе.

Существует ряд факторов, влияющих на решение студентов о переводе и выборе вуза. К ним относятся стоимость обучения, качество

предлагаемых образовательных услуг, местонахождение университета, а также наличие кого-либо из друзей или родственников в вузе, а главное пересчитывает возможно большее количества кредитов, освоенных в предыдущем вузе (Townsend, 2008).

Причины перевода из одного вуза в другой

Первый из изученных кейсов демонстрирует комплексные причины перевода студентов. Студентка А руководствовалась двумя причинами – качеством обучения и финансовыми выгодами. Дело в том, что ее преподаватели перешли работать в другой вуз и предложили ей параллельно перевестись сюда же для обучения по двудипломной программе, а также параллельно продолжать начатую в предыдущем вузе подготовку к сдаче международного экзамена. Кроме того, принимающий вуз предложил ей значительную скидку на оплату за обучение и, таким образом, стоимость обучения здесь оказалась намного ниже, нежели в прежнем вузе.

Студентка Б испытала давление со стороны родителей по поводу выбранной медицинской специальности, по которой она обучалась в предыдущем вузе в течение четырех лет. Родители студентки всячески отговаривали ее от получения этой специальности. В результате девушка согласилась и перевелась на первый курс для обучения по совершенно другой специальности, потеряв при этом практически все освоенные ранее кредиты. Следует отметить, что студентка признала сложным процесс обучения в медицинском вузе, а саму будущую профессию врача низкооплачиваемой и «неблагодарной»:

«у меня мама работает в онкологическом. Она как бы видит. Я сама хотела стать патологоанатомом, в хирургию. Я сама даже когда дежурила, это было трудно. Потому что там стоишь на операциях, сама ситуация как государство относиться, и в целом медицина у нас на дне, если честно. И сама на четвертом курсе, когда мы вникли в эту систему, я уже поняла, что мне это не нравится» (Студентка Б)

Студентка В решила перевестись в другой вуз по соображениям качества обучения, взаимоотношений с преподавателями и сотрудниками прежнего вуза, местоположения вуза. По ее словам *«туда [в университет] очень далеко ездить. И в целом мне там не нравилось. А про [принимающий университет] я узнала от других студентов, и мне все говорили, что там студенты намного сильнее» (Студентка В)*.

Студентка Г, обучающаяся ныне во втором изученном нами вузе, также указала в качестве причины перевода неудобное местоположение отправляющего вуза, а также неудовлетворительное качество образовательных услуг по специальности. Мнение родителей и их поддержка решения о переводе также сыграли важную роль: *«родители тоже хотели, чтобы я перевелась и поддержали» (Студентка Г)*. Добавим, что основанием для перевода послужил конфликт с преподавателями, связанный с субъективной оценкой ими ее знаний:

«У меня был конфликт с тичерами. Если честно, там было... две подружки, они работали там. И одна нам преподавала, а другая нам поставила оценки. И одна сказала поставить мне 90, а другая поставила мне 70. Но они не изменили оценку» (Студентка Г).

Считается, что стоимость обучения является ведущим фактором при принятии решения о переводе и зачастую студенты выбирают вуз, в котором цены за обучение ниже. Тем не менее, студентка Г перевелась в более «дорогой» вуз, предоставляющий более качественные образовательные услуги: *«лучше платить больше, но получать более качественные знания» (студентка Г)*. Кроме того, более престижный имидж принимающего университета также сыграл важную роль при принятии решения о переводе:

«Получать нечестные оценки и ходить «довольным», например, в будущем, я не хочу. Идти куда-то и говорить – я закончила такой [отправляющий] университет, и при этом чтобы у меня был низкий уровень знаний. Лучше если будут говорить, что я из такого-то универа [принимающий] и мои знания соответствуют этому [принимающему] университету» (студентка Г).

Процесс перевода глазами студентов

Интервью со студентами показали, что процесс перевода, связанный с принимающим вузом, характеризуется ими благосклонно.

После принятия решения о переводе студенты либо обращались в деканат принимающего вуза, либо пытались самостоятельно искать информацию о процедуре перевода на сайте вуза, чтобы подробнее узнать о последующих шагах. В обоих случаях представители деканата представляли студентам всю необходимую информацию. Интервьюируемые нами студенты положительно оценили поддержку принимающего вуза во время перевода, отметив при этом максимально упрощенную процедуру перевода:

«Мне очень помогал декан [принимающего вуза], я в принципе никаких сложностей не испытывала. То есть за меня... если можно сказать, просто говорили, когда нужно подойти, когда нужно что-то сделать» (студентка А).

«С принимающей стороной не было затруднений, а вот с тем, чтобы уйти, было достаточно сложно» (студентка В).

«все сразу быстро сделали и ничего такого сложного» (студентка Г).

По словам студентов, все проходило достаточно быстро и безболезненно. Наряду с этим одна из студенток указала, что принимающая сторона предупредила ее о возможных рисках неполного перезачета кредитов по причине большой разницы в изучаемых дисциплинах и даже пыталась отговорить от перевода. Однако, учитывая желание самой студентки, принимающий вуз пошел навстречу и после консультации, сопоставления академических транскриптов принял решение зачислить студентку на первый курс университета с перезачетом некоторых базовых дисциплин.

Однако у двух участниц возникли проблемы с отправляющей стороной. Студентка А поделилась с интервьюерами, что прежний вуз не хотел ее отпускать, поскольку она имела высокие академические показатели. Вдобавок к этому во время сбора документов возникли бюрократические проблемы, одной из которых была затянутая процедура получения транскрипта:

«Здесь [в принимающем вузе] мне его сделали за полчаса. В [отправляющем вузе] я не могла его взять дня два или три. То есть я ходила туда, меня отправляли по кругу по кабинетам, которые там расположены. И это было бесконечно долго (Студентка А).

Студентка Д отметила, что столкнулась с проблемами, связанными с разницей академических календарей отправляющего и принимающего вузов.

«У меня ужасные проблемы были с переводом, потому что, получается из-за того, что в [отправляющем вузе] сессия заканчивается позже, чем в [принимающем вузе], и начинается позже учеба. Я, когда пришла, я сессию всю закрыла, они мне говорят [в отправляющем вузе]: «мы сегодня уже отдыхаем, уходите». Я так три дня ходила, потом они в итоге сказали собрать подписи» (Студентка Д).

После отмены приказа Министерства образования и науки Республики Казахстан, регулирующего перевод студентов, вузы разработали собственные политики перевода, куда включили

действовавшие на национальном уровне требования по необходимости осуществления переводов только в каникулярный период (Министерство образования и науки Республики Казахстан, 2018). В то же время вузы в большинстве своем устанавливают сроки каникул в разное время. В случае со студенткой Д каникулы в отправляющем вузе закончились позже, нежели в принимающем вузе и у нее оставалось слишком мало времени для оформления перевода.

Как и следовало ожидать, бюрократия и длительный сбор документов являются самым частым разочарованием в процессе перевода для переводных студентов. Все три студентки, проинтервьюированные нами во втором вузе, указали, что процедура сбора документов и необходимых подписей заняла много времени. Так, одна из студенток столкнулась с проблемой сбора подписей дважды, так как администрация попросила это сделать, не объяснив причину. Также, по словам студентки В, представители администрации испытывали неприязнь к ней и намеренно затягивали подписание документов о переводе, аргументируя это необходимостью указания подробной причины перевода. В то же время сложившаяся практика допускает указание обобщенной формулировки причины перевода, как то «семейные» или «личные обстоятельства».

Наибольшие неудобства в процессе перевода связаны у студентов с необходимостью подписания и сдачи обходного листа. Сложность данной процедуры заключается в том, что нужно подписывать его в разных подразделениях вуза, а ответственные сотрудники, подписывающие документ, не всегда находятся на месте.

«Потому что поймать человека, когда он вышел туда, они переехали туда и бегать по всему университету 150 раз для получения одной подписи очень сложно» (Студентка Д)

Неудобства усугубляются необходимостью сбора подписей сотрудников тех подразделений и служб, которыми студент не пользовался, требованиями предоставить дополнительные документы и визы.

«Когда я пришла, мне дали лист, в котором указаны неправильные кабинеты. Потом нужно было обходной лист подписать от общежития, но я там никогда не жила, но надо было поставить подпись. Это не совсем логично и достаточно затратно по времени, потому что приходилось ездить туда» (Студентка А)

С данной проблемой столкнулись все три студентки второго изученного нами вуза. Если

одна из студенток привела пример с некорректным списком кабинетов, куда ее направили за подписями уполномоченных лиц, то у второй участницы ушло 3-4 дня только на сбор необходимых подписей, в том числе из-за поиска ответственных за предоставление подписи в 8 общежитиях. Как выяснилось, в вузе отсутствуют инструкции для студентов, описывающие, к кому конкретно нужно обращаться за данной подписью:

«Я тоже бегала по общежитиям, у нас их там 8, и я просто моталась. Было ужасно неудобно. Не было инструкций, я просто записывала, спрашивала у них кабинеты. Я дня три-четыре повозилась с этим листом и потом... если бы все эти документы сделали электронными. Зачем вся эта бумажная волокита» (Студентка Б)

Студентка В процитировала одного из сотрудников отправляющего вуза, вынудившего ее заново собрать все визы. Он сказал: *«Это все неправильно. Иди собирай по новой»*. В данной ситуации студент оказывается один на один с бюрократическими проволочками процесса перевода, который по разным причинам, в том числе из-за отсутствия четкой координации со стороны вуза, весьма утомителен для молодых людей.

Одна из студенток обозначила проблему несвоевременной передачи документов из одного вуза в другой. Так, отправляющий вуз обязался отправить все необходимые документы в принимающий вуз, однако после месяца обучения там выяснилось, что документы так и не поступили, после чего студентке пришлось самой забирать документы и привозить их к нынешнему месту обучения. Халатность отправляющего вуза повлекла за собой угрозу незачисления в принимающий вуз и, как следствие, девушка могла считаться отчисленной в одном вузе и не принятой в другом.

Целый блок проблем обычно связывается с вопросами перезачета кредитов. Нередко студент, не освоивший в назначенные сроки разницу в кредитах, вынужден изучать и сдавать их на платной основе. Как правило, такая ситуация обговаривается со студентом на этапе рассмотрения заявления, когда он узнает, сколько кредитов будет перезачтено (в качестве факультативных, общеобразовательных или основных) и какова будет разница в дисциплинах в случае, если студенты примут решение о переводе. Решение о переводе и заключение договора происходит после обсуждения этих условий и при согласии студента.

В нашем случае две студентки второго из изученных нами вузов не испытали сложностей, связанных с перезачетом, так как они продолжили обучение по своей специальности. Учитывая относительную равномерность содержания образовательных программ в вузах Казахстана, им перезачли все кредиты блока общеобразовательных и базовых дисциплин либо, если это были дисциплины, не изучающиеся в принимающем вузе, они зачитывались как элективные.

Другая же студентка, кардинальным образом сменившая специальность при переводе, до сих пор, спустя семестр испытывает проблемы с перезачетом общеобразовательных дисциплин. По словам студентки, по неизвестным ей причинам принимающий вуз все еще не одобрил кредиты, освоенные ею на ранних годах обучения:

«У меня все еще проблемы насчет трансферта. Они мне не засчитали предметы с первого, со второго курса. Они должны переделать, ну а так, в принципе, да. Русский и английский. Они получают зачли только последний третий курс, а второй, первый не посмотрели. И сейчас выясняют» (Студентка Б)

Как видим, помимо проблемы с перезачетом кредитов мы имеем дело также с недостаточным уровнем коммуникаций сотрудников и студентки.

Адаптация переводных студентов в принимающем вузе

Продолжая описание процесса перевода из вуза в вуз, обратимся к завершающему его этапу – процессу адаптации студента в принимающем вузе. Переводные студенты обладают неким академическим опытом и потому легче адаптируются к новым условиям, нежели, к примеру, вчерашние выпускники школ (Tobolowsky&Cox, 2012).

Однако в некоторых случаях данный процесс по разным причинам может занять более продолжительное время.

В ходе интервью студенты описывали эмоциональный аспект процесса перевода. По словам одной из участниц, «было тяжело морально переходить», потому что отправляющий вуз является одним из самых престижных университетов в стране и перевод в другой вуз стал для нее нелегким из-за непонимания родных. Тем не менее, студентка довольна своим решением, поскольку сотрудники и ППС принимающего вуза оказали ей поддержку в процессе перевода. Этот пример отражает значимость взаимодействия

сотрудников вуза и студентов, которое может оказаться весомее факторов престижности учебного заведения.

Процесс адаптации может осложняться ситуацией, когда переводной студент изучает целый перечень дисциплин с разными академическими группами и потому не имеет постоянного студенческого коллектива, к которому был бы прикреплен. Студентка Б пожаловалась на дискомфорт в адаптационный период из-за отсутствия общения с одногруппниками. Дело осложнилось неудобным индивидуальным расписанием занятий.

«В начале мне было сложно в процессе адаптации, то что у меня не было группы. А в целом все нормально, я почти две недели ни с кем не общалась и мне не комфортно было. Мне расписание составили в ОУЭР, и у меня сейчас очень некомфортное. Вообще не нравится мое расписание. Но в будущем если я сама составлю, то будет нормально» (Студентка Б)

С эмоциональной точки зрения перевод для студентки Г является «большим изменением» в ее жизни, так как смена учебного заведения стала первым крупным осознанным решением в ее жизни. Также ощутимая разница во внутренней культуре двух университетов повлияла на процесс социальной и академической адаптации. По словам студентки, ей потребовалось около двух месяцев, чтобы окончательно привыкнуть к новому месту обучения. Помимо этого академический процесс в принимающем вузе оказался более сложным, преподаватели – более требовательными. Ведь в прежнем университете были допустимы пропуски занятий, нагрузка была необременительна:

«Здесь [в принимающем вузе] нет такого понятия, как пропустить урок. Чему я удивлялась там [в отправляющем вузе], так это тому, что одна преподавательница, например, если я не приду, то пишется объяснительная, не важно, один день или один час, а сами опаздывают. Или могут сказать, что урока не будет. Ну вы сами посмотрите, на портале у нас прописан другой преподаватель, и плюс другой преподаватель ведет уроки. И мне кажется, в деканате об этом не знают. Один ведет занятия, а второй приходит и выставляет оценку. По-вашему, это разве правильно? И мне кажется, что там, где происходит такое, по любому замешаны деньги. А в этом [в принимающем] университете такого нет. Все честно. Что получил, то и ставят. Сейчас мне все равно, даже если я получу 30 из 100, или 50 из 100. Но, зато я чувствую,

что это своими знаниями. А там, все оказалось враньем. Получать нечестные оценки и ходить «довольным». (Студентка Г)

Осознание того, что принимающий вуз предоставляет более качественные знания, оказало мотивирующее воздействие на студентку и помогло справиться с возросшей академической нагрузкой. Описываемая ситуация является иллюстрацией распространенного явления, именуемого «переводной шок», который возникает вследствие комплекса факторов (непривычного размера кампуса, отношения администрации к студентам, внутренней культуры вуза и высоких академических ожиданий) (Townsend, 2008). «Переводной шок» может привести к снижению академической успеваемости в течение первого семестра обучения в принимающем вузе.

Студентка Д столкнулась с проблемой грубого отношения со стороны отправляющего вуза в период перевода. В процессе сбора документов для перевода студентка ощутила на себе пренебрежительное отношение со стороны администрации отправляющего вуза, где при подаче заявления о переводе ей было сказано буквально следующее: «Быстрее уходи. Нам такие студенты не нужны» (Студентка Д). Подобное отношение к переводным студентам со стороны отправляющих вузов является проблемой и отражает недружелюбную внутреннюю культуру вуза. По словам студентки, после этого инцидента у нее появился страх возникновения похожей ситуации и в нынешнем вузе. Однако после перевода она поняла, что все зависит от внутренней культуры учебного заведения. Так как позитивное отношение к переводным студентам в принимающем вузе благотворно повлияло на процесс адаптации студентки, отсутствие друзей и знакомых в принимающем вузе не стало для нее серьезной проблемой.

Дискуссия. Предлагаемые рекомендации по улучшению процесса перевода

Переводные студенты составляют значительное количество в масштабах общего студенческого контингента Казахстана.

На основании проведенного исследования мы предлагаем следующие рекомендации для улучшения качества процесса перевода:

– необходимо на уровне высших учебных заведений разработать понятные руководства для студентов по процедуре перевода. Сюда должны войти подробные инструкции по возможностям перевода на родственную или иную

специальность с указанием вузов. Следует в этих документах объяснить последовательность действий, указать местоположение сотрудников, связанных с процессом перевода, их контактные данные. В международной практике руководства по переводу размещаются на специальном портале, не говоря уже о том, что нередко процесс перевода может оформляться онлайн;

– разработка гармонизированных между собой по времени академических календарей, предусматривающих похожие каникулярные сроки, снимет часть проблем, связанных с переводами;

– высшие учебные заведения, получившие право самостоятельно определять правила перевода, должны оптимизировать процедуру, исключив избыточные звенья, как то сбор подписей сотрудников общежития, к примеру, для студентов, не проживавших там. Это связано с вопросом интеграции данных о студентах на уровне вуза;

– целесообразным представляется сосредоточить процесс перевода в одном структурном подразделении. Пока интервьюируемые студенты говорят о том, что при переводе вынуждены взаимодействовать с разными подразделениями, от деканата до офиса регистратора и кафедры. При этом каждый сотрудник на своем уровне выставляет разные требования, не всегда согласованные с другими участниками процесса;

– следует создавать переводным студентам условия для эффективной адаптации в новом вузе, в частности, это касается расписания посещения дополнительных дисциплин, разъяснения правил, содействия более интенсивному общению со сверстниками;

– особое внимание следует уделять разработке согласованных руководств на уровне вуза, региона, страны для студентов по перезачету кредитов, где необходимо подробно описать требования к пороговому баллу, максимальное количество зачитываемых кредитов, установить сроки оценки перезачета кредитов;

– университеты США используют практику единого кодирования дисциплин на уровне штата для облегчения перезачета кредитов и понимания содержания дисциплин. Такая мера позволит избежать потери времени на выяснение вопроса о возможности перезачета и сделает процесс адаптации студентов в принимающем вузе более комфортным;

– администрация высших учебных заведений должна более пристальное внимание

уделять вопросам качества взаимодействия студентов и сотрудников, преподавателей, соблюдению академических правил, дисциплины. Как показало наше исследование, конфликты на почве невыполнения преподавателями и сотрудниками своих обязанностей в полной мере могут стать пусковым механизмом для решения о переводе.

Заключение

Рассмотренный нами в настоящей статье опыт переводных студентов показывает, что эти студенты относятся к категории обучающихся, не нашедших в себе силы интегрироваться в вузовское сообщество. Поэтому их следует воспринимать как группу риска, потенциально готовую окончательно покинуть высшее учебное заведение. Несомненно, причины переводов их в другой вуз связаны не только с неспособностью воспринять его культуру и стать частью университета, с изоляцией от сверстников, неопределенностью в понимании собственных жизненных и профессиональных целей. Немаловажную роль здесь играют институциональные условия, от местоположения вуза до характера взаимодействия сотрудников с обучающимися.

Исследователи, представители государственных органов и высших учебных заведений, исследуя опыт переводных студентов, имеют возможность изучения потребностей студенческого сообщества для формирования политик более полного удовлетворения нужд и удержания студентов до момента окончания как главного показателя успеха вуза. Таким образом, мы рассматриваем данные, полученные в ходе интервью с переводными студентами, в качестве инструмента повышения качества обучения и реализации миссии вуза. Исследования, подобные проведенному нами, вполне могут стать регулярной практикой в любом вузе при условии, что будут соблюдены этические исследовательские нормы, о которых мы упомянули выше.

Выражаем благодарность соруководителю научного проекта «Методология финансирования в высшем образовании Казахстана как условие развития внутренней академической мобильности студентов и устойчивости институционального бюджета», Ассистенту профессора Высшей школы образования Назарбаев Университета Рите Каши (Rita Kasa) за ценные советы при написании статьи.

Данная статья написана в рамках научно-исследовательского проекта Высшей школы образования Назарбаев Университета «Методология финансирования в высшем образовании Казахстана как условие развития внутрен-

ней академической мобильности студентов и устойчивости институционального бюджета», финансируемого Министерством образования и науки РК, грант № AP05136037 / ГФ.

Литература

- 1 BCCAT Transfer Credit Assessment: A Survey of Institutional Practices – Vancouver BC: Canada, 2015.
- 2 Center for Community College Student Engagement. Show me the way: The power of advising in community colleges – Austin, TX: The University of Texas at Austin, College of Education, Department of Educational Leadership and Policy, Program in Higher Education Leadership, 2018. http://www.ccsse.org/nr2018/show_me_the_way.pdf
- 3 Комитет статистики Министерства Национальной Экономики Республики Казахстан. Высшие учебные заведения Республики Казахстан на начало 2018/2019 учебного года // Социальная сфера. – 2018. – 22 серия. http://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersEducation?_afzLoop=12416602772395566#%40%3F_afzLoop%3D12416602772395566%26_adf.ctrl-state%3Dc46lhzezw_38
- 4 Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 20 января 2015 года № 19 «Правила перевода и восстановления обучающихся по типам организаций»
- 5 Creswell, J. W. Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research (4th edition). Harlow, Essex: Pearson, 2014.
- 6 Горбунова, Е. Выбывание студентов из вузов: исследования в России и США // Вопросы образования. – 2018. – № 1. – С. 110-131.
- 7 Груздев И.А. Горбунова Е. В. Фрумин И. Д. Студенческий отсев в российских вузах: к постановке проблемы // Вопросы образования. – 2013. – №2. – С. 67-81.
- 8 Federal Student Aid. An Office of the U.S. Department of Education. What are graduation, retention, and transfer rates? <https://fafsa.ed.gov/help/fotw91n.htm>
- 9 Leone M., Tian, G. R. Push Vs Pull: Factors Influence Student Retention // American Journal of Economics and Business Administration. – 2009. -№ 1(2). – P. 122-132.
- 10 Nuñez, A., Yoshimi, J. A Phenomenology of Transfer: Students' Experiences at a Receiving Institution // Innov High Educ. – 2017. – № 42. – P. 173–187.
- 11 National Student Clearinghouse Research Center. Transfer & Mobility: A National View of Student Movement in Postsecondary Institutions, Fall 2008 Cohort. – 2018. <https://www.luminafoundation.org/resources/transfer-and-mobility>
- 12 OECD. Education at a Glance 2016: OECD Indicators. – OECD Publishing, Paris, 2016. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2016-en.1>)
- 13 ОЭСР. Комплексный страновой обзор Казахстана. Часть 1. Предварительная оценка. – 2016. https://www.oecd.org/dev/MDCR_Phase-I_Brochure_RUS_web.pdf
- 14 Tinto, V. Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research // Review of Educational Research. – 1975. – №45(1). – P. 89–125.
- 15 Tobolowsky, B. F., Cox, B. E. Rationalizing neglect: An institutional response to transfer students // Journal of Higher Education. – 2012. – № 83. – P. 389–410.
- 16 Townsend, B. K. «Feeling like a freshman again»: The transfer student transition // New Directions for Higher Education. – 2008. – №2008(144). – P. 69-77.
- 17 U.S. Department of Education. College Scorecard. Massachusetts Institute of Technology, 2019. <https://collegescorecard.ed.gov/school/?166683-Massachusetts-Institute-of-Technology>
- 18 Yin, R. K. Case study research: Design and methods (4th edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009.

References

- 1 BCCAT. (2015). Transfer Credit Assessment: A Survey of Institutional Practices. Vancouver BC Canada.
- 2 Center for Community College Student Engagement. (2018). Show me the way: The power of advising in community colleges. Austin, TX: The University of Texas at Austin, College of Education, Department of Educational Leadership and Policy, Program in Higher Education Leadership. http://www.ccsse.org/nr2018/show_me_the_way.pdf
- 3 Comitet Statistiki Ministerstva natzionalnoy ekonomiki Respubliki Kazakhstan. (2018). Vysshie uchebnyye zavedeniya Respubliki Kazakhstan na nachalo 2018/2019 uchebnogo goda. Sotzialnaya sfera, 22. [Higher education institutions in Kazakhstan for the beginning of 2018/2019 academic year. Social sphere, 22]. (In Russian). http://old.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersEducation?_afzLoop=12416602772395566#%40%3F_afzLoop%3D12416602772395566%26_adf.ctrl-state%3Dc46lhzezw_38
- 4 Creswell, J. W. (2014). Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research (4th ed.). Harlow, Essex: Pearson.

- 5 Gorbunova, E. (2018). Vybytiya studentov iz vuzov: issledovaniya v Rossii i SSHA. [Students' drop out from universities: studies in Russia and the USA]. *Voprosy obrazovaniya* [Educational Studies Moscow], 1, 110-131. (in Russian).
- 6 Gruzdev, I.A., Gorbunova, E.V., Frumin, I.D. (2013). Studencheskii otsev v rossiskih vuzah: k postanovke problemy. [Students' drop out in Russian universities: towards the problem statement]. *Voprosy obrazovaniia* [Educational Studies Moscow], 2, 67-81. (in Russian).
- 7 Federal Student Aid. An Office of the U.S.Department of Education. (2019). What are graduation, retention, and transfer rates? <https://fafsa.ed.gov/help/fotw91n.htm>
- 8 Leone M. & Tian, G. R. (2009). Push Vs Pull: Factors Influence Student Retention. *American Journal of Economics and Business Administration*, 1(2), 122-132.
- 9 Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 20 yznvarya 2015 goda. № 19 «Pravila perevoda i voss-tanovleniya obuchayushihhsya po tipam organizatzii obrazovaniya» [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan of 20, 2015 N 19 «Rules transfer and recovery of students by type of educational organization»]. Paragraph information system
- 10 Nuñez, A. & Yoshimi, J. (2017). A Phenomenology of Transfer: Students' Experiences at a Receiving Institution. *Innov High Educ*, 42, 173-187.
- 11 National Student Clearinghouse Research Center. (2008). *Transfer & Mobility: A National View of Student Movement in Postsecondary Institutions, Fall 2008 Cohort*. <https://www.luminafoundation.org/resources/transfer-and-mobility>
- 12 OECD. (2016). *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2016-en.>)
- 13 OESRa. (2016). *Kompleksnyi stranovoi obzor Kazakhstana. Chast 1. Predvaritelnaya otzhenka*. [Complex country review of Kazakhstan. Part 1. Preliminary assessment]. https://www.oecd.org/dev/MDCR_Phase-I_Brochure_RUS_web.pdf (in Russian).
- 14 Tinto, V. (1975). Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research. *Review of Educational Research*, 45(1), 89-125.
- 15 Tobolowsky, B. F., & Cox, B. E. (2012). Rationalizing neglect: An institutional response to transfer students. *Journal of Higher Education*, 83, 389-410.
- 16 Townsend, B. K. (2008). «Feeling like a freshman again»: The transfer student transition. *New Directions for Higher Education*, 2008(144), 69-77.
- 17 U.S.Department of Education. (2019). *College Scorecard*. Massachusetts Institute of Technology. <https://collegescorecard.ed.gov/school/?166683-Massachusetts-Institute-of-Technology>
- 18 Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Kagan M.¹, Shabden M.B.², Bulatbayeva A.A.³

¹PhD doctor, professor of Erzincan Binali Yildirim University, Turkey,

²doctoral student of al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,

e-mail: mir.meruert@mail.ru

³professor of al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

COMPARISON OF VALUE ORIENTATIONS OF UNIVERSITY STUDENTS IN KAZAKHSTAN AND TURKEY

This study was carried out to compare the value orientation of University students in Turkey and Kazakhstan. The sample group consists of 314 university students studying at various departments in the Faculty of Education, Erzincan Binali Yildirim University, and 340 students at the Faculty of Philosophy and Political Sciences, Al Farabi Kazakh National University. The Personal Information Form and the Schwartz Value Scale were used as data collection tools in the study and the t-test was used for independent groups in the analysis of the data. One by one comparisons were made in 10 sub-dimensions of the scale, power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity, security, and significant differences were found in favor of Turkey in all dimensions on the basis of both countries. Respectively, the values in Turkey is based in order of universality, benevolence, security, self-control, traditional, success, power, hedonism, and the result of values in Kazakhstan is benevolence, universality, self-control, traditional, success, power, harmony and hedonism.

Key words: values, value orientations, university students, kazakhstani students, turkish students.

Каган М.¹, Шабден М.Б.², Булатбаева А.А.³

¹PhD, профессор, Эрзинджан Университеті, Түркия, Эндижан қ.

²PhD студенті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: mir.meruert@mail.ru

³педагогика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Қазақстан және Түркия студенттерінің құндылықтық бағдарларын салыстырмалы зерттеу

Берілген мақалада Қазақстан және Түркия мемлекеттері студенттерінің құндылықтық бағдарларын салыстыру мақсатында зерттеу жүргізілді. Зерттеу базасы ретінде Эрзинджан Бинали Йылдырым университеті педагогика факультетінің әртүрлі мамандықтарында оқитын 314 студент және әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия және саясаттану факультетінде оқитын 340 студент іріктеліп алынды. Зерттеу барысында мәліметтер жинау құралы ретінде Шварцтың құндылықтар шкаласы және жеке ақпарат формасы, ал тәуелсіз топтарға мәліметтерді өңдеу кезінде t-тест қолданылды. Кезек бойынша шкалада көрсетілген 10 құндылық параметрлері салыстырылды. Нәтижесінде, екі ел арасындағы айырмашылық пен ұқсастықтар анықталды. Түркияда құндылықтар қайырымдылық, қауіпсіздік, өзін-өзі бақылау, дәстүрлер, табыстылық, билік, үйлесімділік, гедонизмге негізделсе, сәйкесінше, Қазақстанда қайырымдылық, әмбебаптылық, өзін-өзі бақылау, дәстүрлер, табыстылық, билік, үйлесімділік және гедонизм құндылықтар нәтижесі болып саналады.

Түйін сөздер: құндылықтар, құндылық бағдарлары, университет студенттері, қазақстандық студенттер, түрік студенттері.

Каган М.¹, Шабден М.Б.², Булатбаева А.А.³

¹PhD, профессор Эрзинджанского Университета, Турция, г. Энджидан

²докторант PhD, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: mir.meruert@mail.ru

³доктор педагогических наук, и.о. профессора, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Сравнительное исследование ценностных ориентаций студентов Казахстана и Турции

Исследование было проведено для сравнения ценностных ориентаций студентов вузов Казахстана и Турции. Выборочная группа состоит из 314 студентов, обучающихся на различных специальностях педагогического факультета Университета Эрзинджан Бинали Йылдырым и 340 студентов факультета философии и политологии Казахского национального университета им. аль-Фараби. Форма личной информации и шкала ценностей Шварца использовались в качестве инструментов сбора данных в исследовании, а t-тест использовался для независимых групп при анализе данных. Поочередно сравнивались 10 измерений ценностей по шкале: власть, достижение, гедонизм, стимуляция, самостоятельность, универсализм, доброта, традиция, конформность, безопасность. И в итоге, были обнаружены значительные различия и сходство обеих стран. Согласно полученным данным исследования, видно, что значения студентов двух стран приблизительно одинаковы. Соответственно, ценности в Турции основаны на принципах универсальности, доброжелательности, безопасности, самоконтроля, традиционности, успеха, власти, гармонии, гедонизма, а результатом ценностей в Казахстане является доброжелательность, универсальность, самоконтроль, традиции, успех, власть, гармония и гедонизм.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, студенты вузов, казахстанские студенты, турецкие студенты.

Introduction

The socially oriented system of values provides formation of groups in social measurement in terms of growth of social unity in individual measurement [1] (Uysal, 2003). Every society needs values to create its existence and values distinguish it from other societies by making social culture unique. In other words, value distinguishes us from others [2] (Yapıcı, 2012). In this regard values are connected with factors which form the culture of society and distinguish it from others, interfere with social unity on national borders, strengthen national solidarity and cooperation and provide social unity [3] (Seyyar, 2003). In view of these services, culture and value of the similar countries will significantly not differ. The aim of research was comparison of valuable orientations of students at university of Turkey and Kazakhstan which have similar history and culture.

The word «value» is derived from the word «touch» on the origin and is regarded as an object equivalent in our language [4] (Bircan, Dilmaç, 2015). The consideration of word equivalence in the dictionary is the abstract concept used for determination of the importance of concrete object (www.tdk.gov.tr). In addition to these definitions the meaning of word «value» in research is «belief in a concrete situation or lack of confidence» [5] (Güngör, 1998), «which defines assessment and the choice of behavior and events for overcoming

necessary, concrete situations» [6] (Schwartz, 1992), «definitions of the great, important and constant ideas and beliefs which are emphasized with members of the team» [7] (Gorman, 2000), «The standards as a result of interaction between person and environment» [8] (Akbaş, 2004).

It is referred to conceptual framework of assessment of behavioral values; it is meant that values are interpreted according to the purpose and behavior [9] (Bircan, 2016). The concept of value is related to all activities of individuals, one of the most intriguing questions is how this concept is appeared. As for the answer to this question, we can tell that the system of values appeared from relation of people and developed in private society [10] (Nurgalieva, 1985). On this point to understand structure of value system, it is necessary to understand human nature, which caused this concept. In this case values can be expressed as result of knowledge, art and human activity of individual in intention and at final stage of each activity. It also indicates that valuable activity is an appraiser and implementation of activity [11] (Poyraz, 2011). It is possible to tell that there is a system of values in any stage. The values include potential, economic, religious and general habits and beliefs which combine actions (action) of individuals. The values promote formation of social groups, elements of cultural material, ideal thinking and behavior, social roles and social unity [12] (Sesli, Demir-Başaran, 2016).

The values are subdivided into various types depending on type of the services provided by them. In the field of psychology primary research of value was conducted by Schwarz and divided people into six groups of values: scientific, economic, social, religious and political. Subsequently these researches were conducted on the scale of Allport, Vernon and Lindzey. The other researcher in this area, Rokeach (1973), considers values as terminal and instrumental. The other researcher in the field of values, Schwarz (1994), described 10 types of values (Power, Success, Hedonism, Arousal, Self-control, Universality, Benevolence, Traditional, Harmony, Security),

using Rokeach's list (1973) 56 [13] (Schwarz, 1994).

As well as in figure 1, similar types of values are located near one circle, and similar disproportionate forms are removed from each other. In model there are 10 types of values on two contrast axes. The first axis of a tension includes measurement of Self-cognition and Improvement, and the second axis of a tension includes measurements of transparency and protection for innovations. The value of helium on an axis of the conflict is similar to tension axes in terms of motives [13] (Schwarz, 1994). Conceptual definitions of values types determined by Schwarz (1994), the following:

Figure 1 – 10 types of values

Table 1 – Types of values (Schwarz, 1994)

№	Values	Defining goal
1	Self-Direction	independent thought and action--choosing, creating, exploring. Self-direction derives from organismic needs for control and mastery (e.g., Bandura, 1977; Deci, 1975) and interactional requirements of autonomy and independence (e.g., Kluckhohn, 1951; Kohn & Schooler, 1983). (creativity, freedom, choosing own goals, curious, independent) [self-respect, intelligent, privacy]
2	Stimulation	excitement, novelty, and challenge in life. Stimulation values derive from the organismic need for variety and stimulation in order to maintain an optimal, positive, rather than threatening, level of activation (e.g., Berlyne, 1960).
3	Hedonism	pleasure or sensuous gratification for oneself. Hedonism values derive from organismic needs and the pleasure associated with satisfying them.
4	Achievement	personal success through demonstrating competence according to social standards. Competent performance that generates resources is necessary for individuals to survive and for groups and institutions to reach their objectives.
5	Power	social status and prestige, control or dominance over people and resources. The functioning of social institutions apparently requires some degree of status differentiation (Parsons, 1951).

№	Values	Defining goal
6	Security	safety, harmony, and stability of society, of relationships, and of self. Security values derive from basic individual and group requirements
7	Conformity	restraint of actions, inclinations, and impulses likely to upset or harm others and violate social expectations or norms. Conformity values derive from the requirement that individuals inhibit inclinations that might disrupt and undermine smooth interaction and group functioning.
8	Tradition	respect, commitment, and acceptance of the customs and ideas that one's culture or religion provides. Groups everywhere develop practices, symbols, ideas, and beliefs that represent their shared experience and fate.
9	Benevolence	preserving and enhancing the welfare of those with whom one is in frequent personal contact (the 'in-group'). Benevolence values derive from the basic requirement for smooth group functioning and from the organismic need for affiliation
10	Universalism	understanding, appreciation, tolerance, and protection for the welfare of all people and for nature. This contrasts with the in-group focus of benevolence values. Universalism values derive from survival needs of individuals and groups. But people do not recognize these needs until they encounter others beyond the extended primary group and until they become aware of the scarcity of natural resources.

There are individual and social concepts, besides classification of values. The values which act important role in all actions of the person are effective in formation of social behavior. The values such as relations, trust, motivation, are closely connected with such concepts as social cognition, norm [14] (Tuymebayeva, 1995). Essentially, it should be noted that values have similar characteristics and over time change, turning into universal structures and values [15] (Emre, 2013). The norm is a behavior model which is socially acceptable and forces the person do right thing to behave properly. At this point, values use the norm to show the behavior required by society and indirect individuals. Looking at the relations between trust and value, it is possible to see that value is one of the highest levels of belief. Values are closely connected with such systems as emotions, thoughts, feelings and beliefs [16] (İnceoğlu, 2010).

The meaning of life (Baş ve Hamarta, 2015) [17], *Autonomy level* (Sesli ve Başaran, 2016) [18], *Self-understanding* (Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009) [19], *Psychological stability* (Ağırkan ve Kağan, 2017) [20], *Organizational civil behavior* (Aktay ve Ekşi, 2008) [21], *The level of subjective happiness* (Kublay, 2013; Schwartz ve Sagiv, 2000) [22-23], *Reading style* (Dilmaç, Ertekin ve Yazıcı, 2009) [24], *Self-respect* (Er, 2013; Yıldız, Deniz ve Dilmaç, 2013) [25-26], *Approach to the environment* (Kundakçı, 2014) [27], *Religious directions* (Yılmaz, 2013; Mehmedoğlu, 2007) [28-29], *Happiness level* (Özdemir ve Korkulu, 2011) [30], *Self-control level* (Sesli, 2016) [12], *life satisfaction* (Otrar, 2008; Otrar ve Öztürk, 2017) [31-32], *Anger and types of anger* (Karababa ve Dilmaç, 2015) [33], *way to success* (Karababa, Oral ve Dilmaç, 2014) [34],

Subjective well-being and social anxiety (Seki, 2015; Vansteenkiste vd., 2006) [35-36], *Academic proportional behavior* (Yiğit ve Dilmaç, 2015) [37], *Creative level* (Tanıt, 2007) [38], *Alturizm* (Onatır, 2008) [39], *Life choices* (Strnadova, Vobornik ve Provaznikova, 2015) [40], *Conservative behavior and concern of the social environment* (Schultz vd., 2005) [41], *Educational values* (Salbot ve Fleskova, 2008) [42], *Emotional empathy* (Myryry ve Helkama, 2001) [43].

Purpose

The purpose of this study was to determine the characteristics of the value orientations of the students of Turkey and Kazakhstan.

Method

This part of research includes information about research model, research group, instruments of data collection and the analysis of data.

Research Design

The relational screening method was chosen as a model in research. The relational research directed to determine the presence or degree of coexistence between two or more variables [44] (Karasar, 2012).

Sampling

The research group consists of 340 students of the Faculty of Philosophy and Political Sciences of al-Farabi Kazakh National University and 314 stu-

dents studying at various faculties of the Erzincan Binali Yildirim University. The descriptive statistics of group identified in research is shown in table 2.

Table 2 – Distribution of students by university

The university name	N	%
Erzincan Binali Yildirim University	314	48
Al-Farabi Kazakh National University	340	52
Total	654	100,0

Data Analysis

The instruments of data collection

In this part of research the name, quality and reliability of instruments of data collection are discussed.

The form of personal information:

The research was done to collect demographic information about students by researchers.

The viewing of portrait values:

In order to determine the value orientations of research group, 56 elements Schwartz Values Scale (SDQ) that was developed by Schwartz (1994) were used. The first part of a scale represents 30 values, and the second represents 26 values. In the first part, the value 30 consists of target (terminal) values, and the second part is instrumental. The total number of scales was grouped into 10 different sizes of 56 values. These sub-dimensions are; power, success, hedonism, arousal, self-control, universality, benevolence, tradition, harmony, security.

During the research the analysis of data was started by considering whether the data were appropriate for parametric or non-parametric statistics (normal distribution, curve asymmetry, average value, median, modal value, difference, the histogram and inequality of group disparity). As a result, it was established that the normal distribution of data, the equality of differences between groups and the data set are suitable for parametric statistics. T-test was used for definition of results.

Results

The arithmetic averages of students values and standard deviations are presented in table 3.

Table 3 – The arithmetic indicators and standard differences in values of students

Indicator	University	$\bar{X}$	Ss
Power	Erzincan Binali Yildirim University	26.07	5.05
	Al-Farabi Kazakh National University	23.80	5.03
Success	Erzincan Binali Yildirim University	28.97	4.54
	Al-Farabi Kazakh National University	26.17	4.91
Hedonism	Erzincan Binali Yildirim University	16.34	3.80
	Al-Farabi Kazakh National University	15.28	3.26
Arousal	Erzincan Binali Yildirim University	16.35	3.45
	Al-Farabi Kazakh National University	14.97	3.21
Self-Control	Erzincan Binali Yildirim University	36.54	5.08
	Al-Farabi Kazakh National University	31.31	5.72
Universality	Erzincan Binali Yildirim University	55.05	8.20
	Al-Farabi Kazakh National University	45.41	8.40
Benevolence	Erzincan Binali Yildirim University	54.52	7.52
	Al-Farabi Kazakh National University	46.94	8.01
Traditional	Erzincan Binali Yildirim University	32.93	5.83
	Al-Farabi Kazakh National University	29.49	5.89

Continuation of table 4

Harmony	Erzincan Binali Yildirim University	23.56	3.75
	Al-Farabi Kazakh National University	20.34	3.85
Security	Erzincan Binali Yildirim University	42.30	5.78
	Al-Farabi Kazakh National University	36.61	6.21

In table 3 is presented an essential differences in values of students Erzincan Binali Yildirim University and al-Farabi Kazakh National University.

During other research, the results of Erzincan Binali Yildirim University and al-Farabi Kazakh National University students value are presented in table 4.

Table 4 – The results of students values independent T-test

Indicator	University	N	$\bar{X}$	S	Sd	t	P
Power	Erzincan Binali Yildirim University	314	26.07	5.05	652	5.76	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	23.80	5.03			
Success	Erzincan Binali Yildirim University	314	28.97	4.54	652	7.54	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	26.17	4.91			
Hedonism	Erzincan Binali Yildirim University	314	16.34	3.80	652	3.81	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	15.28	3.26			
Arousal	Erzincan Binali Yildirim University	314	16.35	3.45	652	5.26	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	14.97	3.21			
Self-Control	Erzincan Binali Yildirim University	314	36.54	5.08	652	12.32	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	31.31	5.72			
Universality	Erzincan Binali Yildirim University	314	55.05	8.20	652	14.82	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	45.41	8.40			
Benevolence	Erzincan Binali Yildirim University	314	54.52	7.52	652	12.44	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	46.94	8.01			
Traditional	Erzincan Binali Yildirim University	314	32.93	5.83	652	7.49	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	29.49	5.89			
Harmony	Erzincan Binali Yildirim University	314	23.56	3.75	652	10.79	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	20.34	3.85			
Security	Erzincan Binali Yildirim University	314	42.30	5.78	652	12.09	.000*
	Al-Farabi Kazakh National Univ.	340	36.61	6.21			

*p>.001

As a result of T-test which is carried out for determination of differences between Erzincan Binali Yildirim and Al-Farabi Kazakh National University students, scale of values in all measurements of Schwartz (the power, success, a hedonism, arousal,

self-control, universality, benevolence, traditional, harmony and security) has been determined, that there is no significant difference in Turkey. [$t_{(652)} = 5.76, 7.54, 3.81, 5.26, 12.32, 14.82, 12.44, 7.49, 10.79, 12.09, p > .001$].

Discussion

The family becomes a priority for young people, the value of family relationships increases. Education is also becoming the most preferred value for the younger generation. The desire to get a quality education is important for her during the crisis and after it. Our research argues for these positions.

The system of values of the individual and various social groups is the Foundation of the stability of society as a whole. For example: moral values act as personal constraints on the behavior of each individual and society as a whole. Material value orientations encourage a person to act, to develop. And if people develop, the whole society develops. Therefore, the presence of value orientations of individuals and different groups acts as a guarantor of the development and stability of society. Value orientations of young people reflect the actual values of a particular society, which are directly related to the long-term development of its overall economic and cultural level. That is why now much attention is paid to the system of values of modern youth, because it is the future of our society.

Conclusion

In this research is considered focused and unfocused values of Kazakh and Turkey students. According to obtained data from research, it is seen that the students values of two countries are similar. Respectively, the values in Turkey is based in order of universality, benevolence, security, self-control, traditional, success, power, harmony, hedonism, and the result of values in Kazakhstan is benevolence, universality, self-control, traditional, success, power, harmony and hedonism.

In conclusion, it is noted that Turkey students have three main values such as universality, benevolence and security. Kazakh students have three main values such as benevolence, universality and security. According to results of research, the results of Turkish students are higher, than Kazakh students. Also, we see that both countries have similar values and indicators. The results of this research show that two countries have close historical and cultural ties, and their socio-cultural characteristics are similar.

References

- 1 Uysal E. Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler // Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. – 2003. – №12(1). – P.51-69.
- 2 Yapıcı A., Kutlu M. O., Bilican F. I. Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri // Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (2012). – №11(42). – P.129-151.
- 3 Seyyar A. Ahlak Terimleri. – İstanbul: Beta Yayınları. (2003). – 167 p.
- 4 Bircan H.H., Dilmaç B. (Ed.) Değerler Bilançosu-Mavi Kitap. – Konya: Çizgi Kitapevi, 2015. – 239 pp.
- 5 Güngör E. Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar. – İstanbul: Ötüken Yayınları, 1998. – 266 p.
- 6 Schwartz H.S. Universals in The Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries // *Advance sin Experimental Social Psychology*. – 1992. – № 25, P.1-65.
- 7 Gorman M. Our Enduring Values: Librarianship in The 21st Century. – Chicago: American Library Association Editions. 2000. – 118 p.
- 8 Akbaş O.(2004). Türk Millî Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi. – 317 p.
- 9 Bircan H.H. ve Dilmaç, B. (Ed.) (2016). Değerler Bilançosu-Sarı Kitap. Konya: Çizgi Kitapevi. – 279 pp.
- 10 Нурғалиева Г. К. Формирование ориентации старших подростков на труд как нравственную ценность: диссертация... кандидата педагогических наук: 13.00.01. – Ленинград, 1985. – 239 с.
- 11 Poyraz H. Değerler Nasıl Oluşur. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi. – 2011. – №1(1). – P.61-71.
- 12 Sesli Ç., Demir-Başaran S. Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Özerklik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi // Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.- 2016. – 13(34). – P.238-258.
- 13 Schwartz, H. S. Are there universal aspects in the structure and contents of human values // *Journal of Social Issues*, 1994. – №50 (4). – P.19-45.
- 14 Туймебаева Ж.К. Ценностные ориентации студенческой молодежи Казахстана (Теория, динамика и опыт): автореферат дис. ... кандидата философских наук: 09.00.02. – Алматы, 1995. – 28 с.
- 15 Emre Y. Değişen Dünyada Değer Yönelimleri ve Dindarlık: KKTC Örneği. Yüksek Lisans Tezi. – Adana: Çukurova Üniversitesi. – 2013. – P. 45-68.
- 16 Inceoğlu M. Tutum, Algı, İletişim. – İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 2010. – P.23-29.
- 17 Baş, V., Hamarta, E. Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki // *Değerler Eğitimi Dergisi*. – 2015. – № 13(29). – P. 369-391.
- 18 Sesli, Ç., Demir-Başaran, S. Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Özerklik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi // Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016. – № 13(34). – P. 238-258.

- 19 Dilmaç, B., Deniz, M., Deniz M. E. Üniversite Öğrencilerinin Öz Anlayışları ile Değer Tercihlerinin İncelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 2009. – № 7 (18). – P. 9-24.
- 20 Ağırkan, M., Kağan, M. Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ile Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki İlişki // Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2017. – № 19(3). – P. 225-245.
- 21 Aktay, A., Ekşi, H. Yönetici ve Öğretmenlerin Değer Tercihleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi // İş Ahlakı Dergisi. – 2008. – 2(3). – P. 19-66.
- 22 Kublay, D. Evlilik Uyumu: Değer Tercihleri ve Öznel Mutluluk Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. – Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2013.
- 23 Schwartz, S., Sagiv, L. Value Priorities and Subjective Well-Being: Direct Relations and Congruity Effects. European Journal of Social Psychology. – 2000. – № 30(2). – P. 177-198.
- 24 Dilmaç, B., Ertekin, E., Yazıcı, E. Değer Tercihleri ve Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi // Değerler Eğitimi Dergisi, 2009. – P. 7(17). – P. 27-47.
- 25 Er, H. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Algıları ile Benlik Saygıları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- 26 Yıldız, M., Dilmaç, B., Deniz, M. E. Öğretmen Adaylarının Sahip Oldukları Değerler ile Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi // İlköğretim Online Dergisi, 2013. – № 12(3). – P. 740-748.
- 27 Kundakçı, Z. Lise Öğrencilerinin Değer Tercihleri ile Çevreye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki (Denizli İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi. – İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2014.
- 28 Yılmaz, K. Üniversite Öğrencilerinin Dini Yönelimleri ile Bireysel Değerleri Arasındaki İlişki // Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013. – № 16(29). –P. 129-146.
- 29 Mehmedoğlu, A. U. Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık Düzeyleri. – Dem / Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.
- 30 Özdemir, Y., Korkulu, N. Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi // Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. – 2011. – №8(1). – P. 190-211.
- 31 Onatır, M. Öğretmenlerde Özgeçicilik ile Değer Tercihleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. – İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2008.
- 32 Otrar, M., Öztürk, Z. G. Sınıf Öğretmenlerinin Değer Tercihleri ile Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki // International Journal of Social and Humanities Sciences, 2017. – № 1(1). – P. 96-110.
- 33 Karababa, A., Dilmaç, B. Ergenlerde İnsani Değerlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Biçimlerini Yordamadaki Rolü // İlköğretim Online Dergisi. – 2015. – № 14(3). – P. 1149-1158.
- 34 Karababa, A., Oral, T., Dilmaç, B. Ergenlerin Başarı Amaç Yönelimlerini Yordayan Değişkenlerden Biri Olarak: İnsani Değerler // Değerler Eğitimi Dergisi. – 2014. – № 12(27). – P. 165-186.
- 35 Seki, T. Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Öznel İyi Oluş ve Sosyal Görünüş Kaygı Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler: Bir Model Önerisi // Eğitim ve Bilim. – 2015. – № 40(179). – P. 57-67.
- 36 Vansteenkiste, M., Duriez, B., Simons, J., Soenens, B. Materialistic Values and Well-Being among Business Students: Further Evidence of Their Detrimental Effect // Journal of Applied Social Psychology, 2006. – № 36(12). – P. 2892-2908.
- 37 Yiğit, R., ve Dilmaç, B. Ortaöğretimde Öğrencilerinin Sahip Oldukları İnsani Değerler ile Akademik Erteleme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi // Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015. – V.31.
- 38 Tanıt, T. Eğitim Yöneticilerinin Değer Tercihleri ile Yaratıcılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. – İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2007.
- 39 Onatır, M. Öğretmenlerde Özgeçicilik ile Değer Tercihleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. – İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2008.
- 40 Strnadova, V., Vobornik, P., Provaznikova, K. Psychological Aspects of Life Values Preferences in The Context of Various University Environment // Recent Advances in Electrical Engineering, 2015. – P. 88-97.
- 41 Schultz, P. W., Cameron, D. L., Franek, M., Gouveia, V. V., Schmuck, P., Tankha, G. Values and Their Relationship to Environmental Concern and Conservation Behavior // Journal of Cross-Cultural Psychology, 2005. – № 36(4). – P. 457-475.
- 42 Salbot, V., Fleskova, M. Value Orientation of University Students and Personal Values Related to The Domain of Education // The New Educational Review. – 2008. – №16(3-4). –P. 227-242.
- 43 Myyry, L., Helkama, K. University Students Value Priorities and Emotional Empathy // Educational Psychology, 2001. – №21(1). – P. 25-40.
- 44 Karasar N. Bilimsel araştırma yöntemi. – Ankara: Nobel Yayınevi, 2012. – P. 98-120.
- 45 Rokeach, M. The Nature of Human Values. – New York: FreePress, 1973.

References

- 1 Ağırkan M., Kagan M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ile Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki İlişki [The Relationship Between Value Orientation and Psychological Endurance Levels of University Students]. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Journal of the Faculty of Education, Erzincan University], 19(3), pp. 225-245. (In Turkish).
- 2 Akbaş O. (2004). Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. [Turkish National Education System Affective Objectives Elementary Education II. Evaluation of degree of realization]. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi [PhD Thesis, Ankara: Gazi University]. (In Turkish).

- 3 Aktay A., Ekshi H. (2008). Yönetici ve Öğretmenlerin Değer Tercihleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Investigating the Relationship Between Value Preferences of Organizational Citizenship Behaviors]. *İş Ahlakı Dergisi [Journal of Business Ethics]*, 2(3), pp. 19-66. (In Turkish).
- 4 Bash V., Hamarta E. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişki. [The Relationship Between Values and Meaning of Life in University Students]. *Değerler Eğitimi Dergisi [Journal of Values Education]*, 13(29), pp. 369-391. (In Turkish).
- 5 Bircan H.H., Dilmac B. (Ed.) (2015). Değerler Bilançosu-Mavi Kitap [Balance of Values-Blue Book]. Konya: Cizgi Kitapevi. [Konya: Anime Bookstore]. (In Turkish).
- 6 Bircan H.H., Dilmac B. (Ed.) (2016). Değerler Bilançosu-Sarı Kitap. Konya: Cizgi Kitapevi. [Balance of Values-Yellow Book. Konya: Cizgi Bookstore]. (In Turkish).
- 7 Dilmac B., Ertekin E., Yazıcı E. (2009). Değer Tercihleri ve Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Investigation of the Relationship Between Value Preferences and Learning Styles]. *Değerler Eğitimi Dergisi [Journal of Values Education]*, 7(17), pp. 27-47. (In Turkish).
- 8 Dilmac B., Deniz M., Deniz M. E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz Anlayışları ile Değer Tercihlerinin İncelenmesi [Investigation of Self-Perceptions and Value Preferences of University Students]. *Değerler Eğitimi Dergisi [Journal of Values Education]*, 7 (18), pp. 9-24. (In Turkish).
- 9 Emre Y. (2013). Değişen Dünyada Değer Yönelimleri ve Dindarlık: KKTC Örneği [Value Orientation and Religiosity in a Changing World: The Case of TRNC]. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Cukurova Üniversitesi. [Master Thesis, Adana: Cukurova University]. (In Turkish).
- 10 Er H. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Algıları ile Benlik Saygıları Arasındaki İlişki [Relationship Between Value Perceptions and Self Esteem of Social Studies Teacher Candidates]. Yüksek Lisans Tezi, Kutahya: Dumlupınar Üniversitesi. [Master Thesis, Kutahya: Dumlupınar University]. (In Turkish).
- 11 Fichter J. (1990). Sosyoloji Nedir? [What is Sociology?] Celebi,N. (Cev.), Celebi N. (Trans.), Konya: Selcuk Üniversitesi Yayınları. [Konya: Selcuk University Publications]. (In Turkish).
- 12 Gorman M. (2000). Our Enduring Values: Librarianship in The 21st Century. Chicago: American Library Association Editions.
- 13 Gungor E. (1998). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar [Research on the Psychology of Values]. İstanbul: Otuken Yayınları. [İstanbul: Otuken Publications]. (In Turkish).
- 14 İnceoglu M. (2010). Tutum, Algı, İletişim [Attitude, Perception, Communication]. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları. [İstanbul: Beykent University Publications]. (In Turkish).
- 15 Karababa A., Dilmac B. (2015). Ergenlerde İnsani Değerlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Biçimlerini Yordamadaki Rolü [The Role of Human Values in Permanent Anger and Anger Expression in Adolescents]. *İlköğretim Online Dergisi [Online Journal of Primary Education]*, 14(3), pp. 1149-1158. (In Turkish).
- 16 Karababa A., Oral T., Dilmac B. (2014). Ergenlerin Başarı Amaç Yönelimlerini Yordayan Değişkenlerden Biri Olarak: İnsani Değerler [As one of the variables that predict adolescent success goal orientations: Human Values]. *Değerler Eğitimi Dergisi [Journal of Values Education]*, 12(27), pp. 165-186. (In Turkish).
- 17 Karasar N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi [Scientific research method]. Ankara: Nobel Yayınevi. [Ankara: Nobel Release Distribution]. (In Turkish).
- 18 Kublay D. (2013). Evlilik Uyumu: Değer Tercihleri ve Öznel Mutluluk Açısından İncelenmesi [Marital Adjustment: Evaluation of Value Preferences and Subjective Happiness]. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi [Trabzon: Karadeniz Technical University]. (In Turkish).
- 19 Kundakçı Z. (2014). Lise Öğrencilerinin Değer Tercihleri ile Çevreye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki (Denizli İli Örneği) [The Relationship Between High School Students' Value Preferences and Environmental Attitudes (The Case of Denizli Province)]. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi [İstanbul: Yeditepe University]. (In Turkish).
- 20 Mehmedoglu A. U. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık Düzeyleri [Value Orientation and Religiosity Levels of University Students]. *Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları [Values Education Center Publications]*. (In Turkish).
- 21 Myyry L., Helkama K. (2001). University Students Value Priorities and Emotional Empathy. *Educational Psychology*, 21(1), pp. 25-40.
- 22 Onatır M. (2008). Öğretmenlerde Özgencilik ile Değer Tercihleri Arasındaki İlişki. [The Relationship Between Altruism and Value Preferences in Teachers]. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi [İstanbul: Yeditepe University]. (In Turkish).
- 23 Otrar M., Ozturk Z. G. (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Değer Tercihleri ile Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki [The Relationship Between Classroom Teachers' Value Preferences and Life Satisfaction Levels]. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 1(1), pp. 96-110. (In Turkish).
- 24 Ozdemir Y., Korkulu N. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Değerler ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Investigation of the Relationship Between Values and Happiness in University Students]. *Yuzuncu Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Yuzuncu Yıl University Journal of the faculty of Education]*, 8(1), pp. 190-211. (In Turkish).
- 25 Poyraz H. (2011). Değerler Nasıl Oluşur [How Values Occur?]. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi [Kalem Journal of Education and Human Sciences]*, 1(1), pp. 61-71. (In Turkish).
- 26 Rokeach M. (1973). The Nature of Human Values. New York: Free Press.
- 27 Salbot V., Fleskova M. (2008). Value Orientation of University Students and Personal Values Related to The Domain of Education. *The New Educational Review*, 16(3-4), pp. 227-242. Schultz P.W., Cameron D.L., Franek M., Gouveia V.V., Schmuck P., Tankha G. (2005). Values and Their Relationship to Environmental Concern and Conservation Behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), pp. 457-475.

- 28 Schwartz H.S. (1992). Universals in The Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, pp. 1-65.
- 29 Schwartz H.S. (1994). Are There Universal Aspects in The Structure and Contents of Human Values. *Journal of Social Issues*, 50 (4), pp. 19-45.
- 30 Schwartz S., Sagiv L. (2000). Value Priorities and Subjective Well-Being: Direct Relations and Congruity Effects. *European Journal of Social Psychology*, 30(2), pp. 177-198.
- 31 Seyyar A. (2003). Ahlak Terimleri. [Moral Terms]. İstanbul: Beta Yayınları. [İstanbul: Beta Publications]. (In Turkish).
- 32 Strnadova V., Vobornik P., Provaznikova K. (2015). Psychological Aspects of Life Values Preferences in The Context of Various University Environment. *Recent Advances in Electrical Engineering*, pp. 88-97.
- 33 Seki T. (2015). Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Öznel İyi Oluş ve Sosyal Görünüş Kaygı Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler: Bir Model Önerisi [Predictive Relationships Between Adolescents' Values and Subjective Well-Being and Social Appearance Anxiety Levels: A Model Proposal]. *Eğitim ve Bilim [Education and Science]*, 40(179), pp. 57-67. (In Turkish).
- 34 Sesli C. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinin Özerklik Düzeyleri ile Kendini Ayarlama Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Investigation of the Relationship Between Autonomy and Self-Adjustment Levels of Secondary School Students]. *Kayseri: Erciyes Üniversitesi [Kayseri: Erciyes University]*. (In Turkish).
- 35 Sesli C., Demir-Basharan S. (2016). Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Özerklik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Investigation of the Relationship Between Value Orientation and Autonomy Levels of Secondary School Students]. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi [Mustafa Kemal University Journal of Institute of Social Sciences]*, 13(34), pp. 238-258. (In Turkish).
- 36 Tanıt T. (2007). Eğitim Yöneticilerinin Değer Tercihleri ile Yaratıcılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Investigation of the Relationship Between Education Managers' Value Preferences and Creativity]. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi. [İstanbul: Yeditepe University]. (In Turkish).
- 37 Uysal E. (2003). Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler. [Some Thoughts on Values and Classification of Virtue: Human Virtues-Islamic Virtues]. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Uludağ University Journal of Theology]*, 12(1), pp. 51-69. (In Turkish).
- 38 Vansteenkiste M., Duriez B., Simons J., Soenens B. (2006). Materialistic Values and Well-Being among Business Students: Further Evidence of Their Detrimental Effect. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(12), pp. 2892-2908.
- 39 Yapıcı A., Kutlu M.O., Bilican F. I. (2012). Öğretmen Adaylarının Değer Yönelimleri [Prospective Teachers' Value Orientation]. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi [Electronic Journal of Social Sciences]*, 11(42), pp. 129-151. (In Turkish).
- 40 Yıldız M., Dilmac B., Deniz, M. E. (2013). Öğretmen Adaylarının Sahip Oldukları Değerler ile Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi [Investigating the Relationship Between Pre-service Teachers' Values and Self Esteem]. *İlköğretim Online Dergisi [Online Journal of Primary Education]*, 12(3), pp. 740-748. (In Turkish).
- 41 Yılmaz K. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Dini Yönelimleri ile Bireysel Değerleri Arasındaki İlişki [The Relation Between Religious Orientation and Individual Values of University Students]. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi [Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute]*, 16(29), pp. 129-146. (In Turkish).
- 42 Yigit R., Dilmac B. (2015). Ortaöğretimde Öğrencilerinin Sahip Oldukları İnsani Değerler ile Akademik Erteleme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi [The Study Of Academic Procrastination Behaviours And Human Values Of The Students Of Secondary Education In Terms Of Some Variables]. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi [Dumlupınar University Journal of Social Sciences]*, 13 (31), pp. 159-178 (In Turkish).
- 43 Nurgaliyeva G.K. Formirovanie orientacii starshyh podrostkov na trud kak nraivstvennyy cennost' [The formation of the orientation of older adolescents to work as a moral value]: dissertaciya... kandidata pedagogicheskikh nauk [a dissertation ... of a candidate of pedagogical sciences]: 13.00.01. – Leningrad, 1985. – 239 p. (In Russian).
- 44 Tuimebayeva Zh. K. Cennostnye orientacii studencheskoi molodezhy Kazakhstana (Teoriya, dinamika i opyt) [Value orientations of students of Kazakhstan (Theory, dynamics and experience)]: avtoreferat dis... kandidata filosofskikh nauk [abstract of thesis ... candidate of philosophical sciences]: 09.00.02. – Almaty, 1995. – 28 p. (In Russian).

3-бөлім
**БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН
БАҒАЛАУ**

Section 3
**ASSESSMENT OF EDUCATION
QUALITY**

Раздел 3
**ОЦЕНКА КАЧЕСТВА
ОБРАЗОВАНИЯ**

**Маликов К.Т., Ынтымақов Т.Ж.* , Серіков Р.С.,
Картанова С.З., Баимбетова Қ.Э.**

Ұлттық тестілеу орталығы, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.,
*e-mail: voud_student@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН БАҒАЛАУ МЕХАНИЗМДЕРІ

Мақалада Қазақстандағы жоғары білім берудің сапасын бағалау мәселесі қарастырылады. Қазақстандағы жоғары білім берудің сапасын бағалаудың мемлекеттік аралық бақылаудан (МAB) оқу жетістіктерін сырттай бағалауға (ОЖСБ) өтуге дейінгі тарихы талданады. Мемлекеттік аралық бақылау (МAB) және оқу жетістіктерін сырттай бағалаудың (ОЖСБ) міндеттері, кезеңдері және нәтижелері қарастырылады. Оқу үдерісін ұйымдастыру сапасын бағалау және білім беру сапасын мониторингілеуді өткізудегі МAB және ОЖСБ өзіндік ерекшеліктері салыстырмалы аспектіде талданады. Оқу жетістіктерін бағалау әдістерінің салыстырмалы сипаттамалары көрсетіледі.

Мониторингтік жүйедегі мәліметтердің сапалық айырмашылықтары: қазақстандық қоғам үшін ақпарат ретінде білім берудің ортасындағы үдерісті бағалау және срез, жоо бәсекелестігін ынталандыру, білім беру ұйымдарында көрсетілетін қызметтер сапасын арттыруға ынталандыру; жалпыға міндетті пәндерді бағалауды базалық және бейіндік пәндермен алмастыруға айрықша назар аударылады. Сол сияқты авторлар ОЖСБ жүйесіндегі ағымдағы өзгерістерді 2019 жылдан басталған жалпы білім беретін пәндерді бағалауға көшумен негіздейді.

Түйін сөздер: білім беру сапасының мониторингі, мемлекеттік аралық бақылау, оқу жетістіктерін сырттай бағалау, кластеризация.

Malikov K.T., Yntymakov T.Zh.* , Serikov R.S.,
Kartanova S.Z., Baimbetova K.E.

National Center of Testing, Kazakhstan, Nur-Sultan,
*e-mail: voud_student@mail.ru

Mechanisms for Assessing the Quality of Education in Kazakhstan

It was studied the issues of assessing the quality of higher education in Kazakhstan in the article. The history of the transition from intermediate state control (ISC) to an external assessment of academic achievement (EAAA) in assessing the quality of higher education in Kazakhstan was studied and analyzed. The tasks, stages and results of the intermediate state control (ISC) and the external assessment of academic achievement (EAAA) are considered. In a comparative aspect, the characteristic features of the ISC and EAAA are analyzed in assessing the quality of the organization of the educational process and monitoring the quality of education.

Comparative characteristics of educational achievement assessment methods are given. Attention is focused on the qualitative differences between these monitoring systems: a slice and evaluation of the process in the middle of the educational path and the resulting external assessment of students' achievements as information for the Kazakhstani public, stimulating the competition of universities, stimulating the activities of educational organizations to improve the quality of services provided; bias from the assessment of compulsory disciplines to the basic and core disciplines. At the same time, the authors substantiate the current changes in the VOUD system – the transition to the assessment of general educational disciplines from 2019.

Key words: monitoring the quality of education, intermediate state control, external assessment of academic achievements, clustering.

Маликов К.Т., Ынтымаков Т.Ж. *, Сериков Р.С.,
Картанова С.З., Баимбетова К.Э.

Национальный центр тестирования, Казахстан, г. Нур-Султан,
*e-mail: voud_student@mail.ru

Механизмы оценки качества образования в Казахстане

В статье рассмотрены вопросы оценки качества высшего образования в Казахстане. Изучена и проанализирована история перехода от промежуточного государственного контроля (ПГК) к внешней оценке учебных достижений (ВОУД) в оценке качества высшего образования в Казахстане. Рассмотрены задачи, этапы и результаты промежуточного государственного контроля (ПГК) и внешней оценки учебных достижений (ВОУД). В сравнительном аспекте проанализированы характерные особенности ПГК и ВОУД при оценке качества организации учебного процесса и проведении мониторинга качества образования. Приведены сопоставительные характеристики методов оценивания учебных достижений. Акцентировано внимание на качественных различиях данных мониторинговых систем: срез и оценка процесса в середине образовательного пути и результирующая внешняя оценка достижений студентов как информация для казахстанской общественности, стимулирования конкуренции вузов, стимулирование деятельности организаций образования на повышение качества предоставляемых услуг; смещение с оценки общеобязательных дисциплин к базовым и профилирующим дисциплинам. В то же время, авторы обосновывают текущие изменения в системе ВОУД – переходу оценки общеобразовательных дисциплин с 2019 г.

Ключевые слова: мониторинг качества образования, промежуточный государственный контроль, внешняя оценка учебных достижений, кластеризация.

Кіріспе

Білім қоғамның заманауи өркендеуінде әлеуметтік-экономикалық дамуының басты шарты, ал халықтың білім сапасының деңгейі мемлекеттің тұрақты индустриалды дамуының маңызды факторы ретінде қарастырылады. Сол себепті Қазақстанда жоғары білім беру жүйесін жетілдірудің маңызды факторларының бірі жоғары оқу орны түлектерінің қоғам мен еңбек нарығындағы қойылатын талаптарға сай келуін қадағалайтын білім беру сапасына бақылау (бағалау) жүргізу болып табылады.

Білім сапасы – бұл маңызды мәселе. Ол білім беру үдерісінің нәтижелілігі мен күйін көрсететін әлеуметтік санат болып табылады.

Қазақстан 2010 жылдың 11 наурызында Будапеште өткен **Білім министрлерінің форумы**нда Болон үдерісіне қосылып, еуропалық ортақ жоғары білім беру жүйесіне енген Орталық Азиядағы алғашқы мемлекет болғаны белгілі. Қазақстанның Болон үдерісіне қосылуы отандық жоғары оқу орындары мен студенттер үшін **көптеген мүмкіндіктер береді. Бұл туралы** Қазақстанның сол кездегі Білім және ғылым министрі өзінің Венгрия астанасы Будапештегі Білім министрлерінің форумында сөйлеген сөзінде: «Қазақстанды **Болон үдерісіне қосу туралы** оң шешімнің қабылдануы біздің елімізде жоғары білім саласында жүргізіліп жатқан

реформаларға еуропалық академиялық топтар тарапынан **берілген жоғары баға болып табылады**» деп көрсеткен болатын [1] (Әнуарбек, 2019).

Болон үдерісінің негізгі мақсаттарымен қатар жүретін негізгі өлшемдеріне тоқталатын болсақ, олар мыналарды қамтиды:

- жоғары білімнің үш деңгейлі жүйесі;
- ECST (European Credit Transfer and Accumulation System – Еуропалық кредиттер жинақтау және аудару жүйесі) академиялық несиелері;
- Жоғары оқу орны (ЖОО) студенттерінің, оқытушылары мен басқарушыларының академиялық **икемділігі (ортақ білім кеңістігі бойынша еркін жүріп-тұруы)**;
- дипломға еуропалық қосымша беру;
- жоғары білім сапасын қадағалау;
- біртұтас еуропалық зерттеу кеңістігін құру

[2] (Жүсіпова, 2019).

Еліміздің Болон үдерісіне қосылуындағы басты мақсаттарының бірі – еуропалық білімге деген қолжетімділікті қамтамасыз ету және қазақстандық білім беру жүйесінің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру болды.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» Жарлығына сәйкес білім беру жетістіктеріне мемлекеттік бақылау *орталықтандырылған тестілеу* түрінде жүргізілді.

Мемлекеттік аралық бақылау

2005 жылдан бастап жоғары білім беру ұйымдарында білім беру қызметтерінің сапасын бағалау және жоғары білімнің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына (бұдан әрі – Мемлекеттік стандарт) кіретін жекелеген пәндерді меңгеру деңгейін анықтау мақсатында мемлекеттік аралық бақылау (МАБ) жүргізілді. Білім алушыларды мемлекеттік аралық бақылау республикамыздағы білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесінің маңызды компоненттерінің бірі екенін атап өткен жөн.

«Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын» орындау мақсатында Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарында мемлекеттік аралық бақылау өткізу Ережелері әзірленді [3] (Түймебаев, 2007).

Мемлекеттік бақылау мен бағалауды жүргізу Білім және ғылым министрлігі Ұлттық тестілеу орталығына (бұдан әрі – Орталық) жүктелді. МАБ Орталық әзірлеген технология бойынша тестілеу түрінде өткізілді.

МАБ-ты ұйымдастыру және өткізу үшін Орталықпен келесі жұмыстар жүргізілді:

- 1) тест тапсырмаларын әзірлеушілер мен сарапшылар үшін оқу семинарларын өткізу;
- 2) тест тапсырмаларының қорын қалыптастыру;
- 3) тест тапсырмаларын апробациядан өткізу;
- 4) МАБ өткізу технологиясын жасау;
- 5) МАБ өткізу үшін ұйымдастыру-технологиялық нұсқаулығын жасау;
- 6) деректер базасын құруға байланысты барлық іс-шараларды сүйемелдеуге қажет бағдарламалық жабдықтарды әзірлеу, студенттерді ЖОО-лар бойынша бөлу, тестілеуді өткізу;
- 7) тестілеу өткізу үшін емтихан материалдарын дайындау;
- 8) МАБ өткізу бойынша ұйымдастыру-әдістемелік жұмыстарын жүргізу;
- 9) МАБ нәтижелерін өңдеу және талдау жасау.

Білім беру ұйымдарындағы МАБ-тың міндеттері:

- оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімділігін бағалау;
- білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын жетілдіру;
- студенттерге білім беру сапасы мен оқу үдерісіне субъективизм мен кері факторлардың әсерін жою;

– Республика бойынша университеттер көрсететін білім беру қызметінің сапасына салыстырмалы талдау жүргізу [3].

Оқу нысаны бойынша МАБ тест тапсырмаларын, мамандық топтары және пәндердің тізімін, санын ҚР БҒМ бекітті. МАБ өткізу кезінде дайындық бағытын ескере отырып, типтік оқу бағдарламасы негізінде Мемлекеттік стандарт компонентінің пәндері бойынша құрастырылған тест тапсырмалары қолданылды. Тест тапсырмаларының Мемлекеттік стандартқа сәйкестігін тексеру үшін Сарапшылар кеңесінде сараптама жүргізілді.

Сараптама жұмыстары кезінде сарапшылар келесі әдістемелік талаптарға сүйенді:

1. Тест тапсырмаларының мағынасы тек бір жауапты білдіруі қажет;
2. Жауаптардың дұрыстығы (дұрыс еместігі) талас тудырмауы қажет, яғни ҚР БҒМ ұсынған оқулықтармен сәйкес болуы қажет;
3. Тест тапсырмаларының мазмұны Мемлекеттік стандартқа, үлгілік оқу бағдарламаларына, сонымен қатар жаңа оқу пәндері мен оқулықтарға толығымен сәйкес болуы қажет;
4. Тест тапсырмаларының жауаптары тестіленушінің өтілген материалдар туралы пікірін емес, оқу материалдарын меңгеру деңгейін көрсетуі қажет;
5. Тест тапсырмаларының мазмұны оқу пәндеріндегі шынайы және ұтымды дәлелдеуге келетін мазмұнда болуы қажет;
6. Тесттегі тест тапсырмалары жалпы алғанда оқу курсының бөлімдері мен негізгі тақырыптарын толық қамтуы қажет.

МАБ Мемлекеттік стандарттың құрамына кіретін жалпыға міндетті циклдың 3 пәні және базалық циклдың 2 пәні бойынша кешенді тестілеу түрінде жүргізілді. Тест тапсырмаларының жалпы саны 125, әр пән 25 тапсырмадан тұрады, тестілеу уақыты – 180 минут. Жалпыға міндетті пәндер қатарына «Информатика», «Философия», «Шет тілі» кірді. Базалық пәндерді Республикалық оқу-әдістемелік кеңес (РОӘК) секциясы ұсынып отырды. МАБ базалық пәндерін таңдау кезінде РОӘК кадрларды даярлаудың мақсаттары мен талаптарына сүйенді.

МАБ-қа Информатиканың енгізілуі қоғамда, техниканың, ғылымның барлық саласына компьютерлік технологияның енгізілуіне, көптеген ұйымдарда автоматтандырылған жұмыс орындарының енгізілуіне байланысты. Философия дүниетанымның қалыптасуына ықпал ететін барлық ғылымдардың бастауы ретінде

барлық мамандықта білім алушы студенттерге білім беруде міндетті пән болып табылады. Бұл пәнді оқыту барысында қоғам мен ойлау туралы, табиғат дамуының жалпы заңдылықтары туралы, шындықты мойындау әдістері, диалектиканың және ғылыми ойлаудың негізгі түсініктері беріледі [9]. Бүгінгі технология және жаһандану заманында шет тілін меңгеру жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Қазақстанның әлемдік қауымдастыққа бірігуі азаматтарымыздың әлемдік тілдерді меңгеруі нәтижесінде мүмкін болатыны белгілі. Елбасымыз 90 жылдардың басында-ақ шет тілдерін меңгеру қажеттілігі жөнінде сөз қозғаған, себебі бірнеше жылдан соң үштілділік қоғамымыздың шындығына айналуы қажет [4] (Абдиев, 2015).

Көптілділік біздің қоғам үшін 2006 жылғы Елбасының «Тілдердің үштұғырлылығы» – «Триединство языков» – «Trinity of languages» тұжырымдамасынан бастау алғаны мәлім. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында: «Үш тілді меңгеру – біздің еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерді ашады. Қазақстанды әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде тануы керек», – деген болатын [5] (Өтебаев, 2009).

МАБ 2005-2011 жылдар аралығында кезеңімен енгізіліп, өткізілді. Алғашында 2004

жылы пилоттық жоба ретінде білім алушыларды аралық бақылау (БАА) енгізілді, онда күндізгі бөлімнің студенттеріне төрт бағыт: экономикалық, педагогикалық, құқық және медициналық бағыт бойынша бақылау жүргізілді. Пилоттық жобаның көмегімен МАБ өткізу технологиясы мен ережесі қайта жасалды, МАБ ұйымдастыру мен өткізуге қатысатын тұлғалар мен ұйымдардың атқаратын функциялары (қызметтері), сонымен қатар, студенттері МАБ-тың шекті деңгейінен өте алмаған кезектен тыс аттестациялауға жататын ЖОО-лар саны анықталды.

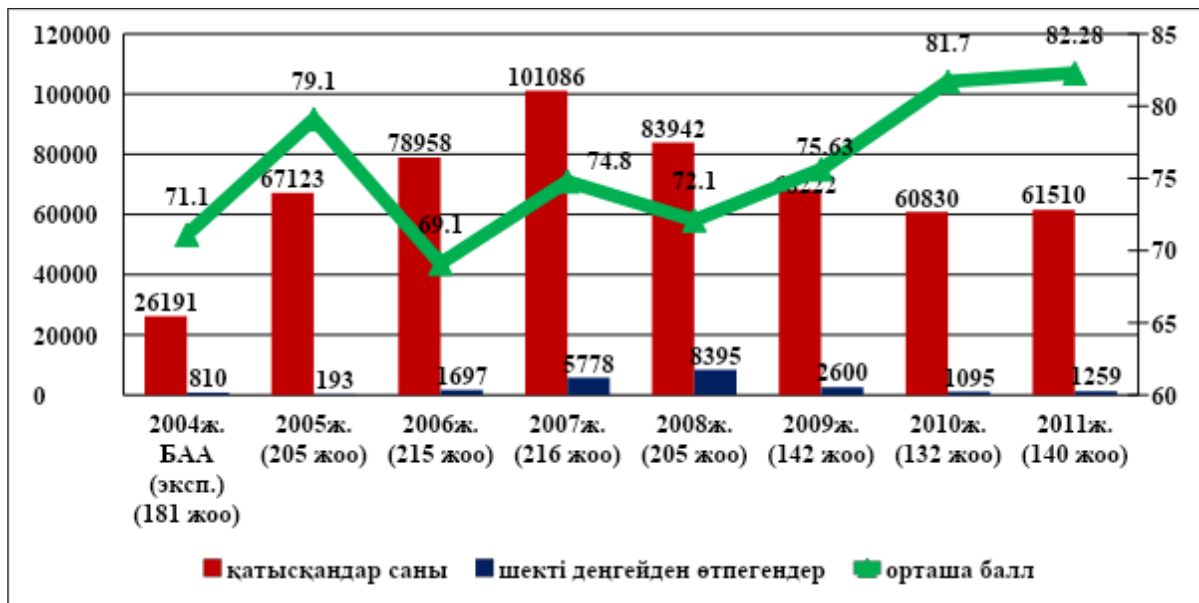
2005 жылы БАА атауы МАБ болып өзгертілді. 2005 жылы күндізгі оқу нысанының барлық азаматтық мамандықтары қамтылды.

2006 жылы «Әскери іс және қауіпсіздік» бағытының мамандықтары қосылды.

2007 жылы сырттай оқу бөлімі студенттері үшін педагогика, экономика және құқық бағыты мамандықтары қосылды.

2008-2011жж. МАБ-та күндізгі және сырттай оқу бөлімінің барлық мамандықтары қамтылды.

Мемлекеттік бақылау шекті деңгейді анықтау арқылы жүргізіліп отырды. 2005 жылы шекті балл дұрыс жауаптардың 30% құрады, 2006-2007 жж. – 35% құрады. Мемлекет тарапынан білім сапасына қойылған талаптың жылдан-жылға жоғарылауына байланысты әр жылдар бойынша шекті балл 30%-дан 60%-ға дейін жоғарылап отырды.

1-сурет – 2004-2011 жж. МАБ нәтижелері

2004-2011 жж. аралығындағы МАБ нәтижелеріне сәйкес орташа балдың жоғарылағанын, шекті деңгейден өте алмаған студенттер үлесінің, сонымен қатар МАБ-қа қатысқан ЖОО-лар санының төмендегенін көруге болады (1-сурет).

2005 жылға дейін Республикада ЖОО-ның саны 200-ден аса болды, соның ішінде 160 азаматтық, 45 филиал және 5 ЖОО-ның өкілдігі болды. МАБ нәтижелеріне сәйкес 2007 жылы ЖОО-ны кезектен тыс тексеру нәтижесінде білім беру стандарттарына сәйкес келмейтін көптеген жоғары білім беру ұйымдары, ЖОО филиалдары жұмысын тоқтатты, сәйкесінше ЖОО-ның саны азайды. Соның нәтижесінде МАБ тапсыруға 2011 жылы 140 ЖОО-ның студенттері қатысты. Бұл өз кезегінде білім беру қызметіндегі орын алған кемшіліктерді айқындап, білім беру қызметінің сапасын жақсартуға айтарлықтай үлес қосты.

Бастапқы жылдары студентке тестілеудің нәтижелері негізінде сертификат беріліп отырды. Сол себепті МАБ-тың нәтижелері студенттің үлгеріміне әсер ететін, себебі, шекті деңгейден өте алмаған студент мемлекеттік гранттан айырылатын және келесі жылға оқуға қалдырылатын. МАБ-тан қайта өтпеген ақылы бөлімнің студенттері ақылы негізде қайта оқу курсына қалдырылды. 2008 жылдан бастап ЖОО-лардың ұсынысы және Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі келісімімен (ҚР БҒМ) бұл шара жеңілдетілді, алайда ЖОО-лар студенттер контингентінің кемінде 70%-ның қатысуын қамтамасыз етуге тиісті болды.

Жалпы алғанда МАБ енгізу ЖОО-лар тарапынан көрсетілетін білім сапасына оң әсер етті, студенттерге білім беру мен оқу үдерісін ұйымдастырудағы көптеген олқылықтарды анықтап жоюға мүмкіндік берді.

2005 жылы білім беру жүйесін реформалау барысында МАБ маңызды стратегиялық мәнге ие болды. МАБ көмегімен анықталған мынадай басты кемшіліктерді атап көрсетуге болады:

1. Көптеген университеттер оқытуды Мемлекеттік стандартқа сәйкес келмейтін бағдарлама бойынша жүргізіп келген:

– Мемлекеттік стандартта көрсетілген кейбір міндетті пәндер мүлдем оқытылмаған;

– пәндердің мазмұны Мемлекеттік стандарт бағдарламаларына сәйкес емес.

2. Студенттер контингентінде ресми есептелетін, бірақ оқуға келмейтін студенттер бар екендігі анықталды.

3. МАБ нәтижелеріне сәйкес білім беру қызметін төмен сапада көрсететін, кезексіз қайта мемлекеттік аттестаттауға жататын ЖОО-лардың тізімі анықталды.

4. Көптеген ЖОО-лардың, әсіресе жекеменшік ЖОО-лардың еліміз бойынша оқыту мүлдем жүргізілмейтін филиалдары мен өкілдіктері бар екендігі анықталды.

Жоғары білімдегі оқу жетістіктеріне сырттай бағалау рәсімінің енгізілуі

МАБ көмегімен ЖОО-лардың оқу процесінде орын алған кемшіліктер анықталып, жойылды. МАБ өзінің негізгі мақсат, міндеттерін орындағаннан кейін, уақыт талаптарының өзгеруіне байланысты өзектілігін жоя бастады. Себебі, МАБ студенттердің жалпыға міндетті және базалық пәндер бойынша білім деңгейін тексеруге бағытталды. Ал, заман талабы ЖОО-лардың бәсекеге қабілетті, жоғары білікті мамандарды даярлау сапасын, яғни студенттердің өз мамандығы бойынша білім деңгейін анықтауды қажет етті. Осыған орай, студенттердің базалық және бейінді пәндерді меңгеру деңгейін анықтау мақсатында ОЖСБ рәсімі енгізілді.

ОЖСБ-ның міндеттері:

– Білім алушылардың оқу жетістіктерін мониторингілеуді жүзеге асыру;

– Оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімділігін бағалау;

– Білім беру ұйымдары көрсететін білім беру қызметінің сапасына салыстырмалы талдау жасау [6] (Интымаков, 2014).

ОЖСБ рәсімін енгізу біртіндеп жүргізілді. 2012 жылы ОЖСБ «Білім» бағытының 7 мамандығы бойынша, «Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес» бағытының 6 мамандығы және «Құқық» бағытының 3 мамандығы бойынша өткізілді. 2016-2018 жж. студенттер санының артуына байланысты ОЖСБ тапсыратын бағыттар саны, сәйкесінше мамандықтардың саны артты (1-кесте).

ОЖСБ ЖОО-лардың барлық оқыту нысаны бойынша білім алатын студенттері үшін 4 пән бойынша кешенді тестілеу түрінде жүргізілді. Пәндер Мемлекеттік стандарттың міндетті компоненті болып табылатын бейінді пәндер циклы мен базалық пәндер циклынан алынды. Әр пән бойынша тест тапсырмаларының саны – 25, жалпы тест тапсырмасының саны – 100, тестілеу уақыты – 150 минут.

1-кесте – 2012-2018 жж. ОЖСБ бағыттар бойынша тапсырған мамандықтар саны

Бағыт	2012	2013	2014	2015	2016-2018
Білім	7	14	-	20	20
Гуманитарлық ғылымдар	-	-	-	9	9
Құқық	3	-	3	3	3
Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	6	-	6	6	8
Жаратылыстану ғылымдары	-	12	12	12	12
Техникалық ғылымдар және технология	-	-	28	28	28
Ауылшаруашылық ғылымдар	-	12	12	12	12
Қызмет көрсету	-	-	-	8	9
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру	-	-	6	-	-
Барлығы	16	38	67	98	101

Мемлекеттік мониторингтің тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында 2013 жылы ОЖСБ-да алғаш рет тест тапсырмаларының жаңа түрі – берілген жауап нұсқаларынан бір немесе бірнеше дұрыс жауапты таңдау тесті қолданылды. Студентке барлық дұрыс жауапты таңдаса 2 балл, бір қате болса – 1 балл, 2 және одан көп қате үшін – 0 балл беріледі. Тест тапсырушы дұрыс жауаптардың нақты санын білмеуі қажет, себебі, студент дұрыс жауаптардың санын табуға емес, мазмұнына көңіл бөлуі тиіс.

Берілген тест тапсырмаларының артықшылығы:

- дұрыс жауапты болжап табуды болдырмау;
- студенттердің білімін толыққанды, терең және объективті, әділ бағалау;

– педагогикалық өлшемдердің сапасын көтеру.

Тесттерді дайындау және тестілеу нәтижелерін бағалау түрлерін анықтау барысында, тестология, квалиметрия саласындағы әйгілі ғалымдардың (Пру Андерсен, Джордж Морган, Винсент Грини, В.В.Аванесов және т.б.) және осы саладағы жетекші ұйымдардың (ECTS, CECED, CITO, ФИПИ) ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика әдістерін қолдану арқылы білімнің жеткілікті минимумы белгіленді. Ұлттық тестілеу орталығы ОЖСБ нәтижесін кредиттік оқыту технологиясы бойынша бағалау жүйесіне ауыстыру шкаласын ғылыми-техникалық кеңесте талқылап, бекітті (2-кесте).

2-кесте – ОЖСБ нәтижесі балдарын кредиттік бағалау жүйесіне ауыстыру шкаласы

Дәстүрлі жүйе бойынша бағалау	Әріптік жүйе бойынша бағалау	γ- таралу	
		Төменгі шекара	Жоғарғы шекара
Өте жақсы	A	147	200
	A-	133	146
Жақсы	B+	126	132
	B	119	125
	B-	113	118
Қанағаттанарлық	C+	105	112
	C	91	104
	C-	77	90
	D+	63	76
	D	50	62
Қанағаттанарлықсыз	F	0	49

ОЖСБ өткізу технологиясы. Республика бойынша ОЖСБ ұйымдастырып, өткізу үшін базасында ОЖСБ өткізілетін ЖОО-лар (базалық ЖОО-лар) белгіленеді. Әр базалық ЖОО-ларға бірнеше желілік ЖОО-лар бекітіледі, яғни желілік ЖОО-лардың студенттері тестілеуді базалық ЖОО-ларда тапсырады. ОЖСБ ұйымдастырып, өткізу технологиясы негізгі төрт кезеңнен тұрады:

Бірінші кезең – студенттер контингентін қалыптастыру және оларды базалық ЖОО-ларға бөлу. Орталық әр базалық ЖОО-дағы аудиторияда отыру санына сәйкес студенттерді бөлді, яғни әр студент белгілі бір аудиторияға және орынға бекітілді. Аудитория бойынша бөлінген студенттерге тест тапсыру күні көрсетілген тестілеуге кіру рұқсаттамалары берілді. Әр студенттің отырғызу орны тестілеу өткізу қарсаңында отырғызу парағын шығару арқылы анықталды.

Екінші кезең – ОЖСБ рәсімін өткізу. Студенттерге мамандығы және тапсыру тіліне сәйкес сұрақ кітапшалары мен жауап парақтарын

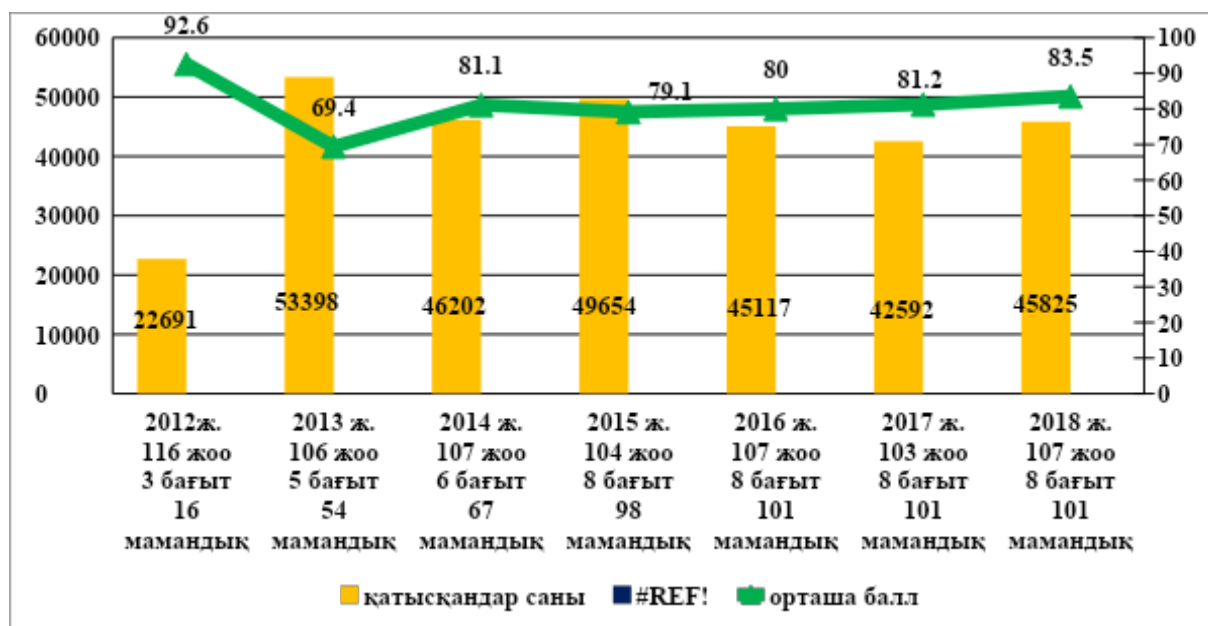
беру. Тестілеу аяқталған соң барлық материалдар мөрленеді және intervoid арнайы пакетінде студенттердің жауап парақтары сканерлеуге жіберілді.

Үшінші кезең – тестілеу материалдарын өңдеу. Жауап парақтары арнайы сканерден өткізу арқылы өңделеді.

Төртінші кезең – алынған мәліметтер басып шығарылып, тестілеу нәтижелері берілді.

ОЖСБ-ны ұйымдастырып өткізуді ҚР БҒМ өкілдері, Орталық жүргізеді, ал ОЖСБ рәсімін бақылауды Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті жүргізеді. Орталық мынадай ұйымдастыру және өткізу жұмыстарын жүргізді:

- тестілеу материалдарын құрастыру және сараптамадан өткізу;
- базалық және желілік ЖОО-лардан студенттердің деректер қоры мен аудиториялық қорын (ғимараттардың аумақтық орналасуы, аудиториялардың ғимарат бойынша орналасу жоспары) қалыптастыру;
- емтихан материалдарын қалыптастыру және буып-түю, базалық ЖОО-ларға жөнелту.

2-сурет – 2012-2018 жж. ОЖСБ нәтижелері

ОЖСБ-ның нәтижелері әртүрлі мақсаттағы топтарға арналған статистикалық зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Жоғары білім беру жүйесінің тиімділігін анықтау үшін барлық ЖОО бойынша студенттер контингенті, оқу формасы, оқу түрі, ЖОО мәртебесі, мамандықтар және

пәндердің тақырыптық бөлімдерін меңгеруі бойынша талдаулар жасалды[6].

ОЖСБ нәтижесі:

- ЖОО-лардың ұлттық рейтингін анықтау;
- Студенттердің оқу бағдарламасын меңгеруіне мониторинг жүргізу;

– Оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімділігін бағалау;

– ЖОО-лар ұсынған білім беру қызметінің сапасына салыстырмалы талдау жасау үшін қолданылады.

Сонымен қатар, ОЖСБ нәтижелерін төмендегідей мақсаттарға қолдануға болады:

– Оқу бағдарламасын меңгеру деңгейіне мониторинг жүргізу үшін:

– оқыту нысаны бойынша салыстырмалы талдау;

– студенттер контингенті бойынша кластерлік талдау;

– ЖОО-ның мәртебесі бойынша кластерлік талдау;

– мамандар даярлау бағыты бойынша кластерлік талдау.

– Оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімділігін бағалау үшін:

– ЖОО бойынша салыстырмалы талдау;

– бағыттар бойынша салыстырмалы талдау;

– мамандықтар бойынша салыстырмалы талдау.

– ЖОО көрсететін білім беру қызметтерінің сапасына салыстырмалы талдау жасау үшін «оқу бағдарламасын меңгеру» көрсеткішін есептеу әдісін қолдануға болады.

– ОЖСБ-ның нәтижелерін рейтингтік зерттеу жүргізетін ұйымдар, мысалы, «Білім беру сапасын қамтамасыздандыру тәуелсіз қазақстандық агенттігі» пайдаланады.

– ОЖСБ нәтижесін тиісті орган білім саласындағы заңның сақталуын тексеру барысында тәуекелдерді бағалау жүйесінің критерий ретінде қарастырады.

Нәтижелер және талдау

МАБ және ЖБ ОЖСБ ерекшеліктері

1. ОЖСБ-ның МАБ-тан түбегейлі айырмашылығы білім беру ұйымдарының жауапкершіліктен босатылуы. МАБ-та шекті деңгейді орнату арқылы білім беру сапасына мемлекеттік бақылау жүргізілсе, ОЖСБ-да ЖОО-лар көрсететін білім беру қызметтерінің сапасына мониторинг жүргізіліп отырды. ОЖСБ нәтижелері потенциалды студенттерге, ата-аналар қауымына ЖОО-лар көрсететін білім беру қызметтерінің сапасы туралы кең ауқымды ақпарат береді. Осылайша, білім беру ұйымдарының рейтингісі қалыптастырылады және дайындықты жеткілікті деңгейде көрсете алмаған ЖОО-лар төмен рейтингтік көрсеткішке

ие болады, ол өз кезегінде түсуші студенттер санының төмендеуіне алып келеді. Сол себепті ЖОО-лар мұндай жағдайлардың алдын алу үшін қажетті іс-шараларды жасауға мәжбүр болады.

2. МАБ тек қана 2 курс студенттеріне (медициналық мамандықтар үшін – 3 курс) жүргізілсе, ОЖСБ бітіруші курс студенттеріне жүргізілді. МАБ ЖОО-ларда оқытудың аралық кезеңіндегі білімге бақылау жүргізуге арналған, ал ОЖСБ ЖОО-ды бітіруші түлектердің білімін бағалау үшін жүргізілді, себебі бітіруші түлектер ЖОО-лар көрсететін білім беру қызметтерінің нәтижесін көрсетеді және соның нәтижесінде көрсетілетін білім беру қызметтерінің салыстырмалы сапасы туралы айтуға мүмкіндік береді.

3. МАБ кешенді тестілеу түрінде Мемлекеттік стандартқа кіретін 3 жалпы білім беретін және 2 базалық цикл пәндері бойынша жүргізілді, ал ОЖСБ өткізу үшін Мемлекеттік стандарттың базалық және бейінді циклдеріне кіретін 4 пән бойынша тест тапсырмалары пайдаланылды. 2 курс базасында жүргізілетін аралық тестілеу жалпыға міндетті және базалық циклдің құрамына кіретін оқытылған пәндерді меңгеру деңгейін көрсетеді. Сонымен қатар, ЖОО студенттерінің бейінді пәндер бойынша білім алуын жалғастыруға қаншалықты дайын екендігін көрсетеді. Ал, бітіруші курс базасына жүргізілетін ОЖСБ көмегімен 5-8 семестр бойынша бейінді және базалық пәндерді меңгерген студенттердің білім деңгейі бағаланады.

4. МАБ тестілеу тапсырмалары бес жауаптан бір дұрыс жауапты таңдау түрінде болса, ал ОЖСБ-да берілген тест тапсырмаларынан бір немесе бірнеше дұрыс жауапты таңдау нысаны қолданылады. Айтылған нысанды қолдану бітіруші студенттердің біліміне тереңірек талдау жасауға және нақты, тиянақты нәтиже алуға мүмкіндік береді [4] (Абдиев, 2015).

2017 жылғы 12 сәуірде Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы жарияланып, онда қоғамдық сананы жаңғыртудың нақты бағыттары айқындалып көрсетілгені баршамызға мәлім. Бұл бағдарламалық мақала жастарымыздың өз халқының тарихы мен дәстүрлері туралы білімдерді игеруін, патриоттық сезімде тәрбиеленулерін объективті бағалауға бағытталып отыр. Сонымен қатар, Елбасы модернизация ұлттық санадан, яғни өзімізден басталу керектігін айқындады.

Жоғары білімдегі, техникалық және кәсіптік білім берудің алдына қойылып отырған негізгі

міндет – жұмыс нарығында бәсекеге қабілетті, білікті, жауапты, жұмыста әрдайым жоғарылауға дайын, жоғары білікті мамандарды дайындау.

ЖОО-лардағы студенттерді тәрбиелеу үдерісінің ерекшелігі студенттерге патриоттық тәрбие беру, өз халқының тарихын білу және құрметтеу, Қазақстанның келешегін жасауға белсенді қатысуға дайын болатындай тәрбие беру[7].

Осы мақсатта 2019 жылдан бастап ЖБ ОЖСБ төмендегідей төрт жалпы білім беретін пәндер бойынша өткізілгелі отыр:

- Қазақстанның қазіргі заманғы тарихы.
- Философия.
- Ақпараттық коммуникациялық технология (ағылшын тілінде).
- Шет тілі (ағылшын, неміс, француз).

Елбасы мақаласында атап өткендей «Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім

екенін әркім терең түсінуі керек. Құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді», яғни, рухани жаңғыру, заманауи сананы қалыптастыру және озық білімді игеру арқылы ғана инновациялық, технологиялық, экономикалық модернизацияға қол жеткіземіз.

Қорыта келе, білім беру сапасы мәселелерін зерделеуге арналған ғылыми зерттеулер сапалы білім мен елдің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі арасында өзара тығыз байланыс бар екенін көрсетті. Сол себепті сапалы білімге жалпы қолжетімділікті тиімді жүйеге келтіру әлемнің көптеген дамыған елдерінде мемлекеттің алдына қойған мақсаты болып табылады, яғни білім беру сапасын бақылау мен бағалау мақсатында білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесін қалыптастырды. Біздің елімізде білім беру сапасын бақылау және бағалау мақсатында МАБ, ЖБ ОЖСБ рәсімдері қолданылды.

Әдебиеттер

- 1 Әнуарбек Ә. «Болонсыз» білім болмады ма? // Режим доступа – <http://kazbilim.kz/?p=2997> Дата доступа: 10.01.2019
- 2 Жүсіпова А. Білім мен білік ұштасса болон процесі және қазақстанның жоғары білім беру жүйесі // Режим доступа – <http://kazgazeta.kz/?p=2934> Дата доступа: 10.01.2019.
- 3 Түймебаев Ж.К., Балыкбаев Т.О., Омирбаев С.М., Сагиндикова И.У., Нефедова Л.В. Националь-ная система оценки качества образования: принципы и перспективы развития. – Астана: ИД «Сарыар-қа», 2007. – 272 с.
- 4 Абдиев К.С., Интымаков Т.Ж., Алтыбаева Ш.Б., Внешняя оценка учебных достижений в высшем образовании / Евразийская Ассоциация оценки качества образования (ЕАОКО) // Качество образова-ния в Евразии. – 2015. – №3. – С. 39-45.
- 5 Өтебаев М. Үштілді білім беру арқылы күзиретті тұлғаны қалыптастыру – заман талабы // Режим доступа – http://old.baq.kz/kk/news/bilim/ushtildi_bilim_beru_arkili_kuziretti_tulgani_kalipastiru_zaman_talabi20160822_150300 Дата доступа: 10.01.2019
- 6 Интымаков Т.Ж., Алтыбаева Ш.Б., Скабаева Т.Н., Баимбетова К.Э. Жоғары білім берудегі оқу жетістіктерін сырттай бағалау // ҚазҰУ «Хабаршы» журналы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2014. – №1 (41). – 11-21 б.
- 7 Memleket basshysynyn bolashakka bagdar ruhani zhangyru atty makalasy // Press-conferences mate-rialdar. Режим доступа – http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhan-gyru-atty-makalasy Дата доступа: 10.01.2019

References

- 1 Abdiev K.S., Intymakov T.Zh, Altynbaeva Sh.B. (2015). Vneshnyaya ocenka uchebnykh dostizhenii v vysshem obra-zovani. Eurasiskaya Assotsiatsiya ocenki kachestva obrazovaniya (EAOKO) [External evaluation of educational achievements in higher education. Eurasian Association of education quality assessment (EAOKO)]. Kachestvo obra-zovaniya v Evrazii [Education Quality in Eurasia]. Moscow, 3, 39-45 (In Russian).
- 2 Anuarbek, A. (2019 10 Jan) «Bolonsız» bilim bolmadı ma? [Could it be that Boulder did not exist?]. Retrieved from <http://kazbilim.kz/?p=2997> (In Kazakh)
- 3 Intymakov T.Zh, Altynbaeva Sh.B., Skababaeva K.E. (2014) Zhogary bilim berudegi oku zhetistikterin syrttai bagalau [External evaluation of academic achievements in higher educa-tion]. KazUU «Khabarshy» zhurnaly (Pedagogikalyk gylymdar seriyasy) [Journal of Educational Sciences]. 1(41), 11-21 (In Kazakh).
- 4 Memleket basshysynyn bolashakka bagdar ruhani zhangyru atty makalasy (2019 Jan 10) [The state of mind is the future of spiritual zhangyru atty makalasy]. Press-conferences materialdar [Materials of Press-conferences]. Retrieved from http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhan-gyru-atty-makalasy (In Kazakh)
- 5 Tuimebaev Zh.K., Balykbaev T.O., Omirbaev S.M., Sagindikova I.U., Nefedova L.V. (2007). Nacionalnaya sistema ocenki kachestva obrazovaniya: principy i perspektivy razvitiya. [National system of education quality assessment: prin-ciples and prospects of development]. Nauchno-prakticheskoe izd. [Scientific-practical Publishing]. Astana: ID «Sar-yarka», 272. (In Russian).
- 6 Zhusipova A. (2019 Jan 10). Bilim men bilik ustassa bolon procesi jane ka-zakstannın jogarı bilim beru juyesi [Bolashak process and knowledge of Kazakhstan’s higher education system]. Retrieved from <http://kazgazeta.kz/?p=2934> (In Kazakh)
- 7 Utebayev M. (2019 Jan 10) Ushtildi bilim beru arkili kuziretti tulgani kalipastiru – zaman talabi [Formation of competent per-son by means of trilingual education is a modern requirement]. Retrieved from http://old.baq.kz/kk/news/bilim/ushtildi_bilim_beru_arkili_kuziretti_tulgani_kalipastiru_zaman_talabi20160822_150300 (In Kazakh)

Әлқожаева Н.С.¹, Хусейн Хусну Бахар², Абдраманова Н.Ш.³

¹педагогика ғ.к., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: nalgozhaeva@mail.ru

²Эрзинджан Бинали Йылдырым университетінің білім беру факультетінің профессоры, доктор, Түркия, Эрзинджан қ., e-mail: hhbahar@gmail.com

³PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail:nursulu_-_85@mail.ru

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫҢДАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫНА САРАПТАМАЛЫҚ ТАЛДАУ

Білім берудегі жаңа реформалардың қажеттілігі – жеке адамға жаңа талаптар қоятын, бірақ білім беру жүйесінде толыққанды көрініс таппайтын қоғамдық өмірдің түбегейлі өзгерістерінен туындап отырғандығына мән берілді. Білім беру жүйесіндегі трансформация, әлеуметтік-экономикалық шындық пен жеке тұлғаның қажеттіліктері арасында неғұрлым толық сәйкестікке қол жеткізу ниеті – сапалы білім беру қызметтерінің қажеттілігін қамтамасыз етудің басты көзі болып табылады.

Бұл мақалада жұмыстың нәтижелері бойынша ҚР-дың жоғары білім беру сапасын бағалау әдістеріне теориялық талдау жасалынып, білім беру сапасын бағалаудың отандық жүйесін жетілдіруге және оның салыстырмалылығына, халықаралық деңгейде мойындауға ықпал ететін аккредиттеу жүйесінің тұжырымдамалық моделін әзірлеу қажеттілігіне сараптамалық баға берілді. Мақалада Қазақстан мен шетелдік ЖОО сапа мәселесіне сараптама жасауға тырыстық. Сонымен қатар соңғы онжылдықта сапа мәселелері жоғары білімге қатысты пікірталастарды қарастырдық.

Абай атындағы ҚазҰПУ, С. Аманжолов атындағы ШҚМУ, Е.А. Букетов атындағы ҚарМУ, М. Әуезов атындағы ОҚМУ.

Түйін сөздер: жоғары білім беру, білім беру қызметтері, білім сапасы, құзіреттілік, ЖОО аккредитациясы, сараптамалық бағалау.

Alkozhaeva N.S.¹, Hussein Husnu Bahar², Abdramanova N.Sh.³

¹Professor of the Department of Pedagogy, Pedagogy and Management of Education, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: nalgozhaeva@mail.ru

²Professor of the Faculty of Education, University Binali Yildirim, Turkey, Erzincan, e-mail: hhbahar@gmail.com

³PhD doctoral student specialty pedagogy and psychology, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: nursulu_-_85@mail.ru

Expert Analysis of the Quality of Education of Higher Educational Institutions

The need for new reforms in education is caused by fundamental changes in public life, which impose new requirements on the individual, but do not find full reflection in the system of education. Modernization of the education system, the desire to achieve a more complete correspondence between the socio-economic reality and the needs of the individual are the main source of ensuring the need for quality educational services.

The article presents an analysis of modern methods of assessing the quality of higher education in Kazakhstan, the need to develop a conceptual model of the accreditation system, contributing to the improvement of the domestic system of assessing the quality of education and its comparability and recognition at the international level. The article analyzes the problems of quality of education in Kazakhstan and foreign universities. In addition, the spectrum of analysis of the authors included different points of view on the quality of higher education over the past decade. The survey was attended by 40 experts from 4 leading universities of Kazakhstan: Abay KazNPU, E. Buketov KSU, M. Auevov SKSU, S. Amanzholov EK SU. On the basis of the analysis of results tendencies of development of an assessment of quality of the higher education are generalized.

Key words. Higher education, educational services, quality of education, professional competencies, accreditation of HEE, expert assessment.

Әлқожаева Н.С.¹, Хусейн Хусну Бахар², Абдраманова Н.Ш.³

¹профессор кафедры педагогики и менеджмента образования, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: nalgozhaeva@mail.ru

²профессор факультета образования, Университет имени Бинали Йылдырым, Казахстан, г. Эрзинджан, e-mail: hhbahar@gmail.com

³PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: nursulu_-_85@mail.ru

Экспертный анализ качества образования высших учебных заведений

Необходимость новых реформ в образовании вызвана кардинальными изменениями общественной жизни, которые предъявляют новые требования к личности, но не находят полноценного отражения в системе образования. Модернизация системы образования, желание достичь более полного соответствия между социально-экономической реальностью и потребностями личности являются главным источником обеспечения потребности в качественных образовательных услугах.

В статье представлен анализ современных методов оценки качества высшего образования РК, обоснована необходимость разработки концептуальной модели системы аккредитации, способствующей совершенствованию отечественной системы оценки качества образования и ее сопоставимости и признанию на международном уровне. В статье проанализированы проблемы качества образования казахстанских и зарубежных вузов. Кроме того, в спектр анализа авторов вошли разные точки зрения по вопросам качества высшего образования за последнее десятилетие. В анкетировании приняли участие 40 экспертов из ведущих 4 вузов Казахстана: КазНПУ им. Абая, КарГУ им. Е.Букутова, ЮКГУ им. М.Ауэзова, ВКГУ им. С.Аманжолова. На основе анализа результатов обобщены тенденции развития оценки качества высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, образовательные услуги, качество образования, профессиональные компетенции, аккредитация вузов, экспертная оценка.

Кіріспе

Ұлт көшбасшысы, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н. Назарбаев Дамушы нарықтардың Еуразиялық форумында «Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі» атты баяндамасында келесідей тұжырымдамаға келді: «білім ғылымды қажет ететін экономиканы құрудың негізгі құралы ретінде қалыптасатын, білім беру жүйесінің жаңа сападағы барлық деңгейлеріне бағдарлануы тиіс. Білім беру жүйесін дамытудың маңызды бағыттарының бірі ретінде заманауи педагогикалық кадрларды даярлау процесін айтуға болады. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру, олардың кәсіби өсуі үшін ынталандыру және қоғамдағы мұғалім мамандығының беделін көтеру бойынша кешенді шаралар қабылдау жолындамыз [1].

Соңғы онжылдықта сапа мәселелері жоғары білімге қатысты пікірталастарда өзекті мәселенің бірі болып отыр. Білім беруді реформалаудың қажеттілігі – қоғамға жаңа талаптар қояды, өйткені ол білім беру жүйесінде толыққанды көрініс таппайтын қоғамдық өмірдің түбегейлі өзгерістерінен туындап отыр. Білім беру жүйесіндегі трансформация, әлеуметтік-экономикалық шындық пен жеке тұлғаның қажеттіліктеріне неғұрлым толық

сәйкестікке қол жеткізу ниеті – сапалы білім беру қызметтерінің қажеттілігін қамтамасыз етудің басты көзі болып табылады. Бұл тұжырым Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының ережелерінен көрініс тауып отыр.

Қазақстандық кәсіптік білім беру жүйесін жаңарту процесін детерминациялайтын маңызды фактор – білім беру сапасының түсінігі мен параметрлерін анықтау саласындағы халықаралық ынтымақтастық. Осы орайда сапалы білім берудің қазіргі заманғы үлгілерін әзірлеудің негізгі идеясы Қазақстанның бірыңғай еуропалық білім беру кеңістігіне кіруіне бағдарланумен байланысты екенін айта кету қажет. ЮНЕСКО шешімімен 1998 жылы қабылданған «XXI ғасырдың жоғары білімі» Дүниежүзілік декларациясының анықтауы бойынша: «жоғары білім беру саласындағы сапа – барлық функциялар мен қызмет түрлерін қамтитын көп өлшемді тұжырымдама» болып табылады. Болон декларациясының негізінде жарияланған жоғары білім берудің еуропалық жүйесінің сапасын арттыруға бағытталған құжаттар: реформалаудың басты мақсаттарының бірі проблеманың жаһандық сипаты мен оны жаңғырту үдерістерінің қайтымсыз екендігін дәлелдейді.

Білім беруді жаңғырту мен реформалаудың нәтижесінде білім беру орындары сапалы түрде өзгертін болады, сонымен қатар, реформалардың нәтижесінде ЖОО-лардың мемлекетпен байланысының сипаты өзгертін болады, инновациялық қызмет күшейтіледі, сонымен қатар келешекте жоғары оқу орындарында білім беруді әртараптандыру жүзеге асырылуы тиіс деп ойлаймыз. Болондық бағдарламаға сәйкес жоғары білім беру сапасын қамтамасыз ету жауапкершілігі, ең алдымен, жоғары оқу орындарының өздеріне жүктелетін болады. Осылайша, келешекте ЖОО-ның кәсіптік білім беру сапасына қатысты нақты жауапкершілікті қамтамасыз ететін база құрылатын болады. Бұл әрбір жоғары оқу орнының жауапты түрде сапаны жоспарлауды, сапаны басқаруды, сапаны қамтамасыз етуді және жақсартуды, оны тиянақты бағалауды қамтитын білім берудің жоғары сапасына кепілдік беретін тетіктерді жүзеге асыру қажеттілігін талап етеді. Осылайша барлық ЖОО-лар сапаны жоғары дәрежеде ұстап отыратын деңгейге жетеді. Өйткені, сапаны бағалау процесі – ЖОО-дағы маңызды компоненттердің бірі болып табылады.

Мақсаты: ғылыми-теориялық бағытта ұлттық ЖОО-да кәсіби білім беру сапасын бағалау жүйесін әзірлеу, оның тұжырымдамалық негізін анықтау, сонымен қатар, сапаны бағалаудың моделі мен технологиясын ұсыну болып табылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу жұмысы барысында келесі әдістер қолданылатын болады: ғылыми жарияланымдар мен нормативтік құжаттарды аналитикалық-синтетикалық қарастыру; ұғымдарды талдаудың логикалық әдістері (интерпретация, салыстыру, операциялық анықтау, нақтылау, жалпылау, идеализация және экстраполяция, талдау, синтездеу, және т.б.); теориялық түсініктер жүйесін мақсатты құрастыра білу әдістері, аналогиялық әдістер, модельдеу әдісі.

Әдебиетке шолу

Кәсіби кадрларды даярлау процесінде қайта құру қажеттілігін туындатқан негізгі себеп ретінде экономиканың жалпы әлемдік үрдістерін атауға болады. Кәсіптік кадрларды даярлау жүйесінде қайта ұйымдастыру қажеттілігін туындатқан негізгі себептердің қатарына: дамыған елдердің экономикасындағы жаһандық

өзгерістер, жаңа ақпараттық технологиялар негізінде өндірістің серпінді дамуы; экономиканың дамуындағы ғылымның жетекші рөлі, жоғары білікті жас мамандарға деген ғылыми қажеттіліктің өсуі; ғылыми зерттеулерді жүргізу қабілетінен бөлек құзыреттіліктердің тұтас кешені; дербес компьютерде жұмыс істей білу мүмкіндігі, бірнеше шет тілдерін білу, маркетинг негіздерін меңгеру, психологиялық, соның ішінде конфликтологиялық әдістемелерді және менеджерлік дағдыларды меңгеру жатады.

Мәселені қарастыру барысында біз жоғары оқу орындарында кәсіптік білім беру сапасын бағалаудың психологиялық-педагогикалық аспектісін бағалау қызметіне енгізудің психологиялық тетіктерді жүзеге асыру, сонымен қатар олардың іс-әрекетін ұйымдастыру және педагогикалық шаралар арқылы өзектендіру тұрғысынан қарастыратын боламыз.

Мәселеге қатысты көптеген шетелдік отандық ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалды. Соның ішінде Н. Бакшаева, А. Вербицкий, N.C. Dalkey & O. Helmer, P. Желвис, Б.Г. Ананьев, А.В. Куликов, К.К. Платонов, Б.И. Адацкина, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандилович, Д. Хопкинс және т.б.

Мысалы, Желвис Р. «...болжамымыз жаһандану – ұлттық мемлекеттердегі білім беру реформаларының ұқсас тенденцияларын қолдануын анықтайды» [2] (Желвис, 2018), деген пікірі кешегі посткеңестік мемлекеттердің білім беру жүйесі мен білім сапасын басқаруда ерекшеліктеріне қарағанда ұқсастықтары басым екенін айтып өтеді. Білім беру сапасын бағалаудың қазіргі заманғы үрдістерін зерттеу аспектісінде Дельфи, сыни технологиялар, сценарийлерді әзірлеу, технологиялық жол картасы және сараптамалық панельдерді қалыптастыру сияқты сараптамалық әдістерді пайдаланудың маңыздылығын атап өткен N.C. Dalkey & O. Helmer-Hirschberg жұмыстарын атап өткен жөн [3].

Отандық зерттеушілерден Ш.М. Каланова, А.К. Құсайынов, Г.С. Минажева, Н.А. Асанов, Ғ.М. Мутанов, А.К. Томилин, Ю.Е. Кукина, Ж.С. Тоимбаева және т.б. білім сапасына қатысты әртүрлі аспектіде зерттеулер жүргізген. Қазақстандық ғалымдар «білім беру бағдарламаларының сапасын бағалау сыни өзін-өзі талдау, білім берудің нақты сапасын жақсартуға ықпал етеді, ЖОО-ның қысқа мерзімді және перспективалық жоспарларына көшірілуі тиіс университеттің миссиясын, мақсаттары мен міндеттерін міндетті түрде тұжырымдауды көздейді» [3].

Сонымен қатар, осы сала мамандарының да еңбектері қарастырылды, айталық, Т.Ж. Ынтымақов, Қ.Э. Баимбетова, Т.Н. Сқабаевалар оқу жетістіктеріне салыстырмалы талдаулар жасаған. Олардың пікірінше, ОЖСБ әр түрлі кесінділер бойынша мемлекеттік мониторинг жүргізуге, соның нәтижесі арқылы еліміздегі ЖОО-лар көрсетіп отырған білім сапасын бағалауға, рейтингті анықтауға мүмкіндік береді деуге болады. Бұл өз кезегінде ЖОО-ларды сапалы білім беруге ынталандыратындығы сөзсіз. Осы мониторингтің нәтижесі Қазақстан азаматтарына ЖОО-лардың көрсетіп отырған білім сапасына және профессор-оқытушылардың білім беру деңгейіне мән бере отырып, болашақ оқу орнын, мамандығын дұрыс таңдауына жол ашады [3]. Сондықтан жыл сайын ОЖСБ нәтижесі негізінде ЖОО мамандықтар арасында мониторинг өткізу білім сапасы деңгейін жоғарылатуда, бәсекелестікті қалыптастыруда өз септігін тигізеді деген ойдамыз.

ОЖСБ-ның негізгі мақсаттары бойынша білім алушылардың оқу бағдарламасын беру және меңгеру деңгейін анықтаса да, қазіргі уақытта, қоғамдық пікір түлектердің тестілеуі ЖОО-да білім мен оқыту деңгейінің көрсеткіші болып табылмайтынын атап көрсетеді. 2020 жылдан бастап ОЖСБ жүйесін атап өту жоспарлануда.

Субъектінің білім беру сапасын бағалау екі негізгі фактормен жүзеге асырылады: біріншісі бағалау объектісіне зерттеу қызығушылығының болуымен, екіншісі оны тәжірибеде қолдану үшін мүмкіндіктер мен шектеулердің болуымен түсіндіріледі. Сапаны бағалауға қатысу туралы ерікті шешім қабылдау кезеңінде бағалаудың уәждемелік компоненті барынша жоғары деңгейде көрінетінін атап өткен жөн. Бұл компонент бағалау процесі мен бағалау қызметін ұйымдастыруда маңызды мәнге ие.

Психологияда қажеттіліктің мәнін келесідей қарастырылады: «өзінің өмір сүруін қажет ететін тірі ағзаның жағдайы, сонымен қатар өз шегінен тыс дүниеге деген қажеттілік» [4, 82 б.]. Мұндай жағдай кез келген жеке тұлғаның белсенділігінің қайнар көзі болып табылғанмен, ең маңызды рөлді бәрібір де белсенділік сипаты анықтайды. Сол себепті де, біздің пікірімізше, қажеттіліктің айқын емес түрі тек зерттеуге қызығушылығын тудыруы мүмкін. Осылайша кез келген қызметтің стимуляторы болатын қажеттілік адамның белсенді әрекетімен байланысты болады. Психологияда «анықталған» қажеттілік – көбінесе мотив ретінде түсіндіріледі. Өйткені, мотив

сыртқы материалдық объект болып табылмайды, ол керісінше ойдың құрамы ретінде қарастырылады.

ЖОО-ның ішкі сапаны бағалау кезінде – «бағалау қызметі» қатысушылардың көпшілігінің негізгі қызметтері үстінен қосымша табысталады. Бұл бағалауға тиімділікті қалыптастыру үшін және қатысушылардың уәждемесін арттыру мақсатында жасалынатын процесс болып табылады. Қатысушылардың уәждемесін арттыру мақсатында жоғары оқу орындарында бағалау қызметіне дайындық үшін жағдай жасау және бағалау процесінде консультациялық сүйемелдеу қажет екенін атап өту керек.

Кез келген іс-әрекет бір ғана себеппен емес, керісінше күрделі үйлесімі бар себептермен түсіндіріледі. Сондықтан да кез келген қызметте мотивті екі түрге ажыратып жатады: жетекші мотив (**мағынаны қалыптастыру функциясын** орындайды) және бағынышты мотивтер (ынталандырушы функциясын орындайды). Кез келген қызметтердің қалыптасуы үшін мотивтер жүйе құраушы компоненттердің бірі болып табылады. Осы орайда, В.Д. Шадриковтың пікірінше, мақсаттың екі аспектісін бөліп көрсетуге болады:

- мінсіз немесе ақыл арқылы нәтижеге қол жеткізу;
- адам қол жеткізгісі келетін жетістіктер деңгейі.

Бағалау мақсатының нәтижесінде негізгі объект туралы ақпарат алуға болады. Адам өзінің бағалау қызметіне дайындығына сенімді болмаса да (әсіресе өзін-өзі бағалау жағдайында), ол қандай да бір ақпараттарға ие болу мүмкіндігін алады. Мақсаттың екінші аспектісі анағұрлым өнімді болып табылады, өйткені бұл аспект адамның өзін-өзі дамытуына қатысты әлеуеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қажеттіліктер мен мотивтер субъектіні тек нысанды меңгеру бойынша ғана емес, сонымен қатар оны болдырмау бойынша қажетті әрекетке итермелеуі мүмкін. Екінші жағдайда объектінің теріс валенттілігі бар екенін айтуға болады. Объектіні игеруге ұмтылу оның оң валенттілігі бар екенін көрсетеді. Теріс валенттілік, көбінесе, объекіден шыққан өмірге, денсаулыққа қауіп төндірумен, жағымсыз сезімдерді бастан кешірумен, әлеуметтік мәртебені төмендетумен байланысты. Осыған байланысты ЖОО-да бағалау процесін жүзеге асыру үшін жағымды эмоционалдық фонды қамтамасыз ету, бағалау субъектілеріне жеке тұлғаны дамыту, білім

сапасын арттыру, кәсіби құзыреттіліктерді ие болу тұрғысынан алға жылжу мүмкіндігін көрсету аса маңызды. Аталғандардың соңғысы қиындықтарды уақытылы түзету үшін жетістіктерді бағалауда және табысқа байланысты оң эмоцияларды бастан кешуде қажеттіліктің туындауын болжауға мүмкіндік береді.

Республиканың білім сапасын бағалаудың ұлттық жүйесі тәуелсіз сыртқы бағалаудың барлық элементтерін (лицензиялау, аттестаттау, аккредиттеу, рейтинг, Ұлттық бірыңғай тестілеу, аралық мемлекеттік бақылау, талапкерлерді кешенді тестілеу) қамтиды.

Қазақстан Республикасының білім сапасының сыртқы қамтамасыз ету бойынша халықаралық аккредитациялауға серпінді көшуіне қарамастан, аталған прогреске белсенді кедергі келтіретін орталықтандырылған басқару элементтері бар. «Білім сапасын жетілдіру кепілдігінің ішкі институционалдық басқармасының аккредиттеу жүйесі жеткілікті түрде дамымаған. Қысқа уақыттың ішінде екі Ұлттық агенттіктің ресми аккредитациясынан өткен мемлекеттік бағдарламалар мен оқу орындарының көп саны Қазақстанда тәжірибесі бар оқытушылардың шектеулі санын ескере отырып, процестің мұқият болуына қатысты алаңдаушылық туғызады» (2017:76) [5]. *Десе де, Қазақстандық жоғары оқу орындарының білім сапасы жүйесіндегі негізгі міндеттерді:*

- білім беру сапасын қамтамасыз ету және бағалау жүйесінің индикаторларын анықтау;
- ЖОО көрсететін сапасын қамтамасыз ететін басқарманы құру;
- білім беру қызметтерін қалыптастыру;
- интерактивті құралдарды қолданудың жаңа әдістемесі мен технологиясын әзірлеу;
- оқыту әдістері мен құралдары;
- білім және ғылым салаларындағы интеграциялық процестерді жандандыру;
- білім сапасын қамтамасыз ету және білім беру құрылымдарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында мәдениет пен өндірісті дамыту, атап өтуге болады.

Біздің пікірімізше, бағалаудың негізгі функциясы жүйенің қолма-қол жағдайын тіркеп қана қоймай, оның сапасын жақсарту стратегиясын анықтау. Бұл ретте жоғары оқу орындарына бағалау нәтижелері үнемі өзін-өзі жетілдіру үшін негіз ретінде пайдаланылғанын түсіну маңызды.

Тоимбаеваның пікірі Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында аккредитациялау агенттіктерінің тізіміне сегіз агенттік кіреді:

регламенттері халықаралық стандарттарға сәйкес келетін бес қазақстандық және үш шетелдік агенттіктер. Әзірге қазақстандық және шетелдік аккредиттеу агенттіктері арасында бәсекелестік орта құрыла қойған жоқ. Осыған байланысты алдағы уақытта еуропалық және азиялық орталықтарда танылған аккредиттеу агенттіктерінің желісін кеңейту бөлігі бойынша түзетулер енгізілетін болады. Аталмыш түзетулер қолданыстағы аккредиттеу институтын жетілдіруге үлкен мүмкіндіктер беретін болады.

Тоимбаеваның пікірі бойынша (2010: 8) [6], жоғары оқу орнының қызметін жақсарту үдерісі ретінде ТҚМ қарастыруға болады. ТҚМ кейбір принциптері:

- Мақсатты айқындау;
- Инспекцияны және сапаны бақылауды статистикалық басқару әдістерімен алмастыру;
- Факультеттердің, кафедралардың және т.б. нәтижелердің спецификасын есепке ала отырып қорытынды жасау;
- Кадрларды оқытудың тұрақты процесін енгізу;
- Басқару деңгейлеріне кедергі болмайтын корпоративтік мәдениетті құру.

Лицензиялау және аккредиттеу жүйесі бүгінгі таңда қазақстандық университеттер шешетін заманауи сын-қатерлерге сәйкес келмейді. Көбінесе, **формальды рәсімдерге қатысатын сарапшылар** осы міндет үшін тар «қайралған». **Сараптама сапасын, оның объективтілігін арттыру** қажет, біздің ойымызша, ең маңыздысы – тұрақты мониторинг. Университеттерді ақпараттық кеңістікте қалыптастыратын есептер бойынша, олар өздерін білдіретінін айтуға болады.

Зерттеу тақырыбына байланысты проблемаларды зерттеуге интегративті көзқарас маңызды әдіснамалық құрал болды, өйткені ол әр түрлі ғылым жетістіктерінің нәтижелерін (педагогика, психология, әлеуметтану, әлеуметтік антропология, философия, құқықтану) пайдалануға мүмкіндік бере алатын әдіс болып табылады. Зерттеудің эмпирикалық базасы сараптамалық сауалнаманы құрады. Ғылыми зерттеу нәтижелерінің сенімділігі мен шынайылығы заманауи ғылыми әдіснаманы пайдаланумен, зерттеудің барабар әдістері мен тәсілдерін қолданумен расталады.

N.C.Dalkey, O.Helmer (1962: 469) [7] Дельфи әдісін әзірлеген болатын. Дельфи әдісі – сараптамалық болжамдау кезінде неғұрлым қатаң процедураны жасауға алғашқы талпыныстарға мүмкіндік береді. Дельфи-

сауалнамаларды жүйелі түрде өткізуге, зерттеудің ұйымдастырылуын жетілдіруге, неғұрлым нақты ақпараттарды жасауға, сарапшылардың жұмысын қамтамасыз етудің неғұрлым тиімді құралдарын енгізуге, болашақты зерттеу нәтижелері мен жүргізудегі сарапшылар қауымдастығы мен жалпы қоғамның мүдделілігі мен жауапкершілігін арттыруға мүмкіндік беретін тәсіл болып табылады.

Еуропа мен Америкада өз дамуын білім берудегі сараптамалық панельдердің әдісі біздің ойымызша, жүздеген адам үшін Форсайт процесінің ашықтығын қамтамасыз етеді (даму перспективаларын жүйелі бағалау). Оның негізгі артықшылығы – барлық жұмыс процесі кезінде сарапшылардың қатысуы, түрлі ғылыми пәндер мен қызмет саласы өкілдерінің арасындағы өзара іс-қимыл болып табылады [8] (Топпер, 2007).

А. Чекмаревтің сараптамалық әдісі сараптамалық квалиметриядағы мәселелерді шешудің негізгі құралы болып табылады деп есептеді. Квалиметриялық міндеттерді шешудің сараптамалық әдісі сарапшы-мамандардың тәжірибесіне негізделген (Мұтанов, 2011). Дегенмен, мамандардың пайымдауларын талдаудың ғылыми әдістері ХХ ғасырдың басында ғана дамыды. Сарапшылардан алынған ақпаратты ұтымды пайдалану ақпаратты формализациялау жолымен ғана мүмкін. Сондай-ақ зерттелетін объектінің ерекшеліктеріне, деректердің сенімділігі мен толықтығына, шешім қабылдау деңгейіне де байланысты.

Нәтижелер және талқылау

Қойылған міндеттерді шешу үшін зерттеушілер Қазақстанның жоғары оқу орындарының көрсетілетін қызметтердің сапасын жүзеге асыруының негізгі мәселелері бойынша 12 сұрақтан тұратын сараптамалық сауалнама бланкісін жасады.

Сараптамалық сауалнаманы іріктеу барысы: білім беру саласындағы «сарапшылар» – адамдардың пропорционалды арнайы тобын камтиды: жоғары оқу орындарының басқару-әкімшілік персоналы, мемлекеттік қызметкерлер, әкімдіктердің басшылары, ЖОО-ның ПОҚ, ЖОО-ның Бақылау кеңестерінің мүшелерінен тұрады.

Іріктеудің географиялық нысандары ретінде Қазақстанның 4 жетекші ЖОО-ның сарапшылары мен өкілдері таңдалды, олар: Абай атындағы ҚазҰПУ – 10 сарапшы. С. Аманжолов атындағы ШҚМУ – 10 сарапшы. Е.А. Букетов

атындағы ҚарМУ – 10 сарапшы. М. Әуезов атындағы ОҚМУ – 10 сарапшы.

Біз отандық аккредитациялау жүйесіне негізделген білім сапасын бағалаудың ұлттық моделін және өлшемдер мен әдіснамаларды институционалдандыру үдерістерімен жалпы сараптамалық қоғамдастық қанағаттанатыны туралы болжам жасадық.

Білім сапасы қашанда қажеттілік бойынша айқындалады, сондықтан да сапа мәселесі өзектілікті жоймайды.

Адам өз қажеттіліктерінен жоғары болып, ерік субъектісі ретінде әрекет ететін болса, «жауапкершілік» тұлғаның маңызды сипаттамаларының бірі болып есептелінетін болады. Мотивацияның мәні – өмір процесінде жеке тұлғаның негізгі қызметтерінен тұрады.

Қызмет мақсатын жүзеге асыруға дайындық кезеңі екі сатыға бөлінеді:

– Интеллект деп танылатын және субъектінің жеке құндылықтары негізінде жүзеге асырылатын таңдау;

– Еркін процесс деп танылған мотивация.

Еріктік мінез-құлық – тұлғаның өз белсенділігінің жеке құндылықтарынан бөлек, сонымен қатар объективті қажеттіліктерге бағындыру қабілеті болып табылады.

Іс-әрекет теориясында «кездесу элементі» мінез-құлықтың қалыптасуындағы ең маңызды сәттердің бірі ретінде қарастырылады. Заттық қажеттілік кездестіру – қоршаған әлемнен алынатын оның мазмұнымен толтыру қажеттілігін анықтаудың негізгі көзі. Зерттеушілер бұл қажеттілікті психологиялық деңгейге аударады.

«Мақсатты орнату деңгейі» – ескеру, яғни алдын ала тазалау негізінде міндеттерді шешу нәтижесінде туындайтын іс-әрекетті жүзеге асыруға дайындық ретінде белгіленеді.

Орнықтыру туралы ілім бағалау кеңістігін оңтайлы ұйымдастыру шеңберінде тұлғаның мақсатқа сай белсенділігінің психологиялық тетіктер ретінде пайдаланудың заңдылығының негізінде пайда болды. Бұл, өз кезегінде, бізді жоғары оқу орнында білім беру сапасының бағалау кеңістігін құрудың маңызды шарты ретінде білім беру үдерісі субъектілерін орнатуды қарастыру қажеттілігі туралы қорытындыға алып келеді.

Бағалауды табысты жүзеге асырудың ішкі шарттарының қатарында бағалау қызметіне қатысуға әзірлікті бөліп көрсету қажет. Бұл категорияны ғылыми жарияланымдар негізінде қарастыру оның құрылымы мен мәнін анықтауды

қамтамасыз етті. Мысалы, Б.Г. Ананьев [9] белгілі бір еңбек пен қоғамдық өмір саласындағы жоғары өнімді қызметке қабілеттіліктің көрінісі ретінде дайындықты анықтайды (Ананьев, 2000).

К.К. Платонов [10], жеке тұлғаның кіші құрылымы туралы өзі ұсынған тұжырымдамаға сәйкес, дайындық құрылымында үш өзара байланысты тарапты бөліп көрсетеді: моральдық дайындық, психологиялық және кәсіби дайындық. Моральдық дайындықты анықтайтын қасиеттерді ғалым тұлғаның әлеуметтік негізделген жағына, психологиялық-психикалық процестердің жеке ерекшеліктерін біріктіретін жаққа, кәсіби – жеке тұлғаның тәжірибесіне жатқызады (Платонов, 1996).

Ендеше, зерттеу барысында жасалған теориялық талдаудың негізінде сапа мен жеке қажеттіліктерді анықтау қажет. Психологияда жеке тұлғаны сипаттайтын «уақытша дайындық» ұғымы бар. Ол нақты уақытта, нақты жағдайларда кәсіби қызметтің өнімділігін анықтайды. Психикалық жағдай ретінде дайындықтан басқа, бұл ұғым тұлғаның тұрақты сипаттамасы (оның сапасы) ретінде ажыратылады. М.И. Дьяченко және Л.А. Кандыбович [11] бұл ұғымды «ұзақ дайындық» кезінде пайда болады деп анықтайды. Аталмыш ұғымға келесілері жатады:

а) қызметтің, кәсіптің белгілі бір түріне оң көзқарас;

б) еңбек қызметінің, кәсіптің талаптарына сай мінез-құлқы, мотивтер;

в) қажетті білім, дағды, іскерліктер, тұрақты, кәсіби маңызды қабылдау процестері, көңіл-күй, ойлау қабілеті, эмоциялық көріністері. Әлбетте, ұзақ дайындық тұлғаның тұрақты сипаттамасы болып табылады.

Дайындық түсінігінің нақты айырмашылықтарына қарамастан, отандық психологияда адамның және жеке тұлғаның ерекше, ұзақ немесе қысқа мерзімді жағдайлары ажыратылады.

Дайындық мазмұны мен құрылымы – тек қана міндет, жағдай мен басқа да сыртқы факторлар ғана емес, сондай-ақ оны қалыптастыру фазалары мен кезеңдеріне негізделеді. Дайындық жағдайын жасауда, сақтауда және қалпына келтіруде жетекші рөл – жеке тұлғаның түрлі жақтарын қалыптастырады. Сол себепті де психикалық қызметтің басқа да сипаттамаларымен нақты байланысқан тыс дайындық жағдайлары өздерінің мазмұндарын жоғалтып отыр.

Психологтар күрделі динамикалық құрылымы бар жүйе ретінде «әзірлікті» сипаттайды, ол келесідей компоненттерден тұрады: мотива-

циялық (міндеттерді орындау үшін жауапкершілік, борыш сезімі); бағдарлы (қызметтің ерекшеліктері мен шарттары, оның жеке тұлғаға қойылатын талаптары туралы білім мен түсінік); операциялық (іс-әрекеттің тәсілдері мен қажетті білімдері, дағдылары, іскерлігі, талдау, синтездеу, салыстыру, қорыту процестері және т. б.); ерікті (өзін-өзі бақылау, іс-қимылдарды басқара білу); бағалау (өз даярлығын өзін-өзі бағалау және кәсіби міндеттерді шешу процесінің сәйкестігін оңтайлы түрде бағалау). Бұл компоненттердің жеткілікті дамуы мен айқындылығы және олардың біртұтас бірлігі жеке тұлғаның қызметке дайындығының, оның белсенділігінің, дербестігінің, қызмет процесіндегі шығармашылығының жоғары деңгейінің көрсеткіші болып табылады. Зерттеушілердің пікірінше, олардың жеткіліксіз дамуы белгілі дайын еместігін, қызметке дайындықты қалыптастырудың аяқталмауын куәландырады.

Сонымен, психологиялық дайындықта белгілі бір үдерістер, қасиеттер мен жеке тұлғаның сапасы аса маңыздылыққа ие. Көп деңгейлі дайындық құрылымында зерттеушілердің неғұрлым маңызды, психологиялық шешуші, өзекті буыны – әрине мотивациялық дайындық болып табылады.

Білім беру субъектілерін (бірінші кезекте студенттер мен оқытушыларды) бағалау қызметіне қосу адамның әлеуметтік-психологиялық өмір сүруінің басты заңдылықтарының бірі болып табылады. Өзін-өзі тану арқасында адам өзін әлемге, практикалық іс-әрекетке және оның нәтижелеріне деген қарым-қатынасы арқылы таниды.

Өзін-өзі тану тек өзін-өзі бақылау ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі бағыттау, өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі дамыту факторы болып табылады. Отандық психологиядағы өзін-өзі тану деп адамның өз білімін, адамгершілік келбетін және мүдделерін, идеалдар мен мінез-құлықтың уәждерін сезінуі, бағалауы, өзін-өзі сезінуші және бағалаушы ретінде түсініледі. Өзін-өзі тану бір жағынан адамның өзін-өзі тануы болғанымен, екінші жағынан эмоционалдық-құндылық қарым-қатынас тетіктері ретінде қарастырылады.

Аталған тетіктер танымдық іс-әрекет ретінде бағалау қызметінің мәніне сәйкес келеді. Өзін-өзі бағалау жағдайында білім сапасы, іскерлік, қарым-қатынас ерекшеліктері, даму болашағы бөлігінде өзін-өзі тану қамтамасыз етіледі. Өзін-өзі бағалау, сонымен қатар педагогикалық ұйымындағы бағалау қызметтері өзін-өзі реттеу

және өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру үшін үлкен жағдай жасайды.

Бағалауға итермелеудің маңызды факторы өзіндік тұлғаға, оның жеке ерекшеліктеріне, мінез-құлқы мен іс-әрекетіндегі барлық көріністерге байланысты эмоционалдық уайымның ерекше түрі ретінде көрінетін өзін-өзі танудың аффектілік компоненті болып табылады. Бағалау үдерісіне қосылып, адам өзін-өзі тану мүмкіндіктерінің кеңеюіне байланысты өздігінен қарым-қатынасты түзетуге мүмкіндік алады [12] (Дьяченко, 1998).

Жобаланған бағалау жүйесінде басқарылатын сапа параметрлері баравтоматтандырылған бақылау жүргізудің технологиялық формаларының бірі тестілеу болып табылады [13] (Хопкинс, 2015). Оқыту тесттері дидактикалық процестің барлық кезеңдерінде қолданылды. Олардың көмегімен білімді, шеберлікті алдын ала, ағымдағы, тақырыптық және қорытынды бақылау, үлгерімді, оқу жетістіктерін есепке алу тиімді қамтамасыз етілді (үлгілік тест тапсырмалары Platonus оқу порталында орналастырылған). Зерттеу барысында ұлттық ЖОО-да қабылданған барлық стандарттардың барлық пәндер топтары бойынша вариативті тестілер банкі қалыптасты, бұл ЖОО-ның элеуметтік педагогикалық желісінде студенттер мен оқытушылардың жұмысын толыққанды қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Қазіргі таңда сапа мәселесі маманның құзыреттіліктерімен айқындалып, бағаланады.

Зерттеу барысында студенттің кәсіби құзыреттілігінің құрылымы мен көрсеткіштері бағалануға жатқызылды: сапа, қасиеттер және қабілеттер, құрылымдағы негізгі ғана емес, сонымен қатар кәсіби құзыреттілікті біріктіретін компонент ретінде қарастырылды. Индивидтің білімі мен қабілеті білік пен дағдыны қалыптастыру құралы ретінде әрекет етеді; дағдыға икемділік өршу процесінде құзыреттілік ретінде жеке тұлғаның қабілеттілігінің қалыптасуын және жүйелі өзара байланысын анықтайтын қызмет субъектісінің қабілеттері дамыды; кәсіби қызметте білімді, іскерлікті және дағдыларды қолдану тәжірибесі кәсіби құзыреттілікті меңгеруді сипаттады [14, 15] (Лейбер & т.б., 2018; Мурси, 2017; Lim, 2018).

Цифрлық экономика жағдайында білім беруді жаңғырту контекстінде таңдау бойынша ЖОО-ның бейінді бағыты бойынша базалық курстарды онлайн-форматта іске асыру өзекті болып табылады. **Әдетте, мұндай мазмұн сараптамадан өтіп, жаңартылып, сапалы білім беру**

ортасын қалыптастырудың тұрақты процесін анықтайды.

Қазақстандық ЖОО-ларды сапаға мақсаттардың сәйкестігі тұрғысынан келу тән болып табылатын Болон үдерісіне интеграциялау Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарынан **айқын тұжырымдалған міндеттің болуын**, ЖОО корпоративті болжамының болуын, стратегиялық мақсаттар мен міндеттер жүйесі мен даму стратегиясының болуын талап етеді, онсыз басқару өзіндік жеке мақсат пен үлгімен ойын түріне айналады. Сапаны басқару жүйелері икемді болуы, тек тұтастай ЖОО емес, сондай-ақ **факультеттердің, мамандықтардың, жекелеген білім бағдарламаларының** қызмет сапасын бағалауға мүмкіндік беретіндей болуы тиіс. Мұндай «модульділік», біздің пікірімізше, ЖОО тұтастай мұндай бағалауға даяр емес болатын болса, оның жекелеген құрылымдық бөліктеріне сертификаттау немесе Аккредитациялау жүргізуге және сапаны басқару жүйелерін жетілдіруде алынған тәжірибені оның басқа бөлімшелерінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Жалпы, сараптамалық қорытынды бойынша келесідей өзекті қорытындылар жасалды:

– Білім беру бағдарламаларының сапасы жоғары оқу орындарын бітірушілердің дайындық сапасын анықтайды, осыған байланысты сарапшылар білім беру бағдарламаларының сапасын, сыртқы бағалаудың маңыздылығын атап өтті.

– Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында сапа мәдениетін дамыту деңгейі өзекті мәселе болып қала береді, өйткені білім беру сапасын дәлелдеу мәдениетін тиімді сапаны басқарумен ұштастыра отырып қарастырсақ, оның әлі де дамымағандығын байқаймыз.

– Сауалнама сарапшылары ЖОО-ның заманауи брендингі барлық жаңа ақпараттық технологиялар мен білім беру қызметтерінің бәсекелестік нарығында жоғары оқу орнын жылжытудың тиімді маркетингтік стратегияларын көрсетуі тиіс деп есептейді.

– ЖОО қызметін басқарудың негізгі педагогикалық принциптеріне сарапшылар білім беру процесінің жалпы мақсаттары мен мазмұнының арақатынасына – педагогикалық үдерістің тиімділігіне әсер ететін негізгі сыртқы және ішкі факторларды жатқызады.

– Сараптамалық қауымдастық және жұмыс берушілер бірлестігі білім беру қызметін бағалаудың барлық критерийлерін ғана емес,

сондай-ақ бітірушілердің дайындық сапасына тікелей әсер ететін жағдайлары да қызықтырады, атап айтқанда: оқу нәтижелерін құзыреттілік түрінде іске асыру; бітірушілердің қорытынды құзыреттерінің мәлімделген оқу мақсаттарына сәйкестігі; бітірушілердің сұранысқа ие болуы және соңғы 3 жыл ішінде жұмыс берушілердің олармен қанағаттану дәрежесі; бітірушілердің білім сапасын өз саласында үздік деп танылған басқа жоғары оқу орындары.

– Сарапшылар білім сапасын тексергенде кез келген топ студенттерін ала алады.

– Жоғары оқу орындарын коммерцияландыру өзіндік даму қарқынына ие, дегенмен, сауалнама сарапшыларының пікірінше, коммерцияландыру мәселесі жұмыс берушілермен және жоғары оқу орындарының бақылау кеңестерінің басқа да мүшелердің өзекті мәселесі болып қала береді.

Сонымен, біз сараптамалық талдау контекстінде Қазақстан Республикасының Білім беру қызметтерінің сапасын жетілдірудің негізгі

педагогикалық шарттарын анықтадық. Әзірге өзекті міндеттер келесідей:

– жоғары оқу орнының басқару құрылымдарының жаңа бағдарламаларға бейімделуі;

– білім беру қызметтерін жетілдіруде тұтынушылар және ЖОО серіктестерінің өзара байланыстығын нығайту;

– ЖОО қызметін қоғам, білім беру жүйесі және ЖОО-ға қызықты болған жағдайда ғана іске асыруға бағыттау.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы нәтижелер мен ұсыныстардың республиканың жоғары оқу орындарында білім беру сапасын басқару жүйесіндегі бағалау қызметін жаңғыртуға ықпал етуінен тұрады. Ұсынылған тұжырымдардан келесідей қорытынды жасауға болады: жоғары оқу орнындағы кәсіптік білім беру процесінің сапа тұрғысынан зерттеу; жоғары оқу орнындағы кәсіптік білім беру процесінің сапасын арттыру бағытында қайта құру; кәсіптік білім беру субъектілерінің бағалау қызметтерін жетілдіру.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың мемлекеттік құрылыстың қазақстандық моделін қалыптастырудағы ролі. Студент топтарының кураторларына көмек ретінде. 1-жинақ / ҚР ҰҒА академигі А.М. Ғазалиевтың редакциясымен. – 2-ші басылым. – Қарағанды: Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінің баспасы, 2015. – 111 б.
- 2 Желвис Р. Глобализация и развитие образования в постсоциалистических странах // Хабаршы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. №4 (57). – 2018. – 11-17 бб.
- 3 Ынтымақов Т.Ж., Баимбетова Қ.Э. Скабаева Т.Н. Оқу үдерісінің тиімділігін арттырудағы оқу жетістіктерін сырттай бағалаудың ролі//ҚазҰУ Хабаршысы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. 2017. № 1 (50). – 80-92 бб.
- 4 Бакшаева Н.А., Вербицкий А.А. Психология мотивации студентов. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 38-42 бб.
- 5 Білім саласындағы ұлттық саясатқа шолу: Қазақстандағы жоғары білім, 2017. http://iac.kz/sites/default/files/otchet_oedr_po_rk_2017_rus_s_gravkami.pdf
- 6 Тоимбаева Ж. С. Жалпы сапа менеджменті (TQM) принциптерін енгізу ШҚМТУ үлгісінде ЖОО қызметі. – 2010. <https://www.ektu.kz/files/ma/Toimbaeva6N0732.pdf>
- 7 Dalkey, N. C., & Helmer, O. (1963). An experimental application of the Delphi method to the use of experts. *Business Science*, 9 (3). – 459-464 бб.
- 8 Поппер Р. Әдіснама: жалпы практика және Форсайт құралдары, Georghiou, L. et al. Форсайт және ғылыми саясат бойынша халықаралық анықтамалық: теория және практика. Edward Elgar, 2007. – 9-116б.
- 9 Управление качеством в высшем учебном заведении / Г.М. Мутанов, А.К. Томилин, Ю.Е. Кукина и др. – Усть-Каменогорск: ВКГТУ, 2011. – 116.
- 10 Аняев Б. Г. Структура личности // Психология личности в трудах отечественных психологов. Хрестоматия. Составитель Куликов АВ. – СПб.: Питер, 2000. – 94-96 бб.
- 11 Платонов К.К., Адаскин Б.И. Об изменении и формировании личности. – М., 1996.
- 12 Дьяченко М.И., Кандибович Л.А. Қысқаша психологиялық сөздік: адам, білім, өзін-өзі тәрбиелеу мамандығы. – М: Halton, 1998. – 131-132 бб.
- 13 Хопкинс Д. Барлығынаарналған білім сапасын жақсарту: қызметкерлерді дамыту жөніндегі анықтамалық. – Routledge, 2015.
- 14 Лейбер, Т., Стенсакер, Б., Харви, Л. С. Жоғары оқу орындарының жақындасу теориясы: SWOT талдау // Еуропалық жоғары оқу журналы. – 2018. – 1-15 бб.
- 15 Мурси А., Сохарто Расч моделін қолдана отырып, жоғары оқу орындарының сапа кепілдігін енгізу // JETL (Білім, оқу және оқу журналы). – 2017. – т. 1 – №. 1. – 1-6 бб.
- 16 Lim D. Сапа кепілдігі. – Routledge, 2018. – 17-21 бб.

References

- 1 Ananiev, B.G. (2000) *Struktura lichnosti. Psikhologiya lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov. Khrestomatiya. Sostavitel' Kulikov AV.* [Personality structure. Personal psychology in the works of Russian psychologists. Reader. Contains: Kulikov A.V.] St. Petersburg: Piter, 94-96. (in Russian)
- 2 Bakshaeva N. Ah., Verbitsky A.A. (2017). *Psikhologiya motivatsii studentov* [Psychology of motivation of students]. Moscow: Yurayt Publishing House, 38-42 (in Russian)
- 3 Bilim salasyndagy ultyk sayasatka sholu: Kazakstandagy jogary bilim (2017) [Review of National Policy in Education: Higher Education in Kazakhstan]. Retrieved from http://iac.kz/sites/default/files/otchet_oesr_po_rk_2017_rus_s_pravkami.pdf (in Kazakh)
- 4 Dalkey, N. C., & Helmer, O. (1963). An experimental application of the Delphi method. *Management Science*, 9 (3). – pp. 459-464
- 5 Dyachenko, M.I., Kandibovich, L.A. (1998) *Kyskasha psikhologiyalyk sozdyk: adam, bilim, ozin-ozu tarbieleu, maman-dygy* [Brief psychological dictionary: human, education, self-education, specialty]. Moscow, Halton. 131-132 (in Russian)
- 6 Hopkins, D. (2015). *Improving the quality of education for everyone: Human Resources Development Guide.* Routledge.
- 7 Intimakov T., Zh., Baimbetova K.E., Skabayeva T.N. (2017) *Oku uderisinin tiimdiligin arttyrudagy oky jetistikterin syr'ttai bagalaudyn roli.* [The Role of the External Assessment of Educational Achievements in Improving the Efficiency of Educational Process]. *KazUU Khabarshysy. «Pedagogikalyk gylymdar» seriyasy* [Journal of Educational Sciences]. 1 (50), 80-92 (in Kazakh)
- 8 *Kazakhstan Respublikasynyn Tungysh Prezidenti N.A. Nazarbaevtin memlekettik kurylystyn kazakstandyk modelin kalyptastyrudagy roli. Student toptarynyn kuratorlaryna komek retinde. 1-zhinak/KRUGA akademigi A.M. Gazalievtin redakciyasimen. – 2-shi basylym. – Karagandy: Karagandy memlekettik tekhnikalyk universitetinin baspasy* [General provisions First President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev B. The Role of Nazarbayev in the formation of the Kazakh model of state construction. (2015) To help curators of student groups. Collection 1 / Edited by Gazaliev. – 2nd edition.- Karaganda: publishing house of Karaganda state technical University], 111 p. (in Kazakh)
- 9 Leber, T., Stenacher, B., Harvey, L. S. (2018). *Theory of Approximation of Higher Education Institutions: SWOT Analysis.* *European Higher Education Journal.* 1-15
- 10 Lim D. (2018). *Quality Assurance.* Routledge, 17-21
- 11 Mursi, A. (2017). Introduction of quality assurance of higher education using the model Soeharto Rasch. *JETL Education, Study and Study Journal.* 1, 1-6.
- 12 Mutanov, G. *Upravleniye kachestvom v vysshem uchebnom zavedenii* [Quality management in a higher educational institution]. Ust'-Kamenogorsk, VKGTU.
- 13 Platonov, K.K., Adaskin, B.I. (1996). *Ob izmenenii i formirovaniy lichnosti uchashchikhsya* [About Changing and Forming Student Identity]. Moscow, Nauka (in Russian)
- 14 Popper, R. (2007). *Adisnama: zhalpy praktika jane Forsait kuraldary, Georghiou, L.et al. Forsait jane gylymi sayasat boinysha khalkaralyk anyktamalyk: teoriya jane praktika Edward Elgar,* [Methodology: Common Foresight Practices &- Tools, in Georghiou, L. et al., *International Handbook on Foresight and Science Policy: Theory and Practice.* Edward Elgar], 9-11 (in Kazakh)
- 15 Toimbaeva, Zh. S. (2010) *Zhalpy sapa menedjmenty (TQM) principterin engizu EKSTU ulgisinde ZhOO kyzmeti.* [Implementation of the principles of total quality management (TQM) The university's activity on the example of EKSTU]. Retrieved from <https://www.ektu.kz/files/ma/Toimbaeva6N0732.pdf> (in Kazakh)
- 16 Želvys R. (2018) *Globalizaciya i razvitie obrazovaniya v postsocialisticheskikh stranakh* [Globalization and Development of Education in Post-socialist Countries]. *KazUU Khabarshysy. «Pedagogikalyk gylymdar» seriyasy* [Journal of Educational Sciences]. 4 (57). 11-17 (in Russian).

4-бөлім
**ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУ ЖӘНЕ
ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ**

Section 4
**E-LEARNING AND
DISTANCE EDUCATION**

Раздел 4
**ЭЛЕКТРОННОЕ ОБУЧЕНИЕ И
ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ**

Шарипов Б.Ж.¹, Джусубалиева Д.М.²¹д.п.н., к.т.н., академик МАИН,²д.п.н., профессор, академик МАНПО

Казахский университет международных отношений и мировых языков,

Казахстан, г. Алматы, e-mail: dinaddm@mail.ru

**СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД
К ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ
НОВОЙ ФОРМАЦИИ**

Цифровая экономика требует новых подходов в подготовке профессиональных кадров. В статье рассмотрен опыт использования смешанного обучения в Международном университете информационных технологий (МУИТ, г. Алматы), а также вопрос готовности учителей и студентов-будущих педагогов к использованию цифровых технологий в профессиональной деятельности. В результате исследования было выявлено и проанализировано 25 дисциплин с использованием смешанного обучения. Разработан типовой состав учебного модуля, за основу принята методика «перевернутый класс». Дано краткое описание состава учебного модуля: лекции, презентации, вебинара, самостоятельной работы, домашнего задания, тестирования по результатам, интерактивного общения. Основное отличие смешанного обучения от традиционного: в связи с изменением среды обучения меняется и методика преподавания дисциплин. Обобщены сильные и слабые стороны дистанционного обучения. В практической части исследования проведено анкетирование учителей и студентов-будущих педагогов для определения их готовности применять цифровые технологии в преподавании. В анкетировании приняло участие 150 человек. Установлено, что студенты – будущие учителя школ показали себя более продвинутыми в области ИКТ и практически все они свободно владеют цифровыми технологиями.

Ключевые слова: дистанционное обучение, смешанное обучение, метод «перевернутый класс», цифровые технологии, информационно-коммуникационные технологии в образовании.

Sharipov B.¹, Dzhusubaliyeva D.²¹doctor of pedagogical sciences, candidate of technical sciences, professor,

director of the Center for Educational Innovations and SMART-training

International IT University, Kazakhstan, Almaty

²doctor of pedagogical sciences, professor, academician of IANPO

Kazakh University of International Relations and World Languages,

Kazakhstan, Almaty, e-mail: dinaddm@mail.ru

Modern Approach in Training of Specialists of New Formation

The digital economy requires new approaches in the training of professional personnel. The article discusses the experience of using blended learning at the International University of Information Technologies (IUIT, Almaty), as well as the question of the readiness of teachers and future teachers to use digital technologies in their professional activities. As a result of the study, 25 disciplines using blended learning were identified and analyzed. The standard composition of the training module was developed; the “inverted class” methodology was adopted as the basis. A brief description of the composition of the training module is given: lectures, presentations, webinars, independent work, homework, results testing, intact communication. The main difference between blended learning and traditional one is that the variation of the learning environment causes change of the discipline teaching methods. The strengths and weaknesses of distance learning are summarized. In the practical part of the study, a survey of teachers and students-future teachers was conducted to determine their willingness to use digital technology in teaching. 150 people took part in the survey. It was established that students - future school teachers have shown themselves to be more advanced in the field of ICT and almost all of them are fluent in digital technologies.

Key words: distance learning, blended learning, “inverted class” method, digital technologies, information and communication technologies in education.

Шарипов Б.Ж.¹, Джусубалиева Д.М.²

¹педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
SMART-оқыту және білім беру инновациялары орталығының директоры,
Халықаралық Ақпараттық Технологиялар Университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

²педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: dinaddm@mail.ru

Жаңа формацияның мамандарын дайындаудағы заманауи тұрғылар

Цифрлық экономика кәсіби мамандарды дайындауда жаңа тұрғыларды талап етеді. Мақалада Халықаралық ақпараттық технологиялар университетіндегі (ХАТУ, Алматы қ.) аралас оқытудың тәжірибесі сонымен қатар мұғалімдер мен студент-болашақ педагогтердің кәсіби қызметте цифрлық технологияларды пайдалануға дайындығы қарастырылған. Зерттеу нәтижесінде аралас оқыту қолданылатын 25 пән анықталып талданды. Негізіне «төңкерілген сынып» әдісі қабылданған оқу модулінің типтік құрамы дайындалды. Оқу модуліне қысқаша сипаттама берілді: дәріс, презентация, вебинар, өзіндік жұмыс, үй тапсырмасы, нәтижелер бойынша тестілеу, интерактивті қарым-қатынас. Аралас оқытудың дәстүрліден негізгі айырмашылықтары: оқыту ортасының өзгеруіне байланысты пәнді оқыту әдістемесі де өзгереді. Қашықтықтан оқытудың күшті және әлсіз жақтары жинақталады. Зерттеудің практикалық бөлімінде мұғалімдер мен студент-болашақ педагогтерге олардың оқытуда цифрлық технологияларды қолдануға дайындығын анықтау бойынша сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 150 адам қатысты. Студент-болашақ педагогтер АКТ саласында өздерінің ілгері жылжып отырғандығын көрсетті және олардың барлығының цифрлық технологияларды еркін меңгергендіктері анықталды.

Түйін сөздер: қашықтықтан оқыту, аралас оқыту, «төңкерілген сынып» әдісі, цифрлық технологиялар, білім берудегі ақпараттық-коммуникативтік технологиялар.

Введение

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) вошли во все сферы производства, быта и образования. Сегодня жизнь без компьютеров, роботов, систем автоматического контроля и управления просто не мыслима. Это порождает новые специальности, которые необходимы для создания, эксплуатации и ремонта этих систем. Пока найдется мало учебных заведений в Казахстане, готовящих таких специалистов, как биоинформатик, агроинформатик, учитель по робототехнике и т.д., с каждым годом появляются новые специальности и отмирают старые. Возникает вопрос «Как готовить специалистов новой формации?». Обойтись старыми методами подготовки уже невозможно, они почти исчерпали себя. В такой трудной ситуации каждое учебное заведение ищет свои пути, и первое, что приходит на ум, это дистанционное обучение (ДО). Многие учебные заведения ДО интерпретируют по-своему и не всегда находят оптимальные варианты.

Цель статьи – обобщение опыта преподавания с применением смешанного обучения и подготовки будущих учителей к использованию цифровых технологий.

Методология и методы исследования включали анализ сильных и слабых стороны дистанционного обучения, анализ образовательных

программ на предмет использования технологии смешанного обучения, анкетирование студентов – будущих педагогов на предмет использования цифровых технологий в профессиональной деятельности.

Обзор литературы

Преимущества ДО для вузов могут быть следующими [1]:

– повышается эффективность обучения. Многочисленные зарубежные исследования (Adams, Cantwell, Bradley Associates и др.) выявили, что в условиях ДО на изучение учебного материала затрачивается в среднем на 40-60% меньше времени, чем при очном обучении. Например, Vilaseca, J., Castillo, D. выявили, что обучающиеся по ДО, ввиду большой самостоятельности работы с информацией усваивают ее на 50% больше, чем при традиционном очном обучении и результаты обучения у них на 56% выше, а полученные знания на 40% более устойчивы (Vilaseca, 2008) [2].

При этом ДО имеет еще ряд дополнительных преимуществ перед кампусной системой обучения:

– наблюдается рост конкурентоспособности вуза за счет снижения цены обучения;
– количество обучающихся не ограничено учебными площадями, и соответственно доходы вуза не имеют верхней границы (однако

необходимо учитывать ограничения, предусмотренные лицензией на оказание образовательных услуг);

- меньше потребности в бюджетных средствах по сравнению с очным обучением, поскольку требуется меньше персонала, участвующего в организации учебного процесса, меньше учебных и вспомогательных помещений, используемых для проведения занятий, меньше компьютеров ввиду использования студентами собственных персональных компьютеров; снижается стоимость носителей информации при переходе с бумажных на преимущественно электронные носители;

- снижаются постоянные расходы вуза за счет возможности увеличения численности студентов;

- внедрение – ДО это и решение социальных проблем – дает возможности для людей с ограниченными возможностями получить достойное образование (как правило, с них получают хорошие программисты, дизайнеры, тестировщики, кодировщики и т.д.) (Джусубалиева, 2019) [1].

Основное преимущество ДО проявляется при проведении курсов повышения квалификации, а также при получении второго образования. Необходимо отметить, что многие вузы Казахстана рассматривают дистанционное обучение в основном как самоподготовку, чего делать нельзя. Особенно это относится к уровню бакалавриата в вузе и студентов в колледже. Молодые люди с низкой способностью к самоорганизации, ответственности к учебе и низкой мотивацией, как правило, не могут эффективно учиться самостоятельно, а это сказывается на качестве обучения, на престиже вуза или колледжа.

Стоит отметить, что ДО не является панацеей для всего учебного процесса, у него также имеются недостатки. К ним можно отнести невозможность изучения некоторых предметов дистанционно (спорт, практические и лабораторные занятия на реальном объекте и т.д.), сбои в работе систем ДО, случающиеся из-за нестабильной работы Интернет-провайдеров, проблемы защиты информации, проведения виртуальных экзаменов и др. В той или иной мере эти недостатки устранимы, но как быть со студентами бакалавриата и колледжа? Вопрос сложный, требующий нетривиальных подходов.

Результаты и дискуссия

Анализ смешанного обучения в профессиональном образовании и дистанционном обучении

Сегодня в мире многие вузы перешли на смешанное обучение, когда идет сочетание очных и сетевых занятий. В Казахстане опыт смешанного обучения был описан Ниязовой А. и др. (Ussipashim, S; Niyazova, A., 2019). Такой подход по внедрению ДО для студентов бакалавриата и колледжей внедрен и в Международном университете информационных технологий (МУИТ, г. Алматы).

На первоначальном этапе выявлено 25 дисциплин, по которым готовится учебный контент. К данной работе были привлечены ППС всех кафедр вуза. Учебный курс разбивается на 15 учебных недель.

Весь учебный материал, а также все необходимые учебно-методические материалы по данному курсу (методички к лабораторным, практическим, самостоятельным работам, учебная программа) выставляются на университетском портале.

В таблице 1 представлен примерный типовой состав учебного модуля.

За основу была принята методика «Перевернутый класс», т.е. магистранты и студенты предварительно знакомятся с учебным материалом до начала занятий. Лекционный курс проводится по вебинару. Это позволяет магистранту, студенту виртуально присутствовать на лекции в любом месте (дома, на работе, в командировке и т.д.). Вебинар записывается и после выставляется также на портале. До начала следующего модуля обучающийся должен пройти тест по предыдущему модулю.

Основное отличие смешанного обучения в МУИТ заключается в том, что с изменением среды обучения меняется и методика преподавания дисциплины. Связь между преподавателем и обучающимся не обрывается, она постоянна (или off, или on-line режимах преподаватель доступен). Не обрывается связь и между обучающимися (be to be), это особенно важно при выполнении комплексных заданий, проблемных заданий, исследовательских проектов и т.д.

Система реализации смешанного обучения студентов и магистрантов показана на рисунке 1.

Таблица 1 – Примерный типовой состав учебного модуля

№	Вид занятий	Примечание
1.	Лекция	Структурированный лекционный материал, предназначенный для чтения с экрана компьютера или других мобильных устройств. Должен отличаться лаконичным изложением с достаточным графическим материалом. Лекция имеет основной задачей введение в проблема-тику, содержит методические рекомендации по литературе и выполнению заданий.
2.	Презентации	При формировании лекции должны быть выделены смысловые блоки (слайд-лекции), которые будут просматриваться слушателями ежедневно в течение недели. Общее количество слайд-лекций по курсу – не менее 15 шт.
3.	Вебинар	Это лекция для вебинара, сопровождаемая мультимедийными материалами. Продолжительность не более 15-20 минут. Остальное время отводится на вопросы слушателей и интерактивному взаимодействию между лектором и слушателями.
4.	Самостоятельная работа	Задача самостоятельной работы - изучение дополнительной литературы к модулю, представленной преподавателем. Лектор, например, формируя задание, должен оценить доступность источников, предложить альтернативность, видеоматериалы, доступные в сети.
5.	Домашнее задание (ДЗ)	Письменное домашнее задание (эссе, выполнение задач и т.д.). Должна быть предусмотрена проверка ДЗ в режиме «peer to peer» ¹ . Домашнее задание в письменном виде предполагается в каждом втором модуле. Критерии оценки домашнего задания должны быть представлены в соответствующем разделе. Проверка заданий производится в режиме «peer to peer» для эссе или в автоматическом системном режиме для заданий (тестов) с односложными ответами (чаще негуманитарные науки).
6.	Прохождение тестирования по результатам изучения модуля	Тестирование базируется на вопросах, обозначенных в лекции и в дополнительной литературе. После прохождения модуля слушатель должен сдать мини тест состоящий из 8-10 вопросов.
7.	Интерактивное общение	Должно быть предусмотрено общение в интерактивном режиме с преподавателем (ассистентом курса) по вопросам курса. Общение в группе. Преподаватель формирует темы для обсуждения в группе (по желанию сам преподаватель отвечает на вопросы группы в форуме либо ассистент формирует список вопросов от участников группы и передает их преподавателю для ответа).

Примечание: Режим проверки «peer to peer» – проверка и самопроверка домашнего задания самими обучающимися. Каждая выполненная домашняя работа (эссе, решение и пр.) направляется на сервер, откуда рассылается трем или пятерым другим обучающимся. Они и выполняют проверку работы. Первая и последняя оценки отбрасываются, из трех других выводится среднее арифметическое.

В данном случае только часть нагрузки переводится в сетевой режим. Лекции и, по возможности, практические занятия ведутся в режиме вебинара. Лабораторные занятия и часть практических занятий ведутся в очном режиме. Как правило, обучающиеся по расписанию подключаются к компьютеру преподавателя, длительность лекции – 20-25 минут, оставшееся время используется для интерактивного общения. Применяется методика обучения «перевернутый класс», т.е. обучающиеся должны прийти на лекцию уже подготовленными по теме занятия.

Найти нужную лекцию они смогут на сайте университета.

Для реализации вебинара используется BigBlueButton – это открытое программное обеспечение для проведения веб-конференции. Система разработана в первую очередь для дистанционного обучения. Название BigBlueButton происходит от первоначальной концепции, т.е., начало веб-конференции должно быть максимально простым, как нажатие метафорической большой синей кнопки.

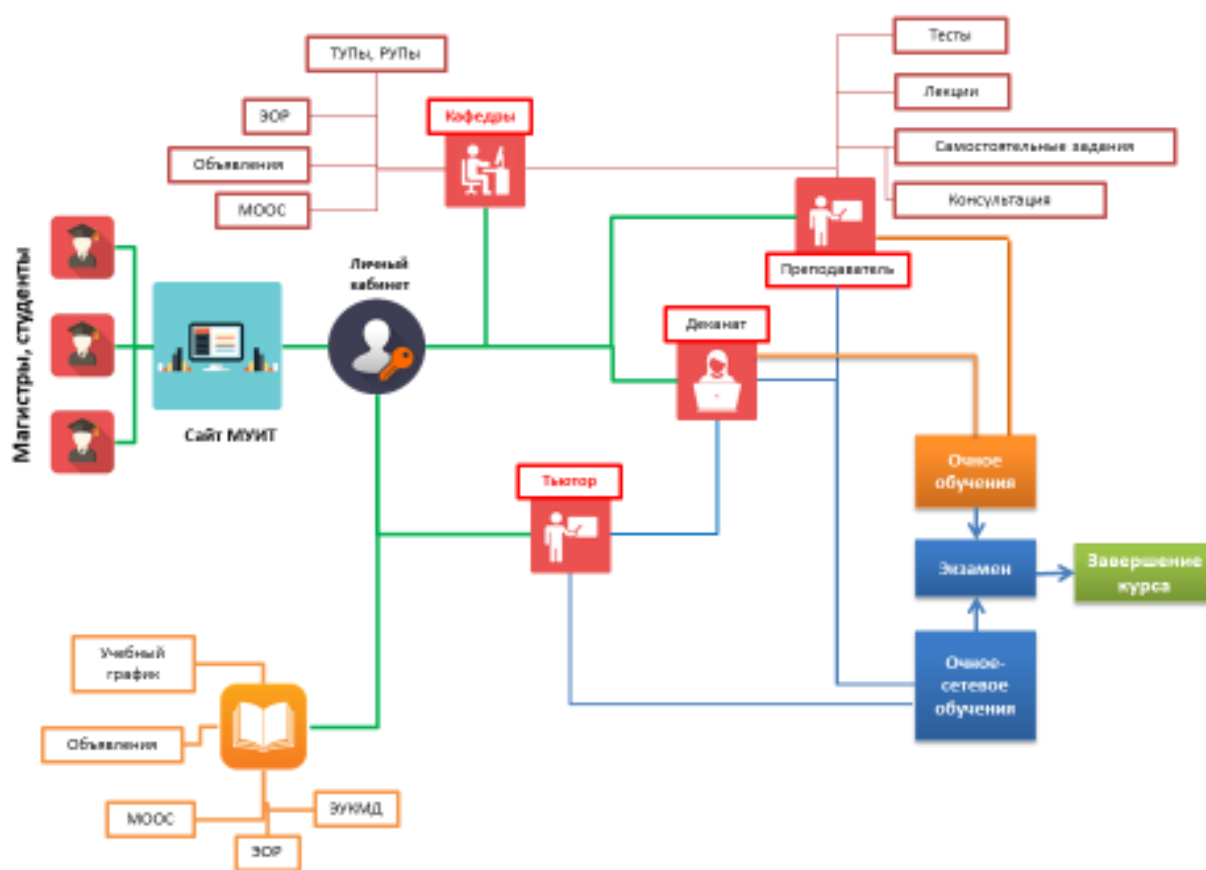

Рисунок 1 – Система смешанного обучения студентов и магистрантов

BigBlueButton поддерживает наличие нескольких аудиодорожек и обмен видео, возможность показа презентаций, документов Microsoft Office и OpenOffice, изображений, PDF-документов. Также поддерживаются расширенные возможности доски – такие, как указатель, масштабирование и рисование, доступ к рабочему столу.

Для обратной связи со слушателями веб-конференции существуют публичные и приватные чаты. Интегрирована VoIP на базе FreeSWITCH. Кроме того, пользователь может войти в конференцию либо как зритель, либо как модератор. Как зритель пользователь может присоединиться к голосовой конференции, использовать веб-камеру, поднять руку (попросить слово) и общаться с другими людьми.

В качестве модератора пользователь имеет возможность отключить / включить микрофон любого зрителя, удалить любого зрителя из веб-конференции, а также передать слово любому зрителю для выступления (сделать любого пользователя ведущим). Ведущий может загружать

презентации, документы, использовать доску. Хотя компоненты имеют открытый исходный код, клиент BigBlueButton зависит от расширения для браузера для Adobe Flash платформы.

Эффективность смешанного обучения очевидна, и все же, как показали первые опыты работы системы ДО, приходится сталкиваться с проблемами, которые не были учтены на первоначальном этапе. К ним следует отнести:

- *Необходимость авторам курсов самостоятельно структурировать учебный материал, неизбежно адаптировав его к требованиям персонального компьютера. Для многих (особенно гуманитариев) этот процесс не является очевидным и чрезвычайно болезненным.*

- *Консерватизм преподавательского состава – не менее трудная проблема. Она относится к числу организационных и может привести к фатальным последствиям для внедрения системы ДО в рамках учебного заведения.*

- *Трудоемкость подготовки учебного контента к ДО. С этим мы столкнулись при попытке внедрения ДО. В первую очередь ППС*

уклоняется или бросает начатое дело в основном из-за трудоемкости подготовки материалов к ДО. Трудозатраты намного выше, чем при традиционном подходе к образовательному процессу. Ведение вебинаров, неизменный атрибут при внедрении смешанного обучения, требует большого эмоционального и психического напряжения. Выход из данного положения – стимулирование трудозатрат ППС – материальное стимулирование, профессиональная мотивация, социальная мотивация. В той или иной мере должны быть задействованы все методы мотивации.

– *Леность технического персонала*, в чьи обязанности входит развертывание системы дистанционного обучения. Мы столкнулись с тем, что лица, в чью компетенцию входят технологические вопросы, уделяют неоправданно много времени обсуждению вариантов, вместо того, чтобы занять активную позицию. Поэтому для развертывания системы дистанционного обучения требуется компетентный человек.

– *Противодействие тех, кто уклоняется от внедрения дистанционного обучения*. Если преподаватель внедряет отдельные компоненты дистанционного обучения, то ему могут сказать, что это сложная задача и браться за такую работу не следует (еще рано) и что это методологически спорно. Находятся отдельные ППС (как правило, толком ничего не делающие, но любящие поговорить), которые заявят о том, что все это ерунда и надо делать по-другому, а как конкретно они и сами не знают.

– *Необходимость постоянного сопровождения курса*. Бытует мнение, что после внедрения системы ДО ее сопровождение не требуется. Это далеко не так. Приходится убеждать окружающих в необходимости постоянных затрат для того, чтобы поддерживать и развивать направление ДО.

Анкетирование учителей и студентов-будущих педагогов

После анализа образовательных программ на предмет использования технологий смешанного обучения было проведено анкетирование учителей и студентов-будущих педагогов с целью изучения системы обновления цифровой компетенции педагогов. Вопросы расширения цифровой компетенции педагогов поднимаются авторами Нургалиевой Г.К., Артыкбаевой Е.В., Тажигуло-

вой А., Beetham H., Sharpe R и др. (Нургалиева, 2012; Beetham H., 2013; Солдатова, 2013) [6-8].

В нашем исследовании была разработана анкета для определения готовности учителей и студентов к работе с цифровыми технологиями, которая состояла из 10 вопросов:

R1: **Считаете ли Вы себя компетентным специалистом в области использования цифровых технологий в процессе обучения студентов как преподаватель/будущий преподаватель?**

R2: **Считаете ли Вы необходимым для действующих и будущих преподавателей проведение тренингов/семинаров по применению информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе?**

R3: **Считаете ли Вы необходимым внедрение в процесс обучения программ с применением ИКТ и цифровых технологий на профессиональном уровне для подготовки будущих педагогов и для улучшения качества образования?**

R4: **Вызывают ли у Вас трудности применение ИКТ на профессиональном уровне во время учебного процесса?**

R5: **Как преподаватель находите ли Вы постоянно в поисках активного/рационального использования информационно-коммуникационных технологий?**

R6: **Насколько часто используете ИКТ в своей жизни?**

Варианты ответов: 1. Всегда; 2. Иногда; 3. Редко; 4. Никогда

R7: **Согласны ли Вы с термином – ИКТ является мощным инструментом в продвижении обучения и мотивирует студентов на усвоение новой информации**

R8: **Согласны ли Вы с термином – ИКТ играет важную роль в обучении студентов для подготовки работы в цифровом обществе и рациональном использовании в профессиональной деятельности**

R9: **Укажите свой уровень применения ИКТ в учебе/работе по нижеследующим вопросам:**

1. Я думаю, что у меня достаточно знаний для использования ИКТ

2. Я могу достаточно хорошо использовать ИКТ в своей личной жизни и в процессе обучения

3. Я считаю, что это не обязательно, так как легко пользуюсь интернетом.

R10: **Как вы развиваете свои знания по использованию цифровых технологий в педагогической деятельности.**

В анкетировании приняли участие 150 человек из числа учителей школ (50) и студентов – будущих учителей школ (100) Казахского уни-

верситета международных отношений и мировых языков. Результаты анкетирования представлены в виде таблицы.

Таблица – Результаты анкетирования учителей и студентов

Вопросы	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
Учителя	60%	100%	100%	40%	70%	2 ответ	90%	85%	1+2 ответ	а,д
Студенты	95%	100%	100%	20%	85%	1 ответ	100%	100%	1,2,3	Б,В,Г

Ответы на поставленные вопросы показали, что в целом учителя школ полностью поддерживают использование ИКТ и цифровых технологий в процессе обучения, однако не все учителя регулярно используют ИКТ в своей деятельности. Студенты практически на все поставленные вопросы ответили положительно.

Таким образом, проведенное анкетирование показало в целом положительное отношение к ИКТ и цифровым технологиям как действующих, так и будущих учителей школ. Студенты, будущие учителя школ показали себя более продвинутыми в области ИКТ и практически все свободно владеют цифровыми технологиями

Заключение

Исследование показало, что не существует универсальной модели дистанционного обучения, а имеется большое количество подходов. В исследовании представлен подход смешанного обучения в Международном университете IT Алматы. Представленный

подход – один из вариантов онлайн-обучения. Несомненно, он будет меняться и совершенствоваться в ходе пилотного проекта, будут отрабатываться отдельные его составляющие и, конечно, прогнозируется, что возникнут еще различные препятствия, которые сегодня еще не видны и не учтены. Практика показывает, что, только работая, мы сможем получить необходимый опыт и знания в новом направлении.

Смешанное обучение – быстро окупаемый проект. В зависимости от размера проекта срок окупаемости составляет в среднем от 2 (при небольших проектах) до 3 лет. Таким образом, это один из наиболее выгодных образовательных проектов на текущий момент.

Анкетирование 150 учителей и студентов-будущих педагогов по вопросам готовности к применению цифровых технологий показало позитивное отношение к цифровизации, однако студенты оказались лучше подготовлены и чаще используют цифровые технологии в учебной деятельности.

Литература

- 1 Государственная программа «Цифровой Казахстан». – Астана, 2018.
- 2 Vilaseca, J., Castillo, D. Economic efficiency of e-learning in education: An industrial approach // *Intangible Capital* – 2008 – 4(3) – pp.191-211.
- 3 Джусубалиева Д.М., Мынбаева А.К., Сері Л.Т., Тахмазов Р.Р. Цифровые технологии в иноязычном образовании. Дистанционное обучение: уч.-мет.пособие. – Алматы: Полилинг, 2019. – 272 с.
- 4 Ussipashim, S.; Niyazova, A. Смешанное обучение в современном образовательном процессе: необходимость и возможности // *Вестник КазНУ. Серия педагогическая.* – 2019. – №2 (59). – С. 119-126. ISSN 2520-2650. <<https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/583>>
- 5 Крук Б.И., Журавлева О.Б. Видео в дистанционном обучении // *Международный журнал экспериментального образования.* – 2013. – № 8. – С. 28-33. URL: <http://expeducation.ru/ru/article/view?id=3876> (дата обращения: 08.04.2019).
- 6 Нургалиева Г.К., Артыкбаева Е.В. Электронное обучение как условие инновационного развития системы образования // *Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки».* – 2012. – № 1(35). – С. 9-12.
- 7 Beetham H., Sharpe R. (ed.). *Rethinking pedagogy for a digital age: Designing for 21st century learning.* – London: Routledge, 2013.
- 8 Солдатова Г., Зотова Е., Лебешева М., Шляпников В. Цифровая грамотность и безопасность в Интернете. Методическое пособие для специалистов основного общего образования. – М.: Google, 2013. – 311 с.

References

- 1 State Digital Kazakhstan program (2018). Astana. <https://zerde.gov.kz/pdf>
- 2 Vilaseca, J., Castillo, D. (2008). Economic efficiency of e-learning in education: An industrial approach. *Intangible Capital*, 4(3), 191-211.
- 3 Dzhsubaliyeva, D.M., Mynbayeva, A.K., Ser, i L.T., Takhmazov, R.R. (2019). Digital technologies in foreign language education. *Distance Learning: textbook*. Almaty: Poliling, 272.
- 4 USSIPASHIM, S; NIYAZOVA, A.(2019). Blended Learning in the Modern Educational Process: Necessity and Opportunities // *Journal of Educational Sciences*, 2 (59),119-126. ISSN 2520-2650. <<https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/583>
- 5 Kruk, B.I., Zhuravleva, O.B. (2013). Video in distance learning. *International Journal of Experimental Education*, 8, 28-33. URL: <http://expeducation.ru/ru/article/view?id=3876> (accessed: 04/08/2019).
- 6 Nurgalieva, G.K., Artykbaeva, E.V. (2012) E-learning as a condition for the innovative development of the education system. *Journal of Educational Sciences*, 1 (35), 9-12.
- 7 Beetham, H., & Sharpe, R. (Eds.). (2013). *Rethinking pedagogy for a digital age: Designing for 21st century learning*. routledge.
- 8 Soldatova, G., Zotova, E., Lebesheva, M. & Shlyapnikov, V. (2013). *Tsifrovaya gramotnost' i bezopasnost' v Internetе. Metodicheskoye posobiye dlya spetsialistov osnovnogo obshchego obrazovaniya [Digital literacy and Internet security. Methodical manual for specialists in basic general education]*. Moscow, Google, 311. (In Russian)

5-бөлім
**ПӘНДЕРДІ
ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ**

Section 5
**TEACHING METHODOLOGY
OF DISCIPLINES**

Раздел 5
**МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ
ДИСЦИПЛИН**

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.26577/JES-2019-3-p8>**Бахмат В.И. *, Ефременкова О.В., Обухова Г.А.**

¹к.пед.н., доцент, ²к.пед.н., доцент, ³к.ф.-м. н., доцент,
Рубцовский индустриальный институт (филиал)
ФГБОУ ВО «Алтайский государственный технический университет имени И.И. Ползунова»,
Россия, г. Рубцовск, *e-mail: kirillova_ga@mail.ru

ВИЗУАЛИЗАЦИЯ РЕШЕНИЯ ВЕРОЯТНОСТНЫХ ЗАДАЧ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СХЕМ И ТАБЛИЦ В ОБУЧЕНИИ

В статье рассмотрены вопросы методики преподавания математики, в частности теории вероятностей и статистики. Комбинаторные, вероятностные и статистические задачи имеют ряд особенностей, которые необходимо учитывать при методическом планировании. Эти задачи выделяются из обычного школьного курса повышенной абстрактностью, многовариантностью. Повышение уровня усвоения вероятностных задач рассмотрено с использованием схем и таблиц. Проиллюстрирован нестандартный переход от вербальной к математической форме представления данных, предпринята попытка систематизировать выделение и соотношение между собой исходного множества и ряда свойств составляемых наборов. Преимущество данной методики – визуализация, опора на дидактический принцип наглядности, что облегчает восприятие знаний учащимися цифрового поколения, особенно в век визуальной культуры.

Школьная программа по математике – симбиоз академической и практической составляющей обучения. Сегодня трудно представить функциональную грамотность учащегося без способности восприятия и анализа разных форм информации, осознания вероятностной основы важнейших закономерностей, способности выполнять необходимый вероятностный анализ. Предложена методика представления задач через визуальный код.

Ключевые слова: наглядность, визуализация, «дерево вероятностей» вероятностные схемы, таблицы-«классики», вероятность события, случайное событие.

Bakhmat V.I., Yefremenko O.V., Obukhova G.A.

Rubtsovsk industrial institute (branch) FSBEI HE
II. Polzunova Altai State Technical University,
Russia, Rubtsovsk, e-mail: kirillova_ga@mail.ru

Visualization of Solution of Probability Tasks Using Schemes and Tables in Training

Researchers are considering the issues of teaching method of mathematics, in particular probability theory and statistics. Combinatorial, probabilistic, and statistical objectives have a number of features that must be taken into account in methodological planning. These tasks are distinguished from the usual school course by increased abstractness, multivariance.

Increasing the level of mastering probabilistic tasks is considered using schemes and tables. A non-standard transition from a verbal to a mathematical form of data presentation is illustrated, an attempt is made to systematize the allocation and the relationship between the original set and a number of properties of the compiled sets. The advantage of this technique is visualization, reliance on the didactic principle of visualization, which facilitates the perception of knowledge by students of the digital generation, especially in the age of visual culture.

The school program in mathematics is a symbiosis of the academic and practical component of training. Today it is difficult to imagine a student's functional literacy without the ability to perceive and analyze different forms of information, to realize the probabilistic basis of the most important patterns, and the ability to perform the necessary probabilistic analysis. A technique for presenting tasks through a visual code is proposed.

Key words: visualization, «probability tree» probabilistic schemes, «classics» tables, event probability, random event.

Бахмат В.И., Ефременкова О.В., Обухова Г.А.

¹пед.ғ.к., доцент, ²пед.ғ.к., доцент, ³ф.-м.ғ.к., доцент,
Рубцовск индустриальды институты (филиал)
ФГБОУ ВО «И.И. Ползунов атындағы Алтай мемлекеттік техникалық университеті»,
Ресей, Рубцовск қ., e-mail: kirillova_ga@mail.ru

Оқытуда кестелер мен сызбаларды қолдану арқылы ықтималдық есептерді шығаруды визуалдау

Мақалада математиканы оқыту әдістемесінің мәселелері, атап айтқанда ықтималдық теориясы және статистика қарастырылады. Әдістемелік жоспарлауда комбинаторлық, ықтималдық және статистикалық есептердің ерекшеліктері ескерілуі тиіс. Бұл есептер мектеп курсына жоғары абстрактылығымен, көпнұсқалылығымен ерекшеленеді. Ықтималды есептерді меңгерту деңгейін арттыруда сызба мен кестелерді қолдану қарастырылған. Мәліметтердің вербальдыдан математикалық формаға өтуі стандартқа сәйкес емес сипатта ұсынылады, құрастырылған жиынтықтардың бастапқы кездегі өзара көптеген ұқсастықтарын жүйелеуге және біршама бөліп көрсетуге ұмтылыс жасалды. Аталған әдістеменің артықшылығы – визуалды мәдениет ғасырында цифрлық ұрпақ оқушыларының қабылдауын жеңілдететін көрнекілік ұстанымына дидактикалық сүйенуді ашып көрсету. Математика бойынша мектеп бағдарламасы – оқытудың академиялық және практикалық құрамдастығындағы симбиоз, яғни бірлесу. Бүгінгі таңда қабылдау қабілеттілігінсіз және әртүрлі формадағы ақпараттарды талдау, маңызды заңдылықтардың ықтималдық негіздерін түйсіну, қажетті ықтималдық талдауды орындай алу қабілеттіліктерінсіз оқушылардың функционалдық сауаттылығын елестету мүмкін емес. Есептерді визуалды код арқылы көрсету әдістемесі ұсынылды.

Түйін сөздер: көрнекілік, визуалдау, «ықтималдық ағашы» ықтималдық сызбалары, кестелер-«классиктер», оқиғаның ықтималдылығы, кездейсоқ оқиға.

Введение

Визуализация, на наш взгляд, – особенно эффективный способ повышения сознательного использования математических рассуждений, выпуклого определения содержания элементов задачи, их взаимосвязи, роли каждого в частной, единичной задаче и значение для изучаемого материала теоретического раздела вообще.

Само содержание элементов теории вероятности полностью соответствует содержанию современного школьного образования, обогащает его опытом поведения в условиях неопределенности, проблемных ситуациях, в которых невозможно заранее наработать необходимые средства.

Комбинаторные, вероятностные и статистические задачи имеют ряд особенностей, которые необходимо учитывать при методическом планировании. Эти задачи выделяются из обычного школьного курса повышенной абстрактностью, многовариантностью и, зачастую, отсутствием зрительного представления, образности процесса решения [2].

Решение такого рода задач – творческий процесс, средство повышения как математического потенциала, так и логического мышления школьников. Прикладная их направленность позволяет каждый урок превратить в открытие новой грани реального познавательного

объекта, дает возможность принимать решение с использованием математических суждений, формировать и развивать ключевые компетенции учеников, такие, как ценностно-смысловая, учебно-познавательная, личностная (самосовершенствование) [3].

Обзор литературы

Решение вероятностных задач обеспечивает дифференциацию и индивидуализацию в обучении математики; является мощным средством развития школьника в обучении математике; способствует формированию личности ученика, способной к саморазвитию и самореализации; служат целям интеграции и гуманизации школьного математического образования [2]. Тема визуализации, на наш взгляд, в современной методической литературе для школьников освещена недостаточно, а применение визуальных моделей при решении вероятностных задач школьными учителями практически недооценено, хотя наглядность как принцип обучения «мира чувственных вещей в картинках» введен чешским педагогом-гуманистом, философом Я.А. Коменским еще в XVI веке.

Одним из способов повысить уровень усвоения вероятностных задач школьниками является визуализация изучаемого материала, математического знания (создание многоаспект-

ных, динамичных зрительных образов, соответствующих изучаемому понятию), широкое использование возможности визуального мышления учащихся (мышления зрительными образами) [1] (Драгныш, 2011). Зрительное восприятие математических объектов не менее сложно воспитываемое свойство школьников, как речь, письмо, счет. Зрительный образ возникает в сознании школьника в результате его активной встречной познавательной деятельности.

При обучении решению задач, математики зачастую пользуются схематичной записью условия, что уже на данном этапе является моделированием, применяемым для выявления общих особенностей и отношений объектов, связей между ними. Автор учебников по математике средней школы Мордкович А.Г. отмечает, что математическое моделирование реальных процессов – важный этап познания (Мордкович, 2010) [4]. Наглядность математической модели делает ее информативней, зримей, помогает осмыслению сути вещей, поэтому К. Гаусс считал математику наукой для глаз. Тем не менее, перекоп в использовании наглядности может тормозить образовательный процесс, абстрактное мышление, «замыливать» математическую сущность вопроса, отвлекать от доказательной базы. Поэтому только учитель решает меру применения наглядности в учебном процессе, явное или неявное ее использование с учетом как уровня подготовки аудитории, так и содержания самого материала задачи. Анализируя познавательную самостоятельность учащихся, мы выделили такую форму организации их деятельности, как самостоятельное составление математических задач. Необходимость систематизировать отрывочные знания об объекте, выявить количественные соотношения, грамотно увязать имеющиеся факты в рамках одной задачи способствует активному использованию приобретенных знаний, стимулировать поиск необходимой информации.

Весьма важной задачей математики является формирование абстрактного, логического мышления учащегося. Причем умение без опоры на наглядность противопоставлять факты, видеть взаимосвязь явлений и применять известные правила для получения новых для себя суждений и их понимания. Умение использовать математику в различных жизненных ситуациях является основной частью функциональной математической грамотности. Ма-

тематическая интуиция школьника должна работать в различных, повседневных обстоятельствах как в личной жизни, так и школьной, при занятиях спортом, в практике окружающего внешнего мира и научных проблем. Обязательность формирования вероятностного, интегративного мышления очевидна, поскольку без него творческая деятельность проблематична, даже нереальна. Необходимым условием его становления является, прежде всего, наличие теоретического знания, в последующем, практическое его применение в анализе явлений, способности выстраивания гипотез, умении их проверки, критичному отношению к общепринятым точкам зрения, владением навыками формулирования выводов. Школьников интересует не столько знание предметной области математики, сколько сфера их приложения. Поэтому зачастую педагог слышит вопросы «зачем изучаем?» и «где пригодится?». Использование в учебном процессе личностно-ориентированных заданий не только способствует математической компетентности, но и является средством ее формирования.

Результаты

Очень удобным средством для построения модели со случайными исходами является вероятностная схема. «Схема» в переводе с греческого обозначает «наружный вид, форма». Их существует множество, например дифференциальная, электронная, процессуальная, блок-схема, информационная и т.д. Использование схем помогает в главных, основных чертах составить алгоритм решения, определить совокупность связей объектов, вычленил существенные, отделить тупиковые ветви.

Чтобы понять, к какому разделу можно отнести имеющуюся задачу, правильно применить вероятностную формулу, нужно определиться с количеством проводимых испытаний (монету бросают один раз или несколько), разобраться, как зависят исходы испытаний друг от друга, конкретизировать количество выдвигаемых гипотез.

Использование схем при анализе любых, в том числе и вероятностных задач, облегчает усвоение методов и способов их решения для учащихся с любым уровнем успеваемости. При выборе схемы к задаче очевидными становятся связи между данными и искомыми величинами, отчетливым – выбор способа решения.

На начальном этапе рациональным является составление схемы по уже готовому решению. Тогда ход мысли при выборе схемы становится очевидным, наполняется смыслом приведенной задачи, подталкивает к пониманию способа решения новой. Схемы-алгоритмы особенно эффективны для применения при решении комбинаторных задач. Тем не менее, необходимо рассматривать несколько схем и способов решения для выбора более рационального, поскольку автоматическое применение освоенной схемы может привести к нежеланию вникать в сюжет предложенной задачи, исключить попытки ситуативного моделирования.

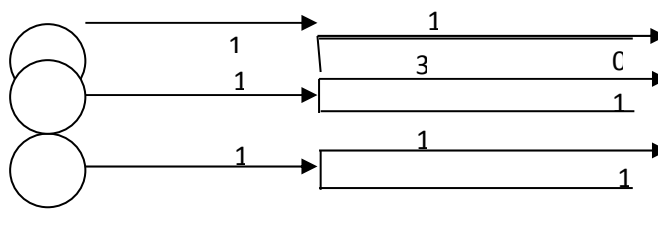
Пример. Имеются три ящика по 20 деталей в каждом. Число стандартных деталей в первом, втором и третьем ящиках соответственно равно 20, 15, 10. Из каждого ящика наудачу извлечена одна деталь. Детали перемешивают и из них извлекают наудачу одну деталь. Найти вероятность, что она стандартная.

Решение. Способ 1 (комбинаторный).

Можно сделать три предположения (гипотезы): B_1 – деталь, извлечена из первого ящика; B_2 – деталь, извлечена из второго ящика; B_3 – шар-деталь, извлечена из третьего ящика.

Так как детали извлекались из наудачу взятого ящика, то вероятности гипотез одинаковы:

$$P(B_1) = P(B_2) = P(B_3) = \frac{1}{3}$$

Как обычно, вдоль каждой ветви «дерева вероятностей» значения вероятностей перемножаются, а затем значения на концах нужных веток между собой складываются. В результате получаем ответ:

$$P(A) = \frac{1}{3} \cdot 1 + \frac{1}{3} \cdot \frac{3}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{1}{2} = \frac{3}{4}$$

Найдем условную вероятность $P_{B_1}(A)$, т. е. вероятность того, что из первого ящика будет извлечена стандартная деталь. Это событие достоверно, так как в первом ящике все детали стандартны, поэтому $P_{B_1}(A) = 1$

Найдем условную вероятность $P_{B_2}(A)$, т. е. вероятность того, что из второго ящика будет извлечена стандартная деталь $P_{B_2}(A) = \frac{15}{20} = \frac{3}{4}$

Найдем условную вероятность $P_{B_3}(A)$, т. е. вероятность того, что из третьего ящика будут извлечены две стандартные детали:

$$P_{B_3}(A) = \frac{10}{20} = \frac{1}{2}$$

Используя формулу полной вероятности, найдем вероятность того, что извлеченная из 3 деталей – стандартная

$$P(A) = \frac{1}{3} \cdot 1 + \frac{1}{3} \cdot \frac{3}{4} + \frac{1}{3} \cdot \frac{1}{2} = \frac{3}{4}$$

Способ 2 (схематический).

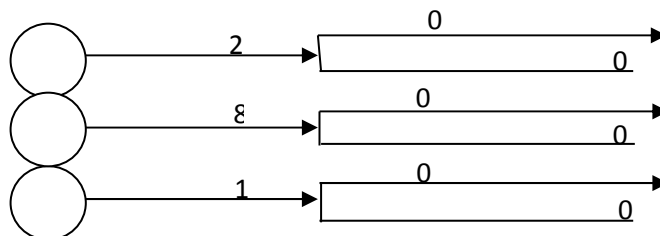
Для разделения возможных гипотез развития событий мы будем использовать схему «дерева вероятностей». Эта схема похожа по смыслу на дерево решений. Каждая ветка представляет собой отдельную гипотезу развития событий, только теперь она имеет собственное значение так называемой **условной** вероятности.

Пример Вероятность появления брака на первом станке равна 0,02; на втором – 0,01; на третьем – 0,03. Производительность первого станка вдвое больше третьего, а производительность второго станка в четыре раза больше производительности первого станка. Детали, изготовленные на трех этих станках, хранятся на одном складе. Какова вероятность того, что наудачу взятая кладовщиком деталь стандартна?

Решение. Так как станки работают с различной производительностью, то и количество деталей, ими производимое различно. Гипотезы B_1, B_2, B_3 , что изделие изготовлено на первом, втором, третьем станке соответственно, имеют вероятность

$$P(B_1) = \frac{2}{11}, \quad P(B_2) = \frac{8}{11}, \quad P(B_3) = \frac{1}{11}$$

Составим «дерево вероятностей». Каждая ветка представляет собой отдельную гипотезу развития событий, с собственным значением **условной** вероятности.

Перемножая значения вероятностей вдоль ветви, и складывая значения на концах нужных веток между собой, в результате получаем ответ:

$$P(A) = \frac{2}{11} \cdot 0,98 + \frac{8}{11} \cdot 0,99 + \frac{1}{11} \cdot 0,97 \approx 0,986$$

Если нужно было вычислить вероятность того, что кладовщику попала бракованная деталь, то, используя предложенную схему в отрицательном направлении, получим $P_{B_1}(A) = 0,02$, $P_{B_2}(A) = 0,01$, $P_{B_3}(A) = 0,03$.

Графы – замечательные математические объекты, с их помощью можно решать очень много различных вероятностных задач. Графом можно считать как атлас автомобильных дорог, так и схему московского метро, схемы транспортных сетей и органиграммы, проясняющие алгоритмы следования, маршруты, альтернативы. Применение графов в повседневной жизни очень широко. Главные принципы в их составлении – порядок и четкость.

Целесообразно применять так называемый вероятностный граф, рядом с каждым ребром которого записана соответствующая вероятность. Важно применять общее правило, что вероятность события вычисляется как сумма вероятностей благоприятных исходов. Вероятность же благоприятного исхода вычисляется как произведение вероятностей каждого ребра, благоприятному исходу соответствующего.

Визуализация решения задач с помощью вероятностного графа обогащает сам процесс творчеством, логикой и позволяет по-другому осмыслить саму постановку задачи. В некоторых задачах рациональнее использовать

дерево (вероятностный граф без циклов), – инструмент, который нагляднее демонстрирует возможные исходы события (Калиниченко, 2013) [5].

Обычно используемый преподавателями комбинаторный метод довольно сложен, на наш взгляд, для усвоения школьников. Применение же вероятностных графов, деревьев облегчает понимание, не требует специальных комбинаторных формул, позволяет осознанно интерпретировать результат решения, развивает творческую активность учащегося. Причем, графический метод не требует знания формул комбинаторики и способствует развитию аналитических навыков.

Осознанное применение визуализации на уроках математики способствует внушению ученику уверенности в собственных силах, достижимости успеха совершаемых им действий. Такие умственные операции, как расчленение – восстановление; установление сходства – выявление различий; обобщение – конкретизация, задействованы в решении задач вообще, вероятностных в особенности. В процессе составления таблицы школьник осмысливает информационную составляющую задачи, систематизирует представленные данные, блокирует ожидание поражения, мешает настройке на неуспех.

Возможности «визуализации» гораздо шире по своему составу и глубже по структуре отождествляемого с ним понятия «наглядности». Оно так же содержит систему педагогических мер, облегчающих проектирование образа, осознаваемого учащимся предмета, события или особенно представленных связей.

Комбинация общей, индивидуальной, групповой и личностно-ориентированной системы

визуализации математического материала облегчают и ускоряют процесс осознанного восприятия.

Приемы визуализации снимают многие проблемы боязни непонимания. Формируют положительную самооценку, способствуют развитию не только учебных, но и творческих способностей.

Применение таблиц – один из самых наглядных способов перевести словесное описание фактов задачи в абстрактный, сухой, компактный и информативный видеоряд. Таблицы позволяют четко и емко проанализировать данные, поскольку содержат самую суть задачи, делает ее рельефной, очевидной.

Таблицы использовались учащимися при решении текстовых задач на движение, смеси и сплавы, стоимость. Поэтому использование их при решении вероятностных задач особенно органично. Таблица как структуризатор информации, представленной в задаче, помогает сразу перейти к составлению формулы решения.

Представление исходных данных вероятностной задачи в виде таблиц способствует количественному и качественному анализу данных. Таблицы универсальны, помогают развивать общие принципы и способы действия школьника при решении, позволяют осознанно применять вероятностную формулу, не испытывая неуверенности и беспомощности, визуализирует процесс осмысления решения задачи и упрощает составление и итоговой формулы вычисления вероятности. Продуманную и грамотно составленную таблицу можно считать математической микромоделью (Ефременкова, 2005) [3].

Основными принципами работы с таблицей мы считаем: «живость», действенность, самостоятельность в составлении; величины, занесенные в таблицу, должны подчиняться принципу единообразия; таблица должна упрощать анализ данных, подсказывать, а не обременять решения.

Мы остановимся на применении таблиц, напоминающих детские «классики» для наглядности представления данных условия вероятностных задач. Используя эти таблицы, учащиеся сами научатся выделять и соотносить между собой исходное множество и ряд свойств составляемых наборов.

Таблицы-«классики» содержат все узловые моменты условия задачи, а так же выявляют и

сам алгоритм решения. Достаточно показать работу с такими таблицами на двух-трех примерах и школьники самостоятельно начинают использовать их. Причем решение вероятностных задач становится более осознанным, появляется интерес к предмету, исчезает страх обязательного непонимания

Пример. Из колоды карт (36 карт) наудачу вынимаются 3 карты. Найти вероятность того, что среди них окажется хотя бы одна «дама».

Решение. Обозначим интересующее нас событие буквой A . Событие A можно представить в виде суммы трех несовместных событий: $A = A_1 + A_2 + A_3$, где событие A_1 – появление одной «дамы», A_2 – появление двух «дам», A_3 – появление трех «дам».

Для наглядности используем таблицы, разделим колоду карт на 4 дамы и 32 остальные карты.

36	
4	32

Так как событию «окажется хотя бы одна «дама», соответствует сумма трех независимых событий A_1 – появление одной «дамы», A_2 – появление двух «дам», A_3 – появление трех «дам», продолжим иллюстрировать таблицей взятые из колоды три карты

36	
4	32
3	
A_1 1	2
A_2 2	1
A_3 3	0

Становится очевидным, число всевозможных случаев (общее число исходов) выбирают 3 карты из 36 $n = C_{36}^3$, а благоприятному событию соответствует сумма $m_1 = C_4^1 \cdot C_{32}^2$, $m_2 = C_4^2 \cdot C_{32}^1$, $m_3 = C_4^3 \cdot C_{32}^0$. Вычислим конкретные значения вероятностей:

$$P(A_1) = \frac{m_1}{n} = \frac{C_4^1 \cdot C_{32}^2}{C_{36}^3} \approx 0,2778;$$

$$P(A_2) = \frac{m_2}{n} = \frac{C_4^2 \cdot C_{32}^1}{C_{36}^3} \approx 0,0269;$$

$$P(A) = \frac{m}{n} = \frac{C_4^1 \cdot \tilde{N}_4^1 \cdot \tilde{N}_4^1 \cdot C_{24}^0}{C_{36}^3} \approx 0,009$$

$$P(A_3) = \frac{m_3}{n} = \frac{C_4^3 \cdot C_{32}^0}{C_{36}^3} \approx 0,0006.$$

В силу аксиомы сложения $P(A) = P(A_1) + P(A_2) + P(A_3) \approx 0,3053$.

Или же, решаем задачу вторым способом, для чего составляем соответствующие ему «классики»

36		
4		32
	3	
0		3

Пусть событие $\bar{A}$, противоположное событию A , состоит в том, что среди вынутых трех карт не окажется ни одной «дамы». Очевидно, что число случаев, благоприятствующих событию $\bar{A}$, равно $m = C_{32}^3$ и, следовательно,

$$P(\bar{A}) = \frac{m}{n} = \frac{C_{32}^3}{C_{36}^3} \approx 0,6947.$$

Тогда искомая вероятность $P(A) = 1 - P(\bar{A}) \approx 1 - 0,6947 = 0,3053$.

Пример. Из колоды карт (36 карт) наудачу вынимаются 3 карты. Найти вероятность того, что среди них окажутся «туз», «дама» и «семерка».

Решение. Обозначим интересующее нас событие буквой A . Составим таблицу, разделив колоду согласно условию на 4 туза, 4 дамы, 4 семерки и 24 остальные карты.

36			
4	4	4	24
	3		
1	1	1	0

Тогда, используя построенную таблицу, можно легко вычислить вероятность искомого события

Применение таблиц-«классиков» не ограничено вероятностными задачами с картами, может быть широко использовано для визуализации и других типов задач.

Пример. В урне 3 белых, 6 красных и 5 синих шаров. Из нее наудачу вынимают 3 шара. Какова вероятность того, что: а) все они одного цвета; б) все они разных цветов; в) среди них 1 белый и 2 синих шара.

Решение. Сначала заметим, что число способов вынуть 3 шара из 14, имеющихся в урне, равно $n = C_{14}^3 = 364$.

а) Пусть событие A состоит в том, что три шара, вынутых из урны, одного цвета (т.е. три шара либо белые, либо красные, либо синие).

14		
3	6	5
	3	
3	0	0
0	3	0
0	0	3

Выбрать 3 белых шара из 3 можно C_3^3 способами; 3 красных из имеющихся 6 можно выбрать C_6^3 способами; 3 синих из 5 синих – C_5^3 способами. По правилу суммы общее число m случаев, благоприятствующих событию A , равно $m = C_3^3 + C_6^3 + C_5^3 = 31$. Отсюда

$$P(A) = \frac{m}{n} = \frac{31}{364}.$$

б) Пусть событие B состоит в том, что три вынутых из урны шара разных цветов.

14		
3	6	5
	3	
1	1	1

По правилу произведения найдем, что число m случаев, благоприятствующих событию B ,

равно $m = C_3^1 \cdot C_6^1 \cdot C_5^1 = 3 \cdot 6 \cdot 5 = 90$. Поэтому

$$P(B) = \frac{m}{n} = \frac{90}{364}.$$

в) Пусть C – событие, состоящее в том, что из трех вынутых шаров, 1 белый и 2 синих.

	14	
3	6	5
	3	
1	0	2

Выбрать 1 белый шар из имеющихся в урне 3 белых шаров можно C_3^1 способами, а 2 синих из имеющихся 5 синих – C_5^2 способами. Тогда по правилу произведения имеем:

$$m = C_3^1 \cdot C_5^2 = 30. \quad \text{Следовательно,}$$

$$P(C) = \frac{m}{n} = \frac{30}{364}.$$

Дискуссия

Основным результатом обучения элементам комбинаторики, теории вероятностей и статистики школьников мы считаем развитие мышления как по аналогии, так и самостоятельного анализа и интерпретации математической модели задачи (ситуации), разработки способа ее решения с математической аргументацией и доказательства, при необходимости, имеющихся включений и обобщений. Школьная программа по математике – симбиоз академической и практической составляющей обучения. Причем, основная цель школьной математики – подготовить учащихся к уверенному и естественному употреблению математики в обыденной жизни, в значительной степени не достигнута. На наш взгляд, связано это с перекосом программ в сторону академизма, отставанием практической составляющей содержания. Сис-

тема обучения, интегрирующая математические знания и умения самостоятельно их использовать в окружающей живой жизни, помогает саморазвитию и самообразованию школьников. Формирование теории вероятностей как науки произошло гораздо позже остальных разделов математики, тем не менее, на необходимости включения ее элементов в школьную программу математики педагоги настаивают с начала прошлого века. Сегодня трудно представить функциональную грамотность учащегося без способности восприятия и анализа разных форм информации, осознания вероятностной основы важнейших закономерностей, способности выполнять необходимый вероятностный анализ.

Задача, на наш взгляд, является основным средством. Если ее рассматривать как содержание, она является носителем действия, как метод обучения – задача является его проявлением. Математическая задача – это и средство обучения, целеустремленного развития умений и навыков, и способ управления учебно-познавательной деятельностью школьника (Ефременкова, 2005) [3].

Заключение

Обучение через математические задачи формирует развитие самостоятельной, логической, познавательной деятельности, творческой активности, навыки добывания знаний непосредственно из реальности, приемы поведения в нестандартных ситуациях, эвристические методы решения проблем. Задачи были и остаются сердцевинной творческой работы на уроках (Ефременкова, 2005) [3].

Если допустить ослабление познавательной самостоятельности и творческой активности школьников, это ожидаемо приведет к лишению образовательного процесса личностной ориентированности, отказом от подготовки школьников к повседневной жизни средствами математики.

Литература

- 1 Драгныш Н. В. Использование методов имитационного моделирования для преподавания курса «Теория вероятностей и математическая статистика» // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2011. № 12. С. 26–29.
- 2 Бурменская Г. В., Евдокимова Л. В. Формирование комбинаторного мышления у младших школьников и подростков // Вопросы психологии, 2007 [электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.vashpsiholog.info/voprospsih/214/17759-formirovanie-kombinatornogo-myshleniya-u-mladshix-shkolnikov-i-podrostkov.html>
- 3 Ефременкова О.В. Развитие творческой активности студентов технических вузов посредством гуманитарно ориентированных математических задач: Монография. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2005. – 170 с.

- 4 Мordkovich A. G., Tulchinskaya E. E., Mishustina T. N. Алгебра. 9 класс. – М., 2010.
- 5 Калинин А. В., Шикова Р. Н., Леонович Е. Н. Методика преподавания начального курса математики: Учебное пособие для студентов высшего профессионального образования. – М.: МПГИ, 2013.
- 6 Метельский Н. В. Дидактика математики: общая методика и ее проблемы. – Минск: Изд-во БГУ, 1982. – С. 5.
- 7 Колягин Ю. М. и др. Методика преподавания математики в средней школе. – 2009.
- 8 Ястребов А. В., Фёдорова О. Н. Граф соответствия между рядами объектов и его использование в методике преподавания математики // Ярославский педагогический вестник. – 2013. – Т. 2. – №. 3.

References

- 1 Dragnysh N.V. (2011) Ispolzovanie metodov imitacionnogo modelirovaniya dlya prepodavaniya kursa «Teoriya veroyatnosti i matematicheskaya statistika». Aktualnye problem gumanitarnykh i estestvennykh nauk [The use of simulation methods for teaching the course "probability Theory and mathematical statistics". Actual problems of Humanities and natural Sciences.] № 12. pp. 26–29. (in Russian)
- 2 Burmenskaya G.V., Evdokimova L.V. (2007) Formirovanie kombinatornogo myshleniya u mladshikh shkolnikov i podrostkov / Voprosy psikhologii, 2007 [elektronnyi resurs]. Rejim dostupa: <http://www.vash-psiholog.info/voprospsih/214/17759-formirovanie-kombinatornogo-myshleniya-u-mladshix-shkolnikov-i-podrostkov.html> [Formation of combinatorial thinking in primary school children and adolescents/ Questions of psychology, 2007 [electronic resource]. Access mode:] <http://www.vash-psiholog.info/voprospsih/214/17759-formirovanie-kombinatornogo-myshleniya-u-mladshix-shkolnikov-i-podrostkov.html> (in Russian)
- 3 Efremenkova O.V. (2005) Razvitie tvorcheskoi aktivnosti studentov tekhnicheskikh vuzov posredstvom gumanitarno orientirovannykh matematicheskikh zadach: Monografiya-Barnaul: Izd-vo Alt.un-ta [Development of creative activity of students of technical universities through humanitarian-oriented mathematical problems: Monograph. – Barnaul: Publishing house Alt. University's], pp. 170 (in Russian)
- 4 Mordkovich A.G., Tulchinskaya E.E., Mishustina T.N. (2010) Algebra. 9 klass Moskva, 2010. [Algebra. Grade 9 Moscow] (in Russian)
- 5 Kalinchenko A.V., Shikova R.N., Leonovich E.N. (2013) Metodika prepodavaniya nachalnogo kursa matematiki // Uchebnoe posobie dlya studentov vysshego professionalnogo obrazovaniya. – М.: МПГИ [Methods of teaching the initial course of mathematics // textbook for students of higher professional education] (in Russian)
- 6 Metelskii N.V.(1982) Didaktika matematiki: obshaya metodika I ee problemy. [Didactics of mathematics: General technique and its problems // Minsk: Publishing house of BSU]. P. 5. (in Russian)
- 7 Kolyagin Y.M. I dr.(2009) Metodika prepodavaniya matematiki v srednei shkole. [Methods of teaching mathematics in high school] (in Russian)
- 8 Yastrebov A.V., Fedorova O.H. (2013). Graf sootvetstviya mejdu ryadami obektov I ego ispolzovanie v metodike prepodavaniya matematiki//Yaroslavskii pedagogicheskii vestnik. [Graph of correspondence between rows of objects and its use in methods of teaching mathematics // Yaroslavl pedagogical Bulletin. V 2. № 3. (in Russian)

Уразгалиева Н.Т.¹, Азгалиева Г.С.²

¹аға оқытушысы, биология магистрі, e-mail: naza-dana@mail.ru

²аға оқытушысы, химия магистрі, e-mail: gul_25_11@mail.ru

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан Аграрлық-Технологиялық Университеті,
Қазақстан, Орал қ.

БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Оқытудың интерактивті әдістерді қолдану студенттерге өз білімдері мен біліктеріне сүйене отырып, оқыту үдерісінде өз күштері мен қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Білім алушылардың өзін-өзі бағалауы тиімділігі артады. Интерактивті әдістерді қолдану барысында когнитивті дағдылардан бөлек коммуникативті біліктіліктер қалыптасады. Топта жұмыс істей білу, ымыраға келе білу біліктері, іскерлік коммуникабельділік қасиеттері дамиды. Оқытудың интерактивті әдістері мақсат қоя білу, міндеттерді анықтау, кәсіби оқытуда дұрыс, жауапты таңдау жасай білуге, кәсіби жағдаяттарды жан-жақты (кәсіби, әлеуметтік, экономикалық, экологиялық) талдау білігіне үйретеді. Мақалада органикалық және бейорганикалық химияны оқытудағы белсенді әдістерді қолдану мәселелері қарастырылады. «Бейорганикалық және органикалық химия» пәні үшін ТРИЗ, «ақ қағаз», кейс-стадия, Э. Бона 6 тақия, миға шабуыл және т.б. әдістерін қолдану арқылы конструктивтік тәсілдің негізінде әдістеме құрастырылды. Эксперименталдық жұмыс Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеттің аграрлық факультет базасында болашақ агроном-студенттермен жүргізілді. Тәжірибелік-педагогикалық жұмысқа 40-қа жуық адам қатысты. Эксперименталды топта құрастырылған әдістеме бойынша белсенді оқыту әдістерін қолдана отырып оқыту жүргізілді. Тәжірибелік-эксперименталдық жұмыстың нәтижесінде бақылау тобынан қарағанда эксперименталды топтың орташа көрсеткіштері жоғары болды.

Түйін сөздер: ТРИЗ технологиясы, химиялық кинетика және химиялық тепе-теңдік, белсенді әдістер, коммуникабельділік, пікірталас, іскерлік ойындар.

Urazgaliyeva N.T.¹, Azhgalieva G.S.²

¹Senior Lecturer, master of biology, e-mail: naza-dana@mail.ru

²Senior Lecturer, master of chemistry, e-mail: gul_25_11@mail.ru

Zhangir Khan West Kazakhstan agrarian technical University, Kazakhstan, Uralsk

Comparative Analysis of Students' Knowledge with the Use of Active Methods of Teaching Inorganic and Organic Chemistry

Using interactive teaching methods allows students to actualize their strengths and abilities in the learning process leaning on their knowledge and previously acquired skills. Students' self-esteem and study effectiveness increase. In addition to cognitive skills, in the process of applying interactive methods, the communicative competence of students is formed. Such qualities as business communication skills, the ability to seek agreement, compromise, the ability to work in a team are developed. Interactive teaching methods form skills to set goals, to build tasks, to make serious, responsible, right choices in process learning, to analyze simulated professional situations from different angles (professional, social, economic, environmental). The article discusses the use of active methods in the teaching of organic and inorganic chemistry. A methodology was developed on the basis of the constructivist approach, using the following methods: TRIZ, "clean sheet", case study, 6 hats of E. Bono, brainstorming, etc. for the subject "Inorganic and Organic Chemistry". The experimental work was carried out on the basis of the agrarian faculty of the West Kazakhstan Agrarian and Technical University, with students - future agronomists. About 40 people took part in the experimental and pedagogical work. The experimental group was trained using active teaching methods according to the developed methodology. As a result of experimental and pedagogical work, the indicators of the experimental group were higher than that of the control; the average score of the experimental group was also higher.

Key words: TRIZ technology, chemical kinetics and chemical equilibrium, active methods, sociability, discussion, business game.

Уразғалиева Н.Т.¹, Азғалиева Г.С.²

¹старший преподаватель, магистр биологии, e-mail: naza-dana@mail.ru

²старший преподаватель, магистр химии, e-mail: gul_25_11@mail.ru

Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана,
Казахстан, г. Алматы

Сравнительный анализ получения знаний студентами с использованием активных методов преподавания неорганической и органической химии

Использование интерактивных методов обучения позволяет студентам, опираясь на свои знания и ранее приобретенные умения, актуализировать свои силы и способности в процессе обучения. Повышается самооценка, эффективность обучающихся. Помимо когнитивных навыков, в процессе применения интерактивных методов формируется коммуникативная компетентность студентов. Идет развитие таких качеств, как деловая коммуникабельность, умение искать согласие, компромисс, умение работать в команде. Интерактивные методы обучения учат умениям ставить цели, выстраивать задачи, делать серьезный, ответственный, правильный выбор в профессиональном обучении, анализировать моделируемые профессиональные ситуации с разных сторон (профессиональной, социальной, экономической, экологической).

В статье рассматриваются вопросы применения активных методов в преподавании органической и неорганической химии. Была разработана методика на основе констуктивистского подхода, с применением методов: ТРИЗ, «чистый лист», кейс-стади, б шляп Э.Боно, мозгового штурм и др. для предмета «Неорганическая и органическая химия». Экспериментальная работа проводилась на базе аграрного факультета Западно-Казахстанского аграрно-технического университета, со студентами – будущими агрономами. В опытно-педагогической работе приняло участие около 40 человек. В экспериментальной группе проходило обучение с использованием активных методов обучения по разработанной методике. В результате опытно-педагогической работы показатели экспериментальной группы оказались выше, чем у контрольной; средний балл экспериментальной группы также оказался выше.

Ключевые слова: технология ТРИЗ, химическая кинетика и химическое равновесие, активные методы, коммуникабельность, дискуссия, деловая игра.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп айтылған [1].

Қазіргі уақытта пән саласындағы білімді, дағдылар мен іскерлікті қалыптастыруға бағытталған мамандарды дәстүрлі даярлау қазіргі заманғы талаптардан әлі де артта қалып отыр. Қазіргі білім берудің негізі оқу пәндері емес, білім алушылардың ойлауы мен іс-әрекетінің тәсілдері болуы тиіс. Кез келген жоғары оқу орнының міндеті жоғары деңгейді даярлайтын мамандарды шығару ғана емес, сондай-ақ оқыту процесінде принципті жаңа технологияларды әзірлеуге, оларды өндірістік ортаның нақты жағдайларына бейімдеу болып табылады. Сонымен қатар, оқыту барысында білім алушылардың шығармашылық белсенділігі, креативті ойлау, бағалай білу, рационализациялай білу, нарықтың өзгермелі қажеттіліктеріне тез бейімделе білу қабілеттерін дамыту маңызды.

Мұндай дағдыларды менгеру көбінесе болашақ маман оқытудағы түрлі пәндерді оқытудың мазмұны мен әдістемесіне байланысты.

Сабақтарда белсенді әдістерді қолдану арқылы студенттердің танымдық қызығушылығымен қатар мазмұндық, іс-әрекеттік, ұйымдастырушылық-әдістемелік, практикалық өндірістік т.б. қызметтерде жан-жақты белсенділік көрсетуі күшейеді. Белсенді әдістемені қолдану ең алдымен білім алушылардың сабаққа қызығушылығын арттырудың себебіне айналады. Сондықтан білім алушылардың іс-әрекетке танымдық, кәсіптік дербестігін сабақтарда инновациялық әдістемесін қолдану негізінде дамыту жеке тұлғаның дүниетанымдық, құндылық бағдарын қалыптастырумен өзара тығыз байланыста өтеді деуге болады (Селевко, 2007: 112) [2].

Әдістер мен теориялық-әдіснамалық негіздер

21 ғасыр жоғары оқу орындарында мүмкіншілігі мол, заманға сай, білімді де, білікті, бәсекеге қабілетті тұлғалар дайындайды.

Білім беру процесінің соңғы мақсаты мен негізгі мазмұнын сақтай отырып, белсенді оқыту өзара түсіністік пен өзара әрекеттестікке негізделген. Оқытудың белсенді әдістері **өте тиімді, өйткені олар жоғары мотивация дәрежесіне, оқытудың барынша даралығына ықпал етеді, білім алушылардың шығармашылық, өзін-өзі жүзеге асыру үшін кең мүмкіндіктер береді.** Білім алушылардың білімін өз бетінше, саналы түрде, әр қадамды бастан өткеретіндіктен, материалды неғұрлым берік меңгеру байқалады.

Болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыруда **белсенді әдістерді пайдалану** ақпараттық қоғамды дамыту жағдайында оқу орындарының алдына қойылған негізгі талаптардың бірі. Ақпараттық қоғам еңбек мазмұнының өзгеруіне тез бейімделе алатын, жаңа білімді меңгере алатын, қысқа мерзімде жаңа іскерлікті меңгере алатын мамандарды талап етеді. Оқу үдерісін жетілдіру білім беруді ақпараттандырумен және оқу процесіне арнайы әдістер мен әдістемелерді тиімді енгізумен байланысты. Білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың маңызды элементі оқытудың түрлі әдістерін, оның ішінде белсенді әдістерді тиімді пайдалану мәселелері (Краевский, 2009: 78) [3].

Оқытудың белсенді әдістері практикалық тапсырмаларды шешу кезінде білімді түсіну, меңгеру және шығармашылық қолдану процесін қарқындатуға мүмкіндік береді. Егер белсенді оқытудың түрлері мен әдістері жүйелі түрде қолданылса, онда білім алушыларда ақпаратты меңгерудің нәтижелі тәсілдері қалыптасады, дұрыс емес болжам айту қорқынышы жойылады және **оқытушымен сенімді қарым-қатынас орнатылады.**

Белсенді әдістер білім алушылардың талқыланатын мәселелерді шешуге көмектеседі, бұл білім алушылардың келесі іздеу белсенділігіне эмоционалды түрткі береді, оларды нақты іс-қимылдарға итермелейді, оқыту процесі аса мағыналы болады.

Белсенді оқыту проблемалық жағдайды өзінше көру, одан шығу, өз позицияларын, өзінің өмірлік құндылықтарын негіздеу қабілетін қалыптастырады; өз оппоненттеріне қатысты төзімділік пен тілектестік көрсете отырып, басқа көзқарасты тыңдай білу, ынтымақтастық жасай білу, серіктестік қарым-қатынас жасай білу сияқты қасиеттерді дамытады (Кривошеенко, 2013: 65-69) [4]. Оқытудың белсенді әдістері **қызметті ұйымдастыру тәсілдерін ау-**

ыстыруды жүзеге асыруға, қызметтің жаңа тәжірибесін алуға, оны ұйымдастыруға, қарым-қатынас жасауға, тереңірек ойлануға мүмкіндік береді. Ойымызды түйіндей келе, білім, білік, дағды, қызмет және коммуникация тәсілдерінің өсуін ғана емес, білім алушылардың жаңа мүмкіндіктерінің ашылуын қамтамасыз етуіміз керек. Тәжірибе жинақтау үшін жеке және ұжымдық қызметті ұғынуға білім беру процесіне білім алушыларды енгізу арқылы құзыреттілікті қалыптастыру, құндылықтарды тану және қабылдауға септігін тигізеді деген ойдамыз.

Нәтиже

Эксперимент өзектілігі: Білім алушыларға қоғам талабына сай білім мен тәрбие беруде оқытушылардың инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі өзекті мәселелердің бірі. Жаңа педагогикалық технологиялар – бұл білімнің басында мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің, оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамасымен байланысқан міндеттерінің, мазмұнының, формалары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда іс-әрекет білім алушының дамуына жағымды жағдайлар **жиынтығын құрайды (Мухаметжанова, 2016) [5].** Сондықтан бейорганикалық және органикалық химияны белсенді әдістермен оқыту маңызды болып отыр.

Эксперимент мақсаты: Білім алушылардың жан-жақты және кешенді білім алуы үшін және дамыту негізінде бейорганикалық және органикалық химия пәнін белсенді әдістерді қолдану арқылы оқыту болып табылады.

Эксперимент міндеті:

Белсенді оқытудың **әдіс-тәсілдерін пайдалану** отырып, білім деңгейлерін арттыру.

– Қазіргі заманғы технологияларды меңгерту.

– Білім алушылардың **білім деңгейін зерттеу** және анализдеу.

Эксперимент идеясы: Студенттерге бейорганикалық және органикалық химия пәнін оқытуда белсенді әдістерді қолдану арқылы меңгерту.

Эксперимент объектісі: Бейорганикалық және органикалық химияға белсенді әдістерді енгізе отырып, меңгеру арқылы білім алушылардың деңгейін жан-жақты арттыру.

Эксперимент гипотезасы: Бейорганикалық және органикалық химия пәнін белсенді әдістер арқылы оқытуда, меңгеруде студенттердің қабілеттері жан-жақты артады.

Қазіргі уақытта білім алушыларды оқытудың жаңа түрлері мен әдістерін қарқынды іздеу және енгізу жүргізілуде. Осыған байланысты, заманауи оқытушының алдына қоятын негізгі міндеттердің бірі мыналар болып табылады: белсенді режимде оқытуды жүргізу; оқитын пәнге білім алушылардың қызығушылығын арттыру; оқу процесін күнделікті өмір тәжірибесіне жақындату, атап айтқанда: коммуникация дағдыларын қалыптастыру, тез өмір сүру жағдайларына бейімделу, әлеуметтендіру, психологиялық стреске төзімділікті арттыру, қақтығыстарды реттеу дағдыларын үйрету және т. б. Осылайша, сапалы жаңа білім беру жүйесінің негізгі міндеті білім алушылардың оқилатын пәнге деген тұрақты қызығушылығына қол жеткізуге, оқытудың бірінші курстарынан бастап өз бетімен білім алуға, сондай-ақ ғылыми ізденістерге тартуға негізделеді. Ол үшін, бастапқыда білім алушылардың психологиялық ойлау жүйесін реттеп, білім алып, болашақ мамандықты меңгеруі қажет (Качалова, 2012) [6]. Білім алушы, болашақ маман ретінде әлеуметтік және кәсіби дағдыларды алған соң, оларды практикалық қызметте қалай қолдана алатынын түсінуі тиіс. Оқытудағы инновациялық әдістер мен технологиялар оқытушыға қойылған міндеттерді шешуде үлкен мүмкіндік береді.

Бастапқыда оқыту екі негізгі компонентті қамтуы тиіс: ақпаратты жіберу және алу. Көптеген оқытушылар өз тәжірибесі мен білімдеріне сүйеніп, өз пәнін түсінік беру арқылы білімді таратуға тырысады. Ал білімді бағалау кезінде білім алушы оқулықтар мен дәрістердің нақты фразаларына емес, өз сөздерімен жауап бергенде, оқытушы жауапты пәнді түсінуге сәйкес келмейді деп бағалай бастайды.

Оқытудағы инновациялық әдістер пәнді түсіну-дегі шығармашылық тәсілдерді бағалауды, сондай-ақ стандартты мәселелердің стандартты емес шешімін таба білуді қарастырады.

2018-2019 оқу жылының 1 семестрінде «Агрономия» факультетінің 5В080100 – «Агрономия» мамандықтарының топтарында «Бейорганикалық және органикалық химия» пәні бойынша практикалық сабақ өткізілді. АН-11 тобы эксперимент жүргізілген топ, АН-13 тобы салыстыруға алынған бақылау тобы ретінде алынып, салыстырмалы талдау жүргізілді.

Бейорганикалық және органикалық химия пәнін оқытуда белсенді әдістерді қолдану төмендегідей мәселелерді шешуге мүмкіндік береді:

- студенттердің жалпы және кәсіптік пәндерден алған білімдерін іс жүзінде пайдалану дағдысын қалыптастыруға;

- жаңа технологияларды пайдалану арқылы білім беруді ақпараттандыруды кеңінен қолдануға;

- оқу материалын студенттердің білім деңгейіне лайықтап пайдалану арқылы олардың ойлау қабілеттерін дамытуға (Качалова, 2011) [7].

Әдістемелік әдебиеттердегі тиімді ұсыныстар, оқытудың алдыңғы қатарлы үлгісі және өзіміздің іс-тәжірибеміз сабақтарда белсенді әдістемесін қолдануға байланысты жүзеге асырудың төмендегі түрлерін саралауға негіз болды:

- оқытылатын материалдардың мазмұны бойынша;

- қалыптастыруға тиісті әдіс түрлеріне байланысты;

- оқытудың әдістері мен құралдарына байланысты (1-кесте).

1-кесте – Белсенді әдістерді жүзеге асыру түрлері

№	Практикалық тақырыптың атауы	Белсенді әдістің түрі	Әдістің қысқаша сипаты
1	Кіріспе. Негізгі түсініктер және стехиометрия заңдары.	Жарыс сабақ	Білім алушылар жеке дара тақырып бойынша түрлі тапсырмалар орындады, мысалы стехиометрия заңдарына есептер шығарып, негізгі түсініктер бойынша ойларының жетіктігін байқатты.
2	Атом құрылысы. Периодтылық туралы ілім. Д.И. Менделеевтің периодтық заңы. Химиялық байланыс және заттардың құрылымдық түрлі сатылары	Конференция сабақ	Білім алушылар жеке дара тақырыпқа байланысты жаңа көзқараспен баяндама жасады, оны топ талқыға салды. Әрбір білім алушы өз ойларын түйіндеп, жаңа көзқараспен түйіндеді.

№	Практикалық тақырыптың атауы	Белсенді әдістің түрі	Әдістің қысқаша сипаты
3	Химиялық кинетика және химиялық тепе-теңдік	Прагалық әдіс	Студенттер 3 топқа бөлініп, студенттерге әртүрлі деңгейлік тапсырмалар беріледі. Әр команданың басшысы болады. Белгілі бір уақыт аралығында дайындалып, тақырыпты ашып, тапсырманың қорытындысын айтады, шешу жолдарын көрсетеді. Бір-бірінің қателіктерін түзетеді, топпен өз ойларын ортаға салады. Бұл студенттердің топпен жұмыс жасауға көмектеседі (Шиндяпина, 2007) [8].
4	Дисперсті жүйелер. Ерітінділер. Ионалмасу реакциялары.	ТРИЗ – Өнертапқыштық есепті шешу теориясы студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту технологиясы.	ТРИЗ технологиясының басты бөліктері: проблемалық жағдайларды шешу алгоритмі, ақпараттық қор, шығармашылық ойлауды дамыту. Бұл технологияда мынадай мәселелер қарастырылады: 1. Сараптау 2. Диагностика және ұқсастыру 3. Зерттеу 4. Мәселені шешу 5. Жобалау 6. Болжау жасау
5	Сутектік көрсеткіш рН. Тұздар гидролизі.	Жұмбақ-жауап әдісі	Тақырып бойынша түрлі тапсырмалар берілді, ал жауаптарын білім алушылар алдындағы оқулықтан іздеп, көрсетті. Бұл әдісте білім алушы оқулықпен жұмыс істеп, оны өз ойымен ұштастыра білді
6	Тотығу-тотықсыздану реакциясы.	Таза бет әдісі	Топ екі топшаға бөлінеді, үйден баяндама дайындауға берілді. Сабак барысында баяндама оқылып қарсы команда студенттері туындаған сұрақтарын таза бетке жазып, баяндама сонында сұрақтар берді, сұрақтарға жауабын баяндама оқылған команданың тыңдаушылары жауап береді.
7	Сутек пен оттегі. Алынуы, қасиеттері. 5,6 топ элементтерінің жалпы сипаттамасы. Азот, фосфор, күкірт. 3,4 топ элементтерінің жалпы сипаттамасы. Бор, көміртек, кремний.	Кейс – стади әдісі	Білім алушылар 4 топқа бөлініп – берілген нақты жағдаяттық тапсырмалар орындады. Сабак барысында топтар бір-бірін бағалады. Олар тақырыптағы мәселелерді анықтап, іріктеп және шешуді, ақпаратпен жұмыс істеуді үйренді.
8	Кіріспе. Органикалық химияның теориялық негіздері. Қаныққан және қанықпаған көмірсутектерге сипаттама	Мастер-класс	Бұл педагогикалық жүйенің жаңа идеяларын берудің басты құралы. Сабакта шағын топтар өз бетінше жұмыс істеді, тәжірибе және пікір алмасуға мүмкіндік болды. Мастер-класс өткізу кезінде барлық білім алушылар тақырып бойынша проблемалық мәселені қойып және оны әр түрлі жағдайларды ойнату арқылы шешті (Глухова, 2004) [9].
9	Спирттер және фенолдар. Альдегидтер мен кетондар.	Іскерлік ойын – Командалық жарысу.	Топ екі командаға бөлініп әр түрлі тапсырмаларды орындады. Презентация қорғады, тест тапсырмаларын орындау, тәжірибе жасау, ассоциативті құру жұмыстары жүргізілді.
10	Карбон қышқылдары. Күрделі эфирлер, майлар	«Пікірталас» дискуссия сайысы	Топ екі командаға бөлініп карбон қышқылдары, күрделі эфирлер мен майлардың пайдасы мен зиянын атап өтті. Алдын ала дайындық кезінде баяндама 5-7 минутқа дайындалды, тақырып өзектілігі айтылды. Соңынан сұрақтар қойылды.
11	Азотты органикалық қосылыстар. Нитроқосылыстар. Амидер. Диазо- және озокосылыстар	Пирамида құру	Топқа бөлінген білім алушылар мынадай тапсырмалар орындады. 1. Басты тақырып 2. Тақырыпты сипаттайтын екі сөз. 3. 3 сөз әрекет орнын сипаттау. 4. Проблема тарихын сипаттау 5. 1оқиға сипаты 6. 2оқиға сипаты 7. 3оқиға сипаты 8. Проблеманың шешімі

№	Практикалық тақырыптың атауы	Белсенді әдістің түрі	Әдістің қысқаша сипаты
12	Окси қышқылдар	«6 ойшыл қалпақ» әдісі (Эдвард де Боно)	Бұл әдіс ойлаудың түрлі амал-тәсілін білдіретін жағдайлар, проблемалар, сауалдардың негізінде білім алушылармен дербес жұмыс түрінде жүргізілді. Алдын ала мұғалім ақ, қызыл, қара, сары, жасыл, көк түсті алты қалпақты дайындап қояды. Ақ қалпақ (ақпарат) – объективті фактілер, цифрлармен байланысты бейтарап, объективтілік. Біз қандай ақпаратқа иелік етеміз? Бізге қандай ақпарат қажет? Қызыл қалпақ (сезім) – эмоционалды түйсіктік қадамды танытады. Осы проблемаға қатысты мен нені сезінемін? Сары қалпақ (логикалық дұрыс ойлаушылық) – тиімді, оптимистік көзқарас. Бұны қалай істейміз? Нәтиже қандай болып шығады? Бұны істеудің керегі бар ма? Жасыл қалпақ (шығармашылық ойлау). Бұл – табиғатпен үйлескен, өсу мен өркен жаюдың түсі. Ол – адам көңіл қоятын шығармашылық ойлаудың символы, сондықтан зерттеу, ұсыныс, жаңа идеялар бүршік атады. Сонымен қатар, балама идеяларға да орын беріледі. Бұл жағдайда не шара қолдануға болады? Деген ой түйін ортаға тасталады. Көк қалпақ (ойлау процесін басқару). Көк түс – көкжиектегі аспанға көз жіберіп, алысты болжау түсі, сондықтан, аталған жағдайда тиімді ұсынысты ғана қозғау керек. Білім алушылар осы сабақта түрлі түсті қалпақтардың бірін кию арқылы өз ойларын білдірді (Damodharan, 2016) [10].
13	Көмірсулар.	«Дөңгелек үстел»	Тақырыптық тезис бойынша еркін пікір алмасу болды. Білім алушылар тобы екі топқа бөлінеді. Пікірталастың ерекшелігі – алынған нәтиже, онда қойылған сұраққа бір жақты жауап берілуі тиіс: иә немесе жоқ. Бір кіші топ оң жауаптың жақтастары (бекітетін), ал екінші кіші топ – теріс жауаптың жақтастары (теріс) болып табылады. Пікірталастар барысында білім алушылар мысалдар, фактілер келтірді, қисынды дәлелдеді, түсіндірді, әр түрлі ақпаратты және т. б. ұсынды.
14	Аминқышқылдар және ақуыздар.	Іскерлік ойын «Миға шабуыл»	Екі топқа бөлініп, белгілі бір жағдайды, проблеманы шешу үшін алдына мақсат қойып, сол мақсатқа жету үшін ұсыныстар айтылды. Сонымен қатар әртүрлі схема, құралдар қолданылды. Бір-біріне сұрақтар қойылды. Жауаптары қысқы әрі нұсқа, дәл, қайталанбауы керек (Осмоловская, 2010) [11].

Эксперименттік және бақылау топтарында студенттерінің бейорганикалық және органикалық химия пәнінен білім деңгейін анықтау мақсатымен тест жұмыстары жүргізілді, олардың нәтижесі бойынша қорытынды жасалды.

2018-2019 оқу жылында экспериментке қатысқан екі топтың бақылау жұмысының нәтижесі төмендегі кестеде көрсетілген (2-кесте).

Жоғарыда көрсетілген кестедегі көрсеткіштері бойынша эксперимент өткізгеннен кейін қорытынды бақылау нәтижесінде студенттердің эксперимент енгізілген тобындағы білім деңгейінің жоғарылығы, инновациялық әдістермен пәнді жоғары меңгергені байқалды. Сондықтан да студенттер берілген тест сұрақтарды жақсы орындады. Экспериментке қатысқан 19 студенттің 68 пайызы «өте жақсы», 32 пайызы «жақсы» деген баға алды. Жалпы оқу

сапасының нәтижесін салыстырғанда эксперимент енгізілген топтың орташа үлгерімі 88 пайыз, бақылау тобында 38 пайыз «өте жақсы», 62 пайыз «жақсы» баға алды, яғни топтың орташа үлгерімі 82 пайыз. Бақылау нәтижесі бойынша эксперимент енгізілген топтың үлгерімі сәйкесінше жоғары.

Кестеден бақылау тобымен салыстырғанда эксперименттік топ білім алушыларының білім сапасының жоғарылағанын байқауға болады.

Пікірталас

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану химияны оқыту үшін жаңа перспективалар мен мүмкіндіктер ашады. Компьютерлік бағдарламаларды, анимацияларды пайдалану әдеттегі сабақта мүмкін еместігін көруге мүмкіндік береді.

2-кесте – Бақылау жұмысының нәтижесі

Топтар	Студент саны	Бағалар								Топтың орташа балы, %
		5	%	4	%	3	%	2	%	
АН-11 Эксперимент тобы	19	13	68	6	32	-	0	-	0	88
АН-13 Бақылау тобы	18	7	38	11	62	-	0	-	0	82

Инновациялық түрде сабақ – бұл оқытудың ерекше құралы және қарым-қатынас түрі. Білім алушылардың шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыруына және жеке білім траекториясына мүмкіндік береді.

Білім берудің жаңа моделін іске асырудың басым міндеттерінің бірі білім алушылардың жетістіктерін бағалаудың ашық объективті жүйесін құру арқылы білім беру қызметтерінің сапасы мен қажеттілігін бағалау тетіктерін қалыптастыру болып табылады. Жоғарыда аталған барлық педагогикалық технологияларды пайдалану құралы интеграция болып табылады (Симоненко, 2012; Черкасов, 2012; Алексеев, 2002; Веденина, 2016; Галанов, 2016) [12-15]. Оқу білім сапасын соңғы емтихан қорытындыларынан да байқауға болады. Тек үлгерімі нашар ғана емес, тіпті көптеген үздіктердің де бір сабақта алған әсерлерінің жоғары екені байқалады.

Интеграция:

– білім алушыларға фактілер мен құбылыстарды, әлемнің жалпы бейнесін меңгеруге көмектеседі;

– оқуға деген қызығушылығын арттырады;

– оқытудың практикалық бағытын арттырады.

Ұсынылған «химияны оқытудың белсенді әдістері» тәжірибесін қорытындылай келе, рефлексия – синквейн өткізсек.

1. Технология тақырыбы.

2. Инновациялық, интерактивті (тақырыптың сипаттамасы).

3. Дамытады, белсендіреді, ықпал етеді (іс-әрекетті сипаттау).

4. Шығармашылық ойлау қызметін дамытады (тақырыпқа көзқарас).

5. Құзыреттілік (тақырыптың мәнін қайталайтын синоним) (Муравлева, 2016) [16].

Осылайша, белсенді әдістерді қолдана отырып, біз болашақ мамандардың құзыреттілігін арттырамыз, шығармашылық ойлау қызметін дамытамыз, қабілеттілікті және пәнді оқытудың тиімділігін арттырамыз.

Қорытынды

Америкалық ғалымдар Р. Карникау мен Ф. Макэлроу диагностикалық зерттеулерінің нәтижелері бойынша, адам оқылған 10%, естілген 20%, көргендердің 30%, көргендердің 50%, өзі айтқанның 80% және өзінің практикалық қызметінде өз бетінше жеткендердің 90% есіне алады.

Біз сіздерді сабақта оқытудың кейбір белсенді әдіс-тәсілдерімен таныстыру мақсатын алдымызға қойған болатынбыз. Оқу үдерісін ұйымдастырудың белсенді әдістері мен формаларын қолдану сабақтың қажетті шарты болып табылатынына сенеміз.

Белсенді әдістерді қолдану өзекті:

– Пәнге деген қызығушылықтың өсуіне ықпал етеді.

– Оқу процесін тездетеді.

– Материалды меңгеру сапасын жақсартады.

– Даралауды және саралауды қамтамасыз етеді.

– Оқытушы мен білім алушы арасында ынтымақтастық орнайды.

– Коммуникативтік құзыреттілікті дамытады (Хуторской, 2016) [17].

Білім алушылар оқытудың әдістері мен формаларын таңдауда таңдау құқығы әрқашан оқытушымен қалады: оқытушы жай ғана ақпарат тасымалдаушы болады немесе білім алушыларға ақпарат табуға және жаңа тәжірибе жинақтауға, дискуссия, іскерлік ойын алуға көмектесетін жағдайлар жасайды (Хуторской, 2005) [18].

Анықтау және қалыптастыру эксперименттеріндегі көрсеткіштерді салыстыра келе, бекіту кезеңінің нәтижесі шығарылды. Эксперименттік топта жоспар бойынша бекітілген пән тақырыптарын жоғарыда берілген әдістер арқылы өткізу және оқыту оның тиімділігін көрсетті. Эксперименттік топта студенттердің үлгерімінің деңгейі жоғары болды.

Сөз соңында білім алушыларға қоғам талабына сай білім беруде оқытушылардың инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгере отырып, сабақты түрлі әдістермен жүргізген тиімді әрі нәтижелі болады деп есептейміз.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы.
- 2 Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М., 2007. – С. 112.
- 3 Краевский В.В., Бережнова Е.В. Методология педагогики: новый этап: Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В.В. Краевский. – М.: Академия, 2009. – С. 78.
- 4 Педагогика: учебник для бакалавров / Л.П. Крившенко [и др.]; под ред. Л.П. Крившенко. – 2-е изд. перераб. и доп. – Москва : Проспект, 2013. – С. 65-69.
- 5 Мухаметжанова А.О., Айдарбекова К.А., Мухаметжанова Б.О. Интерактивные методы обучения в вузе // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 2-1. – С. 84-88.
- 6 Качалова Г.С. Методика формирования базисной компетентности учащихся по органической химии: монография / Г.С. Качалова. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2012. – 206 с.
- 7 Качалова Г.С. Формирование базисной компетентности учащихся по неорганической химии: монография / Г.С. Качалова. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2011. – 153 с.
- 8 Шиндяпина И.А. Ключевые компетенции в обучении химии (из опыта работы). // Интернет-журнал «Эйдос». Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/iournal/2007/0930-16>.
- 9 Глухова И.А. Формирование и развитие внутренней учебной мотивации // Химия в школе. 2004. – №9. – С. 16-21.
- 10 Dr. Damodharan V.S. ACCA, AICWA and Mr. Rengarajan.V AICWA, Innovative Methods of Teaching.
- 11 Осмоловская И.М. Инновации и педагогическая практика// Народное образование. – 2010. – № 6. – С. 182–188.
- 12 Симоненко Н.Н. Управление образовательными услугами с применением инновационных методов обучения // Вестник Тихоокеанского государственного университета. – 2012. – № 2. – С. 201–206.
- 13 Черкасов М. Н. Инновационные методы обучения студентов // XIV Международная заочная научно-практическая конференция «Инновации в науке». – Новосибирск, 2012.
- 14 Алексеев Н.Г. Проектирование и рефлексивное мышление // Развитие личности. 2002, №2.
- 15 Веденина Т.И. Дифференциация обучения как важный фактор развития познавательных интересов школьников. <http://festival.1september.ru>.
- 16 Галанов А.Б. Реализация метода проектов средствами компьютерных телекоммуникаций в системе профильного обучения. www.eidos.ru.
- 17 Матвеева И.А. Реализация компетентностного подхода посредством технологии метода проектов. <http://festival.1september.ru>.
- 18 Муравлева О.И. Инновационные технологии обучения, реализуемые в практике учителей химии. <http://festival.1september.ru>.
- 19 Хуторской А.В. Современные педагогические инновации на уроке. www.eidos.ru
- 20 Хуторской А.В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Научное издание. – М.: Изд-во УНЦ ДО, 2005.

References

- 1 Kazakstan Respublikasy «Bilim turaly zany» [Law of the Republic of Kazakhstan «on Education»] (in Kazakh)
- 2 Selevko G. K. (2007) Sovremennyye obrazovatelnyye tekhnologii [Modern educational technologies / G. K. Selevko]. M., P. 112 (in Russian)
- 3 Kraevsky V.V., Berezhnova E.V. (2009) Metodologiya pedagogiki: novyy etap: Uchebnoye posobie dlya studentov vyssh. Ucheb.zavedenii/ V.V. Kraevsky. – M.: Akademiya [Methodology of pedagogy: a new stage: Studies. allowance for students higher. studies'. institutions / V. V. Kraevsky, E. V. Berezhnova. – M.: Academy.] P. 78. (in Russian)
- 4 Pedagogika: uchebnik dlya bakalavrov / L.P.Krivoshenko [i dr.]; pod redakciei под редакцией L.P.Krivoshenko – 2-е издание переработанное и дополненное – Москва: Проспект [Pedagogy: textbook for bachelors / L. P. Krivshenko [et al.]; ed. L. P., Krivchenko – 2-е Izd. pererab. I DOP. – Moscow: Prospect], 2013. pp. 65-69 (in Russian)
- 5 Mukhametzhanova, A. O., K. A. Aidarbekov, B. O. Mukhametzhanova (2016) Interaktivnyye metody obucheniya v vuze// Mezhdunarodnyi zhurnal peikladnykh I fundamentalnykh issledovaniy. [INTERACTIVE TEACHING METHODS IN higher education // international journal of applied and fundamental research] №2-1. pp. 84-88 (in Russian)
- 6 Kachalova G. S. (2012) Metodika formirovaniya bazisnoi kompetentnosti uchasnikhsya po organicheskoi khimii. monografiya / G. S. Kachalova – Novosibirsk: Izd NGPU [Method of formation of basic competence students in organic chemistry: monograph / G. S. Kachalova. – Novosibirsk: Ed. NSPU], 206 p. (in Russian)
- 7 Kachalova G. S. (2011) Formirovanie bazisnoi kompetentnosti uchasnikhsya po neorganicheskoi khimii. monografiya/ G.S. Kachalova. – Novosibirsk: Izd NGPU Formation of basic competence of students in inorganic chemistry: monograph / G.S. Kachalova. – Novosibirsk: Ed. NSPU. 153 p. (in Russian)
- 8 Shindjapina I. A. (2004) Kluchevyye kompetencii v obuchenii khimii (iz opyta raboty)// Internet zhurnal «Eidos». Elektronnyy zhurnal. Rezhim dostupa. Mode of access: <http://www.eidos.ru/iournal/2007/0930-16>Key competences in teaching chemistry (from

experience works.) // Internet magazine «Eidos». Electronic resource. Mode of access: <http://www.eidos.ru/iournal/2007/0930-16> (in Russian)

9 Glukhova I. A. (2004) Formirovanie i razvitie vnutrennei uchebnoi motivacii // Khimiya v shkole. Formation and development of internal educational motivation // Chemistry at school. 2004. – №9. – P. 16-21. (in Russian)

10 Dr. Damodharan V. S. ACCA, AICWA and Mr. Rengarajan. V AICWA, Innovative Methods of Teaching.

11 Osmolovskaya I. M. (2010) Innovacii i pedagogicheskaya praktika//Narodnoe obrazovanie. Innovation and pedagogical practice// education. № 6. pp. 182-188. (in Russian)

12 Simonenko N. N. (2012) Upravlenie obrazovatelnyimi uslugami s primeneniem innovacionnykh metodov obucheniya // Vestnik Tikhookeanskogo gosudarstvennogo universiteta [Management of educational services using innovative teaching methods // Bulletin of the Pacific national University]. № 2. pp. 201-206. (in Russian)

13 Cherkasov M. N. (2012) Innovacionnye metody obucheniya studentov // XIV Mezhdunarodnaya zaochnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya «Innovacii v nauke». – Novosibirsk Innovative methods of teaching students // XIV [International correspondence scientific-practical conference «Innovations in science». – Novosibirsk]. (in Russian)

14 Alekseev N. D. (2002) Proektirovanie i reflektivnoe myshlenie//Razvitie lichnosti. [Design and reflexive thinking / / personality Development.] №2. (in Russian)

15 Vedenina T.I. Differenciatsiya obucheniya, kak vazhnyi factor razvitiya poznavatelnykh interesov shkolnikov. <http://festival.1september.ru>. [Differentiation of education as an important factor in the development of cognitive interests of students. <http://festival.1september.ru>]. (in Russian)

16 Galanov A.B. Realizatsiya metoda proektov sredstvami kompyuternykh telekommunikatsii v sisteme profilnogo obucheniya [Implementation of the project method by means of computer telecommunications in the system of specialized training. www.eidos.ru.] (in Russian)

17 Matveeva I.A.. Realizatsiya kompetentnostnogo podkhoda posredstvom tekhnologii metoda proektov [Implementation of the competence approach through the technology of the project method. <http://festival.1september.ru>.] (in Russian)

18 Muravleva O. I. Innovative learning technologies implemented in the practice of chemistry teachers. <http://festival.1september.ru>. (in Russian)

19 Khutorskoy A.V. Sovremennye pedagogicheskie innovacii na uroke [Modern pedagogical innovations in the classroom. www.eidos.ru] (in Russian)

20 Khutorskoy A.V. (2005) Pedagogicheskaya innovatika: metodologiya, teoriya, praktika: Nauchnoe izdanie. – M.: Izd-vo UNC DO [Pedagogical innovation: methodology, theory, practice: Scientific publication. – Moscow: Publishing house UNC TO] (in Russian)

Мурзагулова М.Д.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: miraulan70@gmail.com

ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ

Бұл мақалада болашақ мұғалімнің ынтымақтастық педагогикасының тәсілдеріне негізделген тұлғалық дамуы талқыланады. «Ынтымақтастық педагогикасы» пәні бойынша сабақтарды инновациялық оқыту әдістерімен өткізудің инновациялық тәжірибесі жинақталды, ынтымақтастық педагогикасының тәсілдерін қолдану теориясы мен практикасының ғылыми негіздері талданды. Оның негізіне білім берудің гуманистік теориялары, баланың жеке басының даму тұжырымдамасы, студенттердің креативті ойлауының даму теориясы, тұлғаның өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту теориялары кіреді. Ынтымақтастық педагогикасының негізгі қағидаларының бірі – студенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың педагогикалық процесте шыңдалуы мен дамуы болып табылады. Тақырыптың теориялық негіздері өткен ғасырдың педагогикалық жаңашылдарының көзқарастарын да жинақтайды. Мақалада осы технологияның қазіргі жоғары білім беру тиімділігі туралы айтылады. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіндегі «Ынтымақтастық педагогикасы» курсының тәжірибесі мен оқыту әдістемесі жинақталған. Мысал ретінде семинарларды талдау қарастырылған. Сауалнамаға «Педагогика және психология», «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандықтарының студенттерінен – 47 студент қатысты. Олардың жауаптарына мазмұндық талдау жасалды. Жауаптар ынтымақтастық педагогтардың стилі бойынша үш топқа бөлінді. Жанама түрде, оқушылардың жауаптары болашақ мұғалімдердің мектептегі критериялды бағалау жүйесіне көшуге «дайындығы / дайын еместігін» көрсетеді. Қорытындылай келе, студенттер «ынтымақтастық қарым-қатынас стилін» таңдай отырып және «жеке тұлғаның мүмкіндігін құрметтеу», «жеке адамның мүмкіндігін түсінуді саналы түрде дамыту» қажеттілігі туралы айтылады.

Түйін сөздер: ынтымақтастық педагогикасы, оқыту ұстанымдары, студент, тұлға, нәтиже, өзара түсіністік, бірлескен оқу, топтық жұмыс.

Murzagulova M.D.

Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: miraulan70@gmail.com

The Role of Pedagogy of Cooperation in The Development of Student Personality

The article discusses the development of the personality of a future teacher based on the approaches of pedagogy of cooperation, summarizes the innovative experience of conducting classes in the discipline "Pedagogy of cooperation" with innovative teaching methods, analyzes the scientific foundations of the theory and practice of applying the approaches of pedagogy of cooperation. The foundations were humanistic theories of education, the concept of the development of a child's personality, the theory of the development of student creativity, the theory of self-awareness and self-development of a person. One of the main principles of pedagogy of cooperation is to take into account the individual characteristics of students, their identification and development in the pedagogical process. In the theoretical bases of the subject the approaches of pedagogical innovators of the last century were summarized. The article argues the effectiveness of this technology for the modern education. The experience and teaching methodology of the "Pedagogy of Cooperation" course at the Al-Farabi Kazakh National University is summarized. For example class sessions were analyzed. The survey involved 47 students of the specialties "Pedagogy and Psychology", "Social Pedagogy and Self-Cognition". A content analysis of their answers was carried out. The answers were divided into three groups of styles of collaboration between educators and students. Indirectly, students' answers show the "readiness / unavailability" of future teachers to switch to a criteria-based assessment system at school. In general, students choose a "style of cooperation with students" and talk about the need for "respecting the boundaries of the individual", "conscious development of an understanding of the boundaries of the individual".

Key words: friendly pedagogy, teaching principles, student, personality, result, mutual understanding, learning together, group work.

Мурзагулова М.Д.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: miraulan70@gmail.com

Роль педагогики сотрудничества в развитии личности студента

В статье рассматривается развитие личности будущего педагога на основе подходов педагогики сотрудничества, обобщен инновационный опыт ведения занятий по дисциплине «Педагогика сотрудничества» с инновационными методами обучения, проанализированы научные основания теории и практики применения подходов педагогики сотрудничества. Основаниями стали гуманистические теории образования, концепции развития личности ребенка, теории развития креативности учащихся, теории самосознания и саморазвития личности. Одним из главных принципов педагогики сотрудничества является учет индивидуальных особенностей учащихся, их выявление и развитие в педагогическом процессе. В теоретических основах предмета также обобщены подходы педагогов-новаторов прошлого века. В статье аргументируется эффективность данной технологии для современного высшего образования. Обобщен опыт и методика преподавания курса «Педагогика сотрудничества» в КазНУ им. аль-Фараби. В качестве примера приводится анализ семинарских занятий. В опросе приняли участие студенты специальностей «Педагогика и психология», «Социальная педагогика и самопознание» – 47 студентов. Проведен контент-анализ их ответов. Ответы были разделены на три группы стилей сотрудничества педагогов. Косвенно ответы студентов показывают «готовность/неготовность» будущих учителей к переходу к системе критериального оценивания в школе. В целом, студенты выбирают «стиль сотрудничества с учащимися» и говорят о необходимости «соблюдения границ личности», «осознанного развития понимания границ личности».

Ключевые слова: Педагогика сотрудничества, принципы обучения, студент, личность, результат, взаимопонимание, совместное учение, групповая работа.

Кіріспе

Қазіргі уақыттағы жоғары білім беру оқытудың инновациялық технологияларын, ұтымды әдіс-тәсілдерін пайдалана отырып тұтас педагогикалық үдерісті жүзеге асыруға және бүгінгі қоғамға қажетті білімді, кәсіби құзыретті, табысты, тәрбиелі мамандарды дайындауға бағытталады. Н.Ә. Назарбаев 2018 жылғы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Барлық жастағы азаматтарды қамтитын білім беру ісінде **өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету** қажет. Білім беру бағдарламаларының негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамыту тиіс – деп көрсетті (Назарбаев, 2018) [1]. Осы ретте жоғары мектептегі кәсіби білім беруді студенттің өзін-өзі тануын, өзін-өзі жетілдіруін қамтамасыз ететін білім мазмұнымен ұштастырып, оқыту үдерісін өзара тығыз байланысты идеялар, ұғымдар және педагогикалық іс-әрекеттер жиынтығының ынтымақтастығында **қарастыру қажеттігі туындайды.**

Ынтымақтастық педагогикасы жаңа бағыт ретінде өткен ғасырда өте кең таралған педагогикалық технологиялардың **бірі бо-**

лып табылады. Сол дәуірдегі оқыту үдерісінде Н.К. Крупская, С.Т. Шацкий, В.А. Сухомлинский, А.С. Макаренко, К.Д. Ушинский, Н.П. Пирагов, Л.Н. Толстой және петелдік Ж.Ж. Руссо, Я. Корчак, К. Роджерс, Э. Берн сияқты ғалымдардың еңбектерінде **білім мен тәжірибенің өзара байланысын күшейту мақсатында қолданылатын әдістерге ерекше мән берілді.** Аталған ғалымдар оқытуда бірлескен, ұжымдық іс-әрекеттің ынтымақтастық сипатын ашуды көздеді.

XX ғасырдың 80-жылдары педагогикада елеулі кезең болды. Мұнда мектептегі оқыту үдерісінің жаңа әдістемесі қалыптасып, сабақ барысында ұжым ішіндегі ынтымақтастық, шығармашылық жұмыстарға барынша назар аударылды. **Бұл кездегі ынтымақтастық педагогикасын дамытуға В.Ф. Шаталов, Н.П. Гужик, Ш.А. Амонашвили (1996), И.П. Волков, И.Т. Гончарова, Н.Ы. Палтышев, Е.Н. Ильин, С.Н. Лысенкова, Б.П. Никитин, В.А. Караковский және т.б. атсалысты.**

Жалпы орта білім беретін мектеп пен отбасының ынтымақтастық қызметі Г.К. Байделдинованың «Болашақ ұстаздарды отбасы мен мектептің ынтымақтастығын ұйымдастыруға дайындаудың ғылыми-теориялық негізі» (Байдельдинова, 1998) [2], Қ.Т. Әтемованың «Оқушыларға гумандық қасиеттерді қалыптасты-

руда мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы» (Өтемова, 1999) [3], Ш.М. Шүйіншинаның «Оқушылардың білім сапасын арттырудағы отбасы мен мектептің бірлігінің педагогикалық шарттары» (Шүйіншина, 2008) [4] атты ғылыми-зерттеу еңбектерінде қарастырылып, ынтымақтастың әртүрлі аспектілерінде дәйектелген.

Мақаланың мақсаты: Ынтымақтастық педагогикасының студенттердің тұлғалық дамуына тигізетін ықпалын оқыту үдерісіндегі қазіргі технологиялар негізінде дәйектеп, нәтижелерін практикалық сабақтар арқылы тұжырымдау.

Зерттеудің әдістері: ғылыми әдебиеттерге педагогикалық тұрғыдан теориялық талдау жасау, семинар сабақтарының нәтижесін топтық жұмыстар, тест тапсырмалары арқылы анықтау.

Әдебиеттің шолу

Ынтымақтастықта оқытуда оқушыларды жан-жақты дамыту, олардың бойындағы даралық қабілеттерді ояту, әр баланың өзіндік ерекшеліктерін есепке алу, мүмкіндіктерін ескеру сияқты ұстанымдарды басшылыққа алу әр баланың өзіне деген сенімін нығайтып, өзін-өзі табысты жүзеге асыруға жете-

лейді. Ынтымақтастық педагогикасы новатор мұғалім практиктердің әртүрлі пәндер бойынша мектептегі сабақтарының жаңашылдығымен сипатталды. Қазақстанда Қ. Нұрғалиев, Р.Б. Нұртазина, Р.Г. Лемберг, Қ. Айтқалиев, Қ.О. Бітібаева, Г.М. Кубраков және т.б жаңашыл ұстаздар оқытудың ынтымақтастық идеяларын өз еңбектерінде көрсете білді. Ынтымақтастық педагогикасының негізінде білім беру мен оқытудың гуманистік идеялары, адамгершілік сипаттары басым болады. Мұны ғалымдар А.А. Бейсенбаева, К.С. Құрманбай сынды ғалымдардың еңбектерінен көруге болады.

Ынтымақтастық педагогикасының технология ретінде нақты бір құрылымы, әдістемелік негіздемесі айқындалып берілмейді. Бұл технология қазіргі оқыту үдерісіндегі барлық жаңа инновациялық технологиялармен ішінара байланысты қарастырылады, өйткені мұнда білім алушының жұптық, топтық қарым-қатынастағы жеке даралық қабілеттіліктері ғана емес, сонымен қатар оның топпен бірлесе жұмыс жасай алу құзыреттіліктері де маңызды деп танылады.

Төмендегі кестеде ғалымдардың «Ынтымақтастық педагогикасы» және «ынтымақтастық» ұғымдарына берілген анықтамалары көрсетіледі (1-кесте).

1-кесте – «Ынтымақтастық педагогикасы» және «ынтымақтастық» ұғымдарына берілген анықтамалары

Авторлар	Ұқсастық белгілері	Анықтамалары
Г.К. Селевко	Ынтымақтастық, балалар мен үлкендердің өзара бірлескен қызметі	Үлкендер мен балаларды бір-бірінің рухани әлеміне апаратын, өзара түсіністікке құрылған өзара даму іс-әрекеті (Селевко, 2006). [5]
Г.М. Коджаспирова	Гуманизм	Ынтымақтастық педагогикасының негізгі ережелері мәжбүрлемей оқыту, еркін таңдау, өзін-өзі талдау, өзін-өзі бағалау арқылы сыныпта тұлғалық дамудың жоғары интеллектуалдық көрінісін беру (Коджаспирова, 2005) [6]
Г.А. Андреева, Г.С. Вяликова, И.А. Тютикова	Шығармашылық	Оқушыларды мұғалім мен оқушының бірлескен шығармашылық жұмыстары арқылы оқыту үдерісіне тартатын педагогикалық тұжырымдама. (Андреева, 2005) [7]
Л.С. Выготский	Тұлғаның дамуы	Ынтымақтастықта бала біреудің көмегі арқылы қиын тапсырмаларды орындай алады. Ол мұнда күшті, ақылды болып көрінеді (Выготский, 1982). [8]
Н.А. Жокина	Өзін-өзі дамыту	Ынтымақтастық субъектілердің өзін-өзі дамытуына бағдарланған когнитивті, мінез-құлықтық, аксиологиялық іс-әрекеттерінің жиынтығы (Жокина, 1996). [9]

Бұл ғалымдардың пікірлерінше, адам тұтас педагогикалық үдерістің құндылығы және субъектісі, партнерлік қарым-қатынастар, гуманизм, тұлғаның дамуы, шығармашылық сияқты ұғымдар ынтымақтастық педагогикасының негізгі белгілері болып табылады.

XX ғасырдың 80-жылдарындағы ынтымақтастық педагогикасының тұжырымдамалары қазіргі ынтымақтастық педагогикасының негізін сала отырып, оның импульстік дамуына бағдар болатынын мына кесте арқылы көрсетуге болады (2-кесте).

2-кесте – ынтымақтастық педагогикасының тұжырымдамалық тұғырлары және негізгі ұстанымдары

Ұстанымдары	Гуманистік бағыттылық, кәсіби құзыреттілік, ынтымақтастық, шығармашылық, интеграциялық, сабақтастық, үздіксіздік
Іс- әрекетті ұйымдастыру тұрғылары	Антропологиялық, жүйелілік-тұтастық, тұлғалық-бағыттылық, субъектілік іс-әрекеттік, жартылай субъектілік, диалогтік, педагогтің өздігінен білім алуы, кәсіби-педагогикалық жетілу

Ғалым Л.К. Гребенкина білім беру мекемелерінде ынтымақтастық педагогикасының идеяларын ұтымды қолдану болашақ мұғалімдерді дайындауда субъектілердің өзара іс-әрекетінің: «мұғалім – оқушы» «оқушы – педагог», «оқушы – оқушы», «оқушы – шағын топ», «оқушы – ұжым», «оқушы – тәрбиеші», «оқушы – ата-ана», «педагог – педагог», «педагог – тәрбиеші», «педагог – ата-ана», «тәрбиеші – тәрбиеші», «тәрбиеші – ұжым», «ата-ана – ұжым» сияқты деңгейлерін атап көрсетеді (Гребенкина, 2010). [10].

Жоғары кәсіби білім беруде студенттердің ішкі мүмкіндіктері мен қабілеттерін, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін және олардың болашақ мұғалім ретіндегі кәсіби дайындығын ескере отырып оқыту ынтымақтастық педагогикасының мынадай ұстанымдарына негізделеді:

- Тұлғаның өзіндік «Менін» бағалау, оны бар болмысымен қабылдау;
- Оқушының ішкі жан дүниесін, қажеттіліктерін эмпатикалық түсіну;
- Оқушылармен ашық, өзара сенімділік қарым-қатынас орнату.

Тұтас педагогикалық үдерісте ынтымақтастық педагогикасы субъектілердің арасында ортақ мақсаттың болуы, өзара бірлескен оқу әрекетін ұйымдастыру, тұлғааралық қатынасты орнату, өзара ынтымақтастықты сақтау сияқты ұстанымдарды басшылыққа алуы керек.

Қарым-қатынас жүйесі ретінде ынтымақтастық көпәспектiлi болғанымен: маңызды орын «мұғалім – оқушы» қатынасына берiледi. Дәстүрлi оқыту мен тәрбиеде мұғалім мен оқушының қарым-қатынасы «субъект – объект» түрiне негiзделсе, ынтымақтастық технология-

ларында бұл жағдай оқушының оқу мен тәрбие үрдісінің субъектісі болуымен түсіндіріледі. Сондықтан тұтас педагогикалық үдерісте екі субъект бірлесіп әрекет етуі керек, сонда оның нәтижелік сипаты арта түседі.

Баламен iзгiлiктi қарым-қатынас жасау ынтымақтастық педагогикасының негiзгi талабы болғандықтан қазiргi оқыту үдерiсiнде оқушының өзiндiк «Менiн» құрметтеу, бала бойындағы кемшiлiктерге төзiмдiлiк таныту, оның бойындағы гуманды қасиеттердi бағалай бiлу, балаға сенiм арту, оны әрдайым ынталандыру педагогтiң ынтымақтастықта жұмыс iстей алуына байланысты. Ол үшiн семинар кезiнде өзара қарым-қатынасты демократияландырудың мынадай талаптарын сақтау керек:

- Бала құқығы туралы Конвенцияны сақтау;
- оқушы мен мұғалiмдi құқықтық жағынан теңестiру;
- баланың таңдау еркiндiгi;
- қателiк жасауға құқылы;
- өзiндiк көзқарасына құқылығын ескеру;
- баланың қызығушылығын тудыру;
- мәжбүрлеудi ниетiлiкпен алмастыру.
- баланың өз бетiнше әрекет етуiне жағдай жасау.

Бұл айтылғандар ынтымақтастық педагогикасы негiзiнде тұлғаның «Мен – тұжырымдамасын» қалыптастыруға ықпал етедi. Мен – тұжырымдамасы – бұл жеке тұлғаның өзiн тану туралы жағымды ойлау жүйесi (Попова, 2018).

Ғылыми теорияларға сүйенетiн болсақ, ынтымақтастық педагогикасы мынадай жiктемеден тұрады:

- 1) қолданылу деңгейi бойынша: жалпыпедагогикалық технология;

- 2) философиялық тұрғыда: гуманистік;
- 3) дамудың негізгі факторы бойынша: био-элеуметтік және кешенді;
- 4) меңгеру сатысы бойынша: ассоциативті-рефлекторлық, кезеңдік интериоризациялық;
- 5) тұлғалық құрылымдық бағыты бойынша: жан-жақты үйлесімді;
- 6) мазмұнына қарай: білім беру, оқыту, тәрбиелеу, гуманды, жалпыбілімдік;
- 7) басқару типіне қарай: шағын топтар жүйесі;
- 8) ұйымдастыру түрі: академиялық, клубтық, жеке, топтық;
- 9) қатынас тұрғысынан: ізгілікті – тұлғалық, субъект – субъектілік;
- 10) әдістемесі бойынша: проблемалық-ізденушілік, шығармашылық, диалогтік, ойындық;
- 11) білім алушылардың категориясына қарай: жаппай.

Демек, ынтымақтастық педагогикасын әртүрлі топтардың рухани-адамгершілік мәселелерді бірлесіп шешудегі қабілеттілігі деп те түсіндіруімізге болады. Ынтымақтастық педагогикасында баланы жақын даму аймағында оқыту; қысымсыз оқыту; тірек сызба түрінде орналасқан белгілердің, кілтті сөздердің жиынтығы; күрделі блоктар; таңдау еркіндігі; диалогтық ойлау; мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен қызметі; бос уақыттағы еріктілік тәрізді идеялардың маңызы өте жоғары. Ынтымақтастық қарым-қатынас жүйесі ретінде көп аспектілі; бірақ онда маңызды орынды «мұғалім-оқушы» қарым-қатынасы алады. Ынтымақтастық қызметі оқушы мен мұғалімнің тепе-теңдік жағдайында дамиды. Мұнда оқушы өзінің оқу қызметінің субъектісі болып табылады.

Осы ретте ізгілік педагогикасының көрнекті өкілі, ынтымақтастық педагогикасының негізін салушылардың бірі, академик Ш.А. Амонашвилидің педагогикалық еңбектеріндегі ынтымақтастық идеяларының мәні зор деп айта аламыз (Амонашвили, 2018). Ш.А. Амонашвилидің ынтымақтастыққа құрылған ізгілік педагогикасында баланың жүрегіне жылылық ұялату; дүниетанымдық көзқарасын дамыту; сабақта алған білімін тереңдетуге жағдай жасау; рухани жетілдіру сияқты мәселелер орын алып, әр балаға ерекше қамқорлық жасалады. Сандық бағалаудың орнына мінездеме беру, өзіндік қорытынды жасау, өз ісін бағалау тәрізді сапалық бағалау қолданылып, оқушының жан-жақты дамуына мән беріледі.

Ш.А. Амонашвили балалардың еңбегін олардың істерінің нәтижелерімен бағалайды. Өздерінің жазған әңгімелерін, ойларын, салған суреттерін жинақтау үшін Ш.А. Амонашвили әр оқушыға арнайы дәптер бастатады. Балалар өз жетістіктерін ата-аналарына көрсетіп, олардан қолдау алып, ынтымақтастыққа түседі. Ол мәтіннің қатесін тапқызу әдісін қолданады, өзі қате жіберіп балаларға түзеттіреді. Ізгілікті ұстаз балалардан өз сабағының ұнаған, ұнамағанын, жақсы етіп қалай өткізуге болатынын сұрап, олардың пікірімен санасып отырады. Бұл әдісті қазіргі уақытта барлық мұғалімдер өз сабақтарында кері байланыс түрінде қолданады. Суретке қарап әңгіме жазу, оқушыларға математикалық есептер құрастыртып, оны басқаларына шығарту, қиын және оңай есептерді оқушылардың өздеріне таңдату тәсілдерін қолдана отырып, Ш.А. Амонашвили балалармен ынтымақтастықта әрекет етеді. [11].

Жалпы орта білім беретін мектептердегі және ЖОО «Өзін-өзі тану» пәнінің сабақтарының Ш.А. Амонашвилидің ізгілік педагогикасына құрылғандығын біз әр сабақта қолданылатын ынтымақтастық технологиялары арқылы дәйектеп айта аламыз.

Нәтижелер және талқылау

Ал «5В010300-Педагогика және психология» мамандығында оқытылатын (ҮР3507) «Ынтымақтастық педагогикасы» оқу курсына студенттер болашақ маман ретінде педагогикалық ынтымақтастық негізінде педагогикалық өзара әрекет әдістерін қолдана алу; топтық жобалар жүйесін және стратегиялар мен тәжірибелерді өңдеу үшін кәсіби дағдыларын дамытуға дайындық пен ынта білдіру; элеуметтік өзара дағдыларын иелену: ынтымақтастық, төзімділік пен құрмет көрсету; сабақ барысында өзбетінше іс-әрекет ете алу, өз көзқарасын дәлелдеу; ынтымақтастыққа дайындық, ұжымда жұмыс жасай алу, бірлескен және өзбетінше шешім қабылдай алу сияқты құзыреттіліктерді қалыптастыра отырып, кәсіби білім алуға дағдыланады. Аталған оқу пәнінің семинар сабақтарында студенттер ынтымақтастыққа құрылған тапсырмалар, шығармашылық жұмыстарды орындап, тренингтер өткізу арқылы топтық, жұптық іс-әрекетті жүзеге асырады. Мысалы: «Ынтымақтастық педагогикасының көрнекті өкілдері» атты семинар сабағын өткізудің төмендегідей технологиялық картасын

дайындаудың нәтижелік сипаты мол. Кез келген сабақтың нәтижесі ең бірінші кезекте оның мақсаты мен міндетін айқындаудан басталатыны баршамызға мәлім.

Семинардың мақсаты мен міндеттері:

– *Білімділік:* студенттердің педагогикалық ынтымақтастықтың теориялары туралы білімдерін қалыптастыру, тақырып бойынша өз ойын дәлелдеп айта алуға дағдыландыру, танымдық белсенділіктерін дамыту.

– *Тәрбиелік:* студенттерді топта ынтымақтастықпен жұмыс істеу арқылы белсенділікке, ізгілікке ізденімпаздыққа тәрбиелеу, таңдаған мамандықтарына деген қызығушылықтарын кеңейту, ғылыми дүниетанымын, көзқарастары мен сенімін қалыптастыру.

– *Дамытушылық:* студенттердің сөйлеу мәдениетін, логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіру, теориялық білім мен тәжірибені ұштастыруға дағдыландыру, ойға шабуыл арқылы жылдам әрі сыни тұрғыдан ойлай алу қабілеттіліктерін дамыту.

– *Ғылыми:* талдау дағдыландыру, педагогикалық ғылыми тілдің қалыптасуы.

Семинар сабағының тақырыбын ашу мақсатында педагогикалық өзара әрекет әдістеріне сәйкес студенттер топқа бөлінеді. «Тілек айту» немесе «Жақсы сөз» әдістері арқылы студенттер бір-біріне жақсы сөздер, тілектер айтып шығады.

«Бірлескен жұмысқа негізделген тәсіл» әдісі бойынша «Кубизм» стратегиясын пайдаланып, әр топқа тақырып мазмұнын ашу үшін мынадай түсіндірме сұрақтары беріледі:

1 топ: Ынтымақтастық педагогикасының пәні, негізгі категориялары мен міндеттері

2 топ: Ынтымақтастық педагогикасының көрнекті өкілдері

3 топ: Ынтымақтастық педагогикасындағы негізгі идеялар

Тапсырманы орындауда Ш.А. Амонашвили, В.Ф. Шаталов, С.Н. Лысенкова, Қ.О. Бітібаева немесе басқа да ынтымақтастық педагогикасының көрнекті өкілдерінің іс-тәжірибесін басшылыққа алу ұсынылады.

Әр топ өз жұмысын постермен қорғай отырып, семинар сабағының тақырыбын ашуға ұмтылады. Постермен жұмысқа (жалпы) 20 минут, әр топқа жариялауға – 5 минуттан, ойларын қорытындылауға – 3 минут уақыт беріледі.

Сабақтың келесі кезеңінде студенттерге мынадай педагогикалық жағдаяттардың шешімін табу тапсырылады: Орындауға 10 минут беріледі.

1. Жоғары сынып оқушысының мамандық таңдау барысында ата-анасымен бір ойда болмауының себебінен баланың оқу үлгерімі төмендеп кетеді. Әлеуметтік педагог ретінде сіздің іс-әрекетіңіз?

2. Ата-ана баласының тәртібіне байланысты мектеп ұжымын, сынып жетекшісін кінәлі деп санайды. Осы мәселені қалай шешер едіңіздер?

3. Білімі жоғары жас маманның өзіне сенімсіздігі және оқушылар тарапынан көрсетілген қысым оның жұмыс жасауына кедергі келтіреді. Мектеп басшысы ретінде не істер едіңіз?

Ынтымақтастық педагогикасы «ынтымақтастықты» бірлескен әрекет деп саналатындықтан топтық жұмыста:

1) ортақ мақсаттың болуы;

2) әрекетті ұйымдастыру және басқару;

3) қызметті, әрекетті, жолдарын бөлу;

4) тұлғааралық қатынастың болуына назар аударылады.

Ынтымақтастық педагогикасы тұлғаның «Мен – тұжырымдамасын» қалыптастыруға ықпал ете отырып, студенттердің өзін-өзі тану туралы жағымды ойларын дамытуға негізделеді. Мұнда ең алдымен әр студенттің бойынан дамушы тұлғаны көре білу, оған деген құрмет, ізгі қатынас орнату; тұлға дамуы үшін жағымды жағдай мен орта жасау; оларды педагогикалық қолдау; психологиялық сүйемелдеу; әр ісін мақұлдап, мадақтау; тұлға бойындағы кемшіліктерді айқындап, себебін анықтау, оларды студенттің ар-намысына, кәсіби тұлғасына нұсқан келтірмей жоя білуге назар аударылуы тиіс. Бұл айтылғандардың практикалық сабақтарда, дәрістерде, студенттердің СӨЖ жұмыстарының мазмұнында көрініс алуы ынтымақтастық идеяларының өміршеңдігін айқындайды. Сол үшін әр сабақтың соңында топтық жұмыстарды қорғаудан соң оқытушы тест сұрақтары арқылы семинар сабағының тақырыбын бекітеді, тест сұрақтары әр студентке жеке парақшамен таратылады және оның нәтижесі бағаланады.

Келесі кезеңде студенттер жұптық тапсырма орындайды. Мұнда «Бір сөйлеммен түйіндеу» әдісі қолданылады. Студенттер тақырып бойынша білімдерін түйіндейтін бір сөйлем жазады. Сөйлемдер кім, не, қашан, неліктен, қалай, қай жерде және т.б. сөздерден тұруы тиіс. Мысалы: *Ынтымақтастық* – бұл балалар мен үлкендердің бір-бірінің рухани өміріне өзара түсіністікпен, ұғынушылықпен, осы әрекеттің барысы мен нәтижесін ұжымдық талдаумен

бекітілген, бірлескен дамытушы іс-әрекетінің гуманистік идеясы. Сабақ соңында кері байланыс орнату үшін студенттер INSERT әдісі негізінде жеке жұмыс жасайды.

Студенттердің білімін бағалау жиынтық бағалау арқылы жүреді.

Семинар сабақтарында ынтымақтастық педагогикасының «оқытушы-студент» өзара әрекеттестігіндегі маңыздылығын, «оң» және «теріс» жақтарын анықтау мақсатында «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 2 және 3 студентімен жүргізілген сауалнамаға 47 студент қатысты. Олардың жауаптарын кестедегі нұсқаларға сәйкес жинақтап беріп отырымыз.

1-нұсқаның жауабын 20-студент, 2 нұсқаның жауабын – 16, 3 нұсқаның жауабын – 11 студент таңдап, өз ойларымен сәйкестігін көрсетті (4-кесте).

Бұл сауалнаманың нәтижесінде студенттер өз ойларымен бөлісіп, болашақ маман ретінде қандай оқыту әдістерінің тиімді екендігін болжай алды. Сауалнама барысында ынтымақтастық педагогикасының студенттердің өз бетімен оқуына, ешкімнің көмегінің өз бетінше ойланып шешім қабылдауға дағдыланып, өз ойларын тұжырымды жинақтап, дерекпен сөйлеуге көмектесетіндігі анықталды.

3-кесте – INSERT әдісі

V бұрыннан білемін	+	-	?
	жаңа ақпарат	менің ойыма қайшы	білгім келеді, ойлану керек

4-кесте – Сауалнаманың нәтижесі

№	Қойылған сұрақтар	1 нұсқа	2 нұсқа	3 нұсқа
1	Оқу, білім алу барысында оқытушыдан қандай әрекеттерді күтесіз және оның қалай болғанын қалайсыз?	Сабаққа байланысты қойған сұрақтарына жауап бере алса деймін. Сондай-ақ, аталған технологияның практикада қолданылуын және пәннің басқа салалармен байланысын көрсете алса.	Сабақты нақты, студенттерге түсінікті, өмірден мысалдар арқылы түсіндіруі, слайд арқылы сабақты көркемдеуі.	Жалпы оқуда ең бастысы оқытушы өз пәнін жоғары дәрежеде білсе деймін, сол білімін ашық түрде жеткізе алса.
2	Сабақ барысында оқытушы мен достық қарым-қатынас орнату мүмкін деп ойлайсыз ба?	Менің ойымша, оқытушы өз студенттерімен жақсы қарым-қатынаста болуы керек. Алайда, арадағы шекара сақталуы жөн деген ұстанымдамын.	Болады. Бірақ ол сабаққа ешқандай кедергі келтірмеуі керек. Оқытушы оқытушы міндетін, студент өз орнын білуі қажет.	Ия, достық қарым-қатынас болады. Бірақ ол сабаққа ешқандай кедергі келтірмеу керек.
3	Мәселені меңгеру барысында өз ой түйіндеріңізді оқытушымен бөлісуге және бұрынғы қалыптасқан көзқарасқа сын айтуды қалай қабылдайсыз?	Егер де пікірталас кезінде студент пен оқытушының көзқарастары сай келмей жатса, студент неліктен сол позицияны ұстанатынын дәлелдеуі ғана керек деп санаймын. Оқытушыға сын айту дұрыс емес деген ойдамын.	Дұрыс қараймын. Әр студент өз пікірін айтуға толықтай құқылы деп санаймын.	Менің ойымша онда тұрған ештеңе жоқ. Мен үшін ол жеке ойыммен бөлісу.

№	Қойылған сұрақтар	1 нұсқа	2 нұсқа	3 нұсқа
4	Сізге оқытушы тарапынан сын айтылған әрекетті дұрыс деп қабылдайсыз ба?	Ия, егер де ол конструктивті болса және жұмсақ жеткізілсе, әрине. Оқытушы тарапынан айтылған дұрыс ескертулер оқушының өсуі мен түзу бағытта қалыптасуына септігін тигізеді.	Менің ойымша айтылған сынға байланысты немесе туындаған мәселеге байланысты.	Айтылған сын «дұрыс» болса дұрыс қабылдай аламын.
5	Білім беру үдерісінде қарапайымнан күрделіге қарай ұстанымы қолданылады, ал енді Сіз күрделіден қарапайымға өту үдерісі жөнінде не айтасыз?	Мен қарапайымнан күрделіге қарай оқыту үдерісін қолдаймын.	Мен күрделіден қарапайымды қолдаймын. Себебі күрделіні үйренсең, одан кейін қарай бәрі оңай болады, ақпаратты тез меңгеруге көмегі бар.	Өз-өзінді тәрбиелеу барысында жүзеге асады. Мен қарапайымнан күрделіге қарай оқыту үдерісін құптаймын
6	Я. Коменский, Сухомлинский, А. Макаренко, Ш. Амонашвили, В. Шаталов, С. Лысенкова және т.б. ынтымақтастық педагогикасының көрнекті өкілдері болып табылады, осы тізімге тағы қандай тұлғаларды қосар едіңіз?	Хәлел Досмұхамедов, Міржақып Дулатов.	Пирогов Н.П., Крупская Н.К., Шацкий С.Т.	Пирогов Н.П.
7	Қазақ ғалымдарынан кімдерді ынтымақтастық педагогикасы өкіліне жатқызар едіңіз?	Қараев Ж., Шүйіншина Ш.	Таубаева Ш.Т.	Таубаева Ш.Т.
8	Жалпы ынтымақтастық педагогикасы дегенде нені елестетесіз?	Адамға, қоршаған ортаға сүйіспеншілік, студентке мүмкіндік беру және сену.	Студенттің қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескеру, тәрбие үрдісінде оларды есепке алу.	Ізгілікті көзқарас, студент мүмкіндіктері мен қабілеттеріне сену, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін түсіну.
9	Дәстүрлі педагогика мен ынтымақтастық педагогиканы салыстыра аласыз ба?	Дәстүрлі педагогикада мақсатқа жету жолдары анық болмайды. Ұнтымақтастық педагогикасының біртұтас технология ретінде нақты құрылымы, нормативтік-орындаушылық нұсқаулығы жоқ.	Айырмашылық көп, себебі қоғам талабы мен ақпараттық технология заманы ынтымақтаса отырып мақсатқа жетуді көздейді.	Ұнтымақтастық арқылы айқын мақсатқа жете алады.
10	Бүгінгі күнгі педагогика ғылымының дамуына қандай ой қосар едіңіз?	Тұлғаның қалыптасу және дамуын зерттеу және қамтамасыз етуде пәнаралық қатынасқа бағдарлану; - Тұлғаның өмір сүру деңгейі мен әлеуметтендірудің барлық құрылымдық компоненттерін мазмұндық тұрғыдан қарастыру.	Адамды жоғары әлеуметтік құндылық ретінде тану; - Адамды қоғамдық дамудың мақсаты ретінде мойындау; - Адамды әлеуметтік-педагогикалық жобалар мен технологияларды бағалаудың жоғарғы критерийі ретінде тани алу.	Жүйелілік қатынас негізінде әлеуметтік-педагогикалық технологияларды жасау.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, ынтымақтастық педагогикасы оқытушы мен студенттің бірлескен жұмысына бағытталған, субъектілердің міндеттері ортақ және тең құқылы болып табылатын, таңдау және қателесу құқығына ие, та-

быстылықты көрсететін тұтас педагогикалық үдерістегі оқыту мен тәрбиелеудің гуманистік бағыттарының бірі болып табылады. Мұнда оқыту мен тәрбиелеу оқытушы мен студенттің арасындағы жағымды қарым-қатынасқа құрылып, әлеуметтік белсенді шығармашыл тұлғаның дамуын жүзеге асыруды нысана тұтады.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері. – 2018 жылғы Қазақстан халқына жолдауы. – Астана, 2018.
- 2 Байдельдинова Г.К. Научно-теоретические основы подготовки будущих учителей для организации взаимодействия школы и семьи. – Алматы: Ғылым, 1998. – 81 с.
- 3 Әтемова Қ.Т. Оқушыларда гумандық қасиеттерді қалыптастыруда мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы: п.ғ.к. дисс. – Алматы, 1999. – 127 б.
- 4 Шүйіншина Ш.М. Оқушылардың білім сапасын арттырудағы отбасы мен мектептің бірлігінің педагогикалық шарттары: п.ғ.к. дисс. – Астана, 2008. – 170 б.
- 5 Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
- 6 Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь для студентов высших и средних педагогических учебных заведений. / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – 2-е.изд. – М: Изд. Центр «Академия», 2005. – 176 с.
- 7 Андреева Г.А. Краткий педагогический словарь: учебно-справочное пособие / Г.А. Андреева. – М., 2005. – 181 с.
- 8 Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 2 т. – М., 1982.
- 9 Жокина Н.А. Педагогические основы сотрудничества взрослых и подростков в детских общественных самодеятельных объединениях: автореф. дисс.канд. пед.наук. – Киров: РГПУ, 1996. – 22 с.
- 10 Гребенкина Л.К., Копылова Н.А. Педагогика сотрудничества: вчера, сегодня, завтра (теория, опыт): монография / Ряз. гос. ун-т им. С.А. Есенина. – 2-е изд. – Рязань, 2010. – 220 с
- 11 Амоношвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М., 1996.
- 12 Попова Т.И., Попов А.С. Педагогика сотрудничества как условие психологически безопасной среды //Наука и Образование. – 2018. – №. 3-4.

References

- 1 Nazarbayev, N.A. (2018). Tortinshi onerkasiptik revolyuciya jagdayındaǵı damwdın jana mumkindikteri [New opportunities for the development of the Fourth Industrial Revolution]. Message to the people of Kazakhstan, 2018. Astana, Akorda.
- 2 Baileldinova, G.K. (1998). Nauchno-teoreticheskie osnovy podgotovki budushih uchiteley dlya organizacii vzaymodeystviya şkolı i semii [Theoretical bases for the organization of the training of the future teachers and students of the school]. Almaty: Science, 81. (In Russian)
- 3 Atemova, K.T. (1999). Oqushılarda gumandıq kazhetterdi kalyptastıruda mektep pen otbasın birlesken jumısı [Joint work of school and family in forming human qualities in pupils]. Ph.D. diss. Almaty, 127. (In Kazakh)
- 4 Shyuninshina, Sh.M. (2008). Oqushılardıń bilim sapasın arttırudagı otbası men mekteptin birliginin pedagogikalık shartları [Pedagogical conditions of family and school unity in improving the quality of education]: Candidate of Pedagogical Sciences. diss. Astana, 170. (In Kazakh)
- 5 Selevko, G.K. (2006). Entsiklopediya obrazovatel'nykh tekhnologii [Encyclopedia of educational technologies]: в 2т. – Moscow, Research Institute of School Technology, 816.
- 6 Kojaspirova, G.M. (2005). Pedagogicheskiy slovar' dlya studentov vysshikh i srednikh pedagogicheskikh uchebnykh zavedenii [Pedagogical dictionary for students of higher and secondary pedagogical educational institutions]. Moscow, Search. Center «Academy», 176.
- 7 Andreeva, G.E. (2005). Brief pedagogical dictionary [Crazy pedagogical dictionary]. Moscow, 181.
- 8 Vygotsky, L.S. (1982). [Collected Works: in 2 vols.]. Moscow.
- 9 Zhokina, N.A. (1996). Pedagogicheskiye osnovy sotrudnichestva vzroslykh i podrostkov v detskikh obshchestvennykh samodeyatel'nykh ob'yedineniyakh [Pedagogical foundations of cooperation between adults and adolescents in children's public amateur associations: disc .doc]. Kirov: RGPU, 22.
- 10 Grebenkina, L.K., Kopylova, N.A. (2010). Pedagogika sotrudnichestva: vchera, segodnya, zavtra (teoriya, opyt) : monografiya [Pedagogy of cooperation: yesterday, today, tomorrow (theory, experience): monograph]. Ryazan, 220.
- 11 Amonoshvili, Sh.(1996). Razmyshleniya o gumannoy pedagogike [Reflections on humane pedagogy]. Moscow.
- 12 Popova T. I., Popov A. S.(2018). Pedagogika sotrudnichestva kak usloviye psikhologicheskii bezopasnoy sredy [PEDAGOGY OF COOPERATION AS A CONDITION OF A PSYCHOLOGICALLY SAFE ENVIRONMENT]. Nauka i Obrazovaniye [Science & Education]. 3-4.

Айнабекова Г.Б.

докторант PhD, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: gulzhan.aynabekova@gmail.com

АНАЛИЗ ПОВЕСТИ В. МИХАЙЛОВА «ХРОНИКА ВЕЛИКОГО ДЖУТА» В ВУЗОВСКОЙ АУДИТОРИИ

В статье рассматриваются методические пути разбора повести В. Михайлова «Хроника великого джута». Для изучения поэтики и проблематики повести целесообразно использование некоторых приемов методического плана. При изучении повести «Хроника великого джута» автор статьи апробировал различные типы проектов. Студенты в ходе формирующего обучения выполняли следующие проекты: исследовали отдельные аспекты поэтики повести (исследовательские проекты), создавали эссе (творческие проекты), проводили инновационную игру (ролево-игровые проекты), готовили доклады (информационные проекты), составляли краткие словари теоретических понятий (практико-ориентированные проекты). При изучении повести В. Михайлова «Хроника великого джута» был также использован метод интеграции литературоведения с историей Казахстана. Как известно, без усвоения студентами теоретических понятий и умелого их применения при разборе литературного произведения невозможно их филологическое развитие. Каталогизация учебного материала – это эффективный методический прием, позволивший успешно сформировать теоретические представления студентов при изучении повести «Великий джута». В ходе обучения был успешно применен прием программированного обучения – составление литературоведческих тезисов, резюмирующих содержание повести В. Михайлова «Хроника великого джута». В процессе формирующего эксперимента были использованы также элементы блочно-модульного обучения. Весь учебный материал был разбит на отдельные блоки: теоретический, практический, текстуальный.

Ключевые слова: методические приемы, личностно ориентированное обучение, активизация мышления, метод проекта, интеграция предметов, каталогизация, жанровая структура, В. Михайлов, повесть «Хроника великого джута».

Ainabekova G.B.

PhD student, Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: gulzhan.aynabekova@gmail.com

Analysis of the Novel by V. Mikhailov “The Chronicle of the Great Jute” in University Auditorium

The article discusses the methodical ways of parsing the story of V. Mikhailov «Chronicle of the Great Jute». To study the poetics and problems of the story, it is advisable to use some of the techniques of the methodical plan. When studying the story «The Chronicle of the Great Jute», the author of the article tested various types of projects. Students in the course of formative training carried out the following projects: they explored certain aspects of the poetics of the story (research projects), created essays (creative projects), conducted an innovative game (role-playing projects), prepared reports (information projects), compiled short dictionaries of theoretical concepts -oriented projects). When studying the story of V. Mikhailov «The Chronicle of the Great Jute», the method of integrating literary studies with the history of Kazakhstan was also used. As is known, without students mastering theoretical concepts and their skillful application in the analysis of a literary work, their philological development is impossible. Cataloging educational material is an effective methodical technique, which made it possible to successfully form theoretical representations of students when studying the story «The Great Jute». In the course of training, the reception of programmed teaching was successfully applied – the compilation of literary theses summarizing the content of V. Mikhailov’s Chronicle of the Great Jute. In the process of the formative experiment, the elements of block-module training were also used. All educational material was divided into separate blocks: theoretical, practical, textual.

Key words: teaching methods, personality-oriented learning, activation of thinking, project method, integration of objects, cataloging, genre structure, V. Mikhailov, the story «The Chronicle of the Great Jute».

Айнабекова Г.Б.

PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: gulzhan.aynabekova@gmail.com

Жоғары оқу орындары аудиториясында В. Михайловтың «Ұлы жұт хроникасы» хикаятын талдау

Мақалада В. Михайловтың «Хроника великого джута» тақырыбын талдаудың әдістемелік жолдары қарастырылады. Повестің поэтикасы мен проблемасын зерттеу үшін методикалық әдістерді қолдану ұсынылады. «Хроника великого джута» повесін зерттеуде автор бірнеше жобаларды анықтаудан өткізді. Оқыту кезінде студенттер келесідей жобаларды жүзеге асырды: повесть поэтикасының жеке аспектілерін зерттеді (зерттеу жобасы), эссе дайындады (шығармашылық жобалар), инновациялық ойындар жүргізді (ролдік ойын жобалары), доклад дайындады (ақпараттық жобалар), теоретикалық түсініктердің қысқаша сөздігін жасап шықты (тәжірибелік бағыттағы жобалар). В. Михайловтың «Хроника великого джута» повесін оқытуда Қазақстанның тарихи әдебиеттануындағы интеграциялық әдіс те қолданылды. Студенттердің теориялық ұғымдарды жақсы игеріп, оларды әдеби шығарманы талдауда шебер қолдануды меңгермей филологиялық білімдерін дамыту мүмкін емес екені белгілі. Оқу материалдарын каталогтандыру тиімді методикалық әдіс болып табылады және бұл әдіс студенттерге «Хроника великого джута» повесін оқу кезінде теориялық түсініктерді қалыптастыруға көмегін тигізді. Оқыту барысында бағдарламаланған оқыту әдісі сәтті қолданылды – әдеби тезистер жазу, повестің мазмұнына түйіндеме жазу т.б. Эксперимент барысында блог-модульдік оқыту элементтері де пайдаланылды. Барлық оқу материалдары бөлек блоктарға бөлінді: теориялық, практикалық, мәтіндік.

Түйін сөздер: әдістемелік тәсілдер, тұлғалық бағдарланған оқыту, ойлауды белсендіру, жобалық әдіс, объектілерді интеграциялау, каталогтандыру, жанрлық құрылым, В. Михайлов, «Хроника великого джута» повесі.

Введение

Обновление высшего образования невозможно без поиска и разработки эффективных способов обучения. Современная педагогика требует от преподавателей вузов последовательного формирования познавательной самостоятельности студентов. Для решения этой важной педагогической задачи следует активно применять в учебном процессе развивающие приемы и средства обучения, способствующие активизации мышления и деятельности студентов. Активизация мыслительной деятельности студентов совершенствует их литературоведческие компетенции.

Литературное развитие студентов будет неполным без знаний о современной русской казахстанской прозе. Литература Казахстана (казахская и русская) сильна и значима тем, что всегда пристально вглядывалась в прошлые эпохи, в фигуры исторических личностей, что при помощи истории хотела понять дух и смысл нашей современности, сказать правду о сегодняшнем дне. Вполне правомерно пишет казахстанский литературовед С.М. Алтыбаева: «Наступил XXI век, век радикальных изменений во всех сферах жизни государства, общества, отдельного человека. Глубокие трансформационные процессы, связанные с поиском и творческим освоением

новых эстетико-мировоззренческих горизонтов наблюдаются и в современной казахской литературе, искусстве, в целом культуре» [1, с. 3].

Одним из достойных представителей современной казахстанской литературы является известный писатель В. Михайлов. Среди его произведений особое место занимает документально-публицистическая повесть «Хроника великого джута», выдержавшая 9 изданий, переведенная на казахский, немецкий, английский языки. Это не просто книга, это результат гражданского подвига творческого человека, писателя. Это правдивый рассказ о гибели трех миллионов казахов и почти полумиллиона представителей других национальностей в годы массового голода 30-х годов XX века.

Методология и методы исследования

Модернизация современного образования основана на развитии и внедрении различных технологий обучения, среди которых особое место принадлежит личностно ориентированному преподаванию. Личностно ориентированный подход представляет собой методологическую основу педагогической деятельности, благодаря которой процессам самопознания, самореализации и развитию личности обучаемых обеспечены необходимые благоприятные условия.

Без креативного обучения трудно представить современное преподавание литературы. Методы и приемы креативной системы преподавания активно изучаются и разрабатываются сторонниками проблемного обучения (М.И. Махмутов и др.), которые во главу ставят задачу поиска решения научных проблем изучаемого предмета, что предполагает углубленное изучение учебного материала.

В контексте обновления филологического образования наблюдается активное сближение дидактики литературы с философией, культурологией, педагогикой, педагогической психологией, литературоведением.

Использование межпредметных и внутрипредметных связей, интеграция литературы с другими учебными предметами, разработка новых лично ориентированных технологий обучения органично вписываются в контекст модернизации дидактики словесности.

Обзор литературы

Личностно ориентированное образование обладает большим развивающим потенциалом. Значительный вклад в развитие лично ориентированных технологий обучения внесли Н.А. Алексеев, Е.В. Бондаревская, А.А. Плигин, В.В. Сериков, А.В. Хуторской, И.С. Якиманская и др.

Е.В. Бондаревская раскрывает содержание технологий, описывает вариативные модели лично ориентированного образования. Е.В. Бондаревская трактует лично ориентированное обучение как образование культурологического типа, обеспечивающее необходимые условия для ценностно-смыслового развития учащихся и становления их субъектности [2]. А.А. Плигин технологии проблемного и развивающего обучения рассматривает как основу для развития лично ориентированных образовательных технологий [3].

В систему лично ориентированных методов входит проектная методика. Е.С. Полат [4] рассматривала метод проектов как один из самых эффективных видов учебных технологий. Метод проектов не ограничивается работой обучающихся над какой-либо научной темой. В статье Е.С. Полат, посвященной описанию метода проектов в процессе обучения иностранному языку, выделены и охарактеризованы следующие типы проектов: исследовательские (выполнение небольшого научного исследования), творческие (совместная газета, сочинение, видеофильм, ро-

левая игра и др.), ролево-игровые (выполнение учащимися определенных ролей в игре), информационные (статья, аннотация, видео, доклад, публикация и др.), практико-ориентированные (словарь, справочный материал, рекомендации и др.).

К технологиям на основе дидактического усовершенствования и реконструкции учебного материала относится технология интеграции в литературном образовании. В.А. Доманский [5], Т.С. Зепалова [6], С.А. Зинин [7], Е.Н. Колокольцев [8], С.А. Леонов [9] внесли свой заметный вклад в развитие технологии интеграции в преподавании русской литературы.

Думается, что разумное и оптимальное сочетание рассмотренных выше педагогических подходов приведет к хорошим результатам при изучении повести В. Михайлова.

Вопросы методического освоения произведений нашли отражение в трудах казахстанских ученых [10], [11], [12], которые предлагают изучать художественный текст на основе анализа доминирующей черты его поэтики. Этот методический подход представляется нам продуктивным, поэтому при анализе повести В. Михайлова сосредоточимся на анализе ее жанровых признаков с выходом на проблематику и идейное содержание.

Результаты

Для изучения поэтики и проблематики повести В. Михайлова «Хроника великого джута» считаем целесообразным использование некоторых приемов метода проекта. Данный метод выступает способом умственного развития и нравственного воспитания личности студентов. Как известно, метод проектов положительно сказывается на межличностных отношениях, так как предполагает организацию совместной деятельности обучающихся и различных форм взаимодействия, в том числе работу в группах и парах.

При изучении повести «Хроника великого джута» мы практиковали различные типы проектов. Студенты в процессе формирующего обучения выполняли следующий исследовательский проект: изучали отдельные аспекты поэтики повести (например, самостоятельно анализировали особенности авторского дискурса). Писали эссе на занятиях по элективной дисциплине, посвященной изучению русской прозы периода Независимости (творческие проекты), проводили инновационную игру (ролево-игровые проекты), готовили доклады по творчеству В. Михайлова

(информационные проекты), составляли словари теоретических понятий (практико-ориентированные проекты).

Документально-публицистическая повесть В. Михайлова требует разных эффективных методических приемов анализа и изучения в вузовской аудитории. Один из них – это прием инновационной ролевой игры. Суть этого приема метода проектов заключается в имитационном моделировании реальных ситуаций. Инновационная игра способствует активному проявлению личностного начала.

В нашем случае возможно проведение инновационной игры в формате круглого стола литературоведов, посвященного обсуждению повести В. Михайлова. Преподаватель должен определить роли участников инновационной игры. Это «докладчик», «оппонент», «методолог», «модератор», «литературовед» и др. Роль литературоведа могут выполнять поочередно все студенты группы. Задача инновационной игры заключается в том, чтобы решить вопрос, почему произведение В. Михайлова является документально-публицистической повестью, сохраняющей свою актуальность до нашего времени. «Модератор», выбранный из числа студентов, объявляет тему круглого стола, представляет главных участников ролевой игры, приглашает остальных студентов к активному участию в дискуссии. «Докладчик» выступает с сообщением, в котором анализирует не только жанровые особенности повести В. Михайлова «Хроника великого джута», но и обосновывает ее актуальность.

Затем слово предоставляется «оппоненту», который открывает дискуссию. Оппонировать следует не голословно, а с привлечением аргументов. После завершения выступления «оппонента», который должен заметить «уязвимые» места в докладе, «модератор» предоставляет слово «литературоведам», желающим высказать свою точку зрения. Прения закрывает «методолог», который должен определить наиболее обстоятельные выступления участников ролевой игры. Преподаватель по завершении игры анализирует основные выступления, дает студентам определенные рекомендации по улучшению качества публичных выступлений, обобщает итоги мероприятия.

Темы выступлений «докладчика» могут быть посвящены актуальности произведения, его проблематике и идейному содержанию, вопросам литературного мастерства писателя. Как показывает наш педагогический опыт, та-

кого рода инновационные ролевые игры даже при ее широко сформулированной нейтральной теме способствуют формированию критического мышления студентов. Книга В. Михайлова несет в себе такой большой дискуссионный потенциал, что не оставляет студентов равнодушными.

При изучении повести В. Михайлова целесообразно также использовать метод интеграции. В.А. Доманский выделил три типа интеграции при изучении литературы [5]. Первый тип основан на синтезе различных гуманитарных предметов, в том числе литературоведения, этики, философии, истории. Второй тип интеграции характеризуется использованием межпредметных связей литературы с историей, русским языком, мировой художественной культурой и обществоведением, но при сохранении автономии перечисленных учебных предметов. Третий тип интеграции предполагает сравнительное использование различных видов искусства, что необходимо для диалога литературы, театра, кино, изобразительного искусства, живописи и музыки.

Опираясь на классификацию В.А. Доманского, используя второй тип интеграции, можно успешно изучать повесть В. Михайлова «Хроника великого джута» в вузовской аудитории. Для практического воплощения этой методической установки предлагаем опираться на историю. С этой целью студенты под руководством преподавателя работают над следующими темами и заданиями. Студенты на выбор разрабатывают темы сообщений: «Взаимосвязь истории и литературы в повести В. Михайлова «Хроника великого джута», «Роль знаний по истории Казахстана для понимания повести В. Михайлова «Хроника великого джута».

Возможно проведение эвристической беседы по примерным вопросам:

- 1) Почему глубокое понимание повести В. Михайлова «Хроника великого джута» невозможно без знания истории?
- 2) С какой целью В. Михайлов использует документальные и исторические факты?
- 3) Почему произведение В. Михайлова является документально-публицистической повестью?

Дидактическая цель этой эвристической беседы – формирование у студентов правильных представлений о жанровом своеобразии данной повести.

Как известно, без прочного усвоения студентами теоретических понятий и умелого их

применения при анализе литературного произведения невозможно их филологическое развитие. Каталогизация учебного материала – это эффективный методический прием, позволяющий успешно формировать теоретические представления студентов при изучении литературного произведения, в нашем случае повести В. Михайлова.

Каталогизация теоретических понятий, знание которых необходимо для понимания студентами жанрового своеобразия данного произведения казахстанского писателя, послужит в первую очередь для формирования у них исходных позиций. Каталогизация теоретических понятий может принять форму краткого словаря литературоведческих терминов, имеющих отношение к повести В. Михайлова.

Определим примерный корпус теоретико-литературных понятий, которые понадобятся для анализа этого произведения в вузовской аудитории. Это следующие термины и понятия: эпос, роман, повесть, эстетическая деятельность автора, авторский дискурс, интертексты, аллюзии, реминисценции, ретроспекции, страгатагема, полилог, авторский комментарий и др. Студенты по желанию могут включить в краткий словарь другие термины.

Термины, представленные в кратком словаре, необходимо ввести в практический оборот. Терминологический тренинг в форме эвристической беседы – отличная возможность для решения данной методической задачи. Приведем примерный список вопросов для терминологического тренинга в форме эвристической беседы:

1) Автор в художественном произведении – это категория эстетическая, феномен текста или факт социума?

2) Что такое модернизация литературных жанров?

3) Какие существуют пути и средства модернизации эпических литературных произведений?

4) Что такое модернизированная повесть?

Цель этого тренинга как активного метода обучения – формирование у студентов навыков использования теоретических понятий при анализе литературного произведения.

Поэтике повести В. Михайлова присущи другие черты, что диктует обращение к различным приемам ее анализа. Так, решение литературоведческой задачи необходимо для того, чтобы студенты осознали деятельность автора-повествователя в художественном произведении. Преподаватель выдвигает перед

студентами эту задачу. Им предстоит, например, выяснить, что литературное произведение представляет собой сложное структурно сплетение «своего» и «чужих» голосов. С целью активизации мышления студентов им задаются следующие вопросы:

1) Литературное произведение по своей природе монологично или диалогично?

2) Применима ли теория М.М. Бахтина о сплетении «своего» и «чужих» голосов в тексте к повести В. Михайлова?

Цель этой мини-беседы – подвести студентов к пониманию того, что произведение выступает как сложный полилог, где диалог своего и чужих голосов является ведущей смысловой и конструктивной линией. Напомним, что для организации полилога в своей повести В. Михайлов выбирает модернизированную, новую в русской казахстанской литературе форму документального произведения, текст которого включает цитаты, интертексты, документы, ремарки, реплики, аллюзии, эвфемизмы, реминисценции, сцементированные авторским комментарием, организующим всю эту сложную жанровую архитектуру.

С целью формирования у студентов представлений об этой особенности жанровой поэтики повести преподаватель проводит терминологический тренинг. Студенты заранее получают задание включить термины с их значениями (полилог, интертекст, аллюзии, эвфемизмы, реминисценции и др.) в свои краткие словари, глоссарии. Экспресс-тренинг – это оптимальная форма усвоения данных терминов студентами. Преподаватель выясняет, правильно ли понимают студенты значение перечисленных выше терминов и понятий.

В процессе эвристической беседы усвоенные термины применяются для анализа полилога в повести «Хроника великого джута» как одного из способов ее жанровой модернизации. Предлагаем провести эвристическую беседу по следующим вопросам:

1) Что такое полилог?

2) Применимо ли это понятие для понимания жанровой природы повести «Хроника великого джута»?

3) Что такое интертекст, аллюзии, эвфемизмы, реминисценции? Представлены ли эти и другие средства в тексте повести В. Михайлова?

4) Какую роль играют эти средства для организации полилога в рассматриваемой повести?

5) Что объединяет средства создания полилога в данной повести?

В. Михайлов акцентировал в названии своей книги ее жанровую особенность определением «хроника». Методически уместно осуществить анализ композиции этого произведения. Студенты должны понять, что первые сто страниц посвящены описанию казни царской семьи, характеристике голода в период сразу после гражданской войны, событиям гражданской войны в Туркестане, прибытию Ф.И. Голощекина в Казахстан.

Следующие сто страниц содержат сопоставительный анализ масонского движения за рубежом и в России, характеристику предтеч социал-демократизма в России, анализ английской революции XVI века, французской революции рубежа XVIII и XIX вв. и русской революции начала XX века, деятельности Голощекина в Казахстане, проведения экспроприации скота и коллективизации в республике, описание начала голода в Казахстане и репрессий против национальной интеллигенции.

Следующие сто страниц посвящены описанию раскулачивания в двадцатых и тридцатых годах в СССР, репрессий против духовенства, характеристике повстанческих движений в Средней Азии и Казахстане. Завершающие семьдесят страниц представляют собой живописные свидетельства очевидцев голодомора в Казахстане – короткие рассказы, воспоминания, письма, сопровождаемые авторским комментарием.

Таким образом, студенты приходят к выводу, что композиция документальной повести В. Михайлова свидетельствует о ее новаторском характере, поскольку в русской и казахстанской прозе это уникальное произведение.

Создание проблемной ситуации позволит привлечь внимание студентов к одной из главных задач книги В. Михайлова. Студенты под руководством преподавателя приходят к пониманию того, что одна из главных задач писателя, объясняющая композицию его повести, – это развенчание образа И.Ф. Голощекина, партийного деятеля, организатора геноцида народа. Проблемная ситуация создается посредством следующих вопросов:

1) В чем заключается одна из главных задач повести «Хроника великого джута»?

2) Какой исторический деятель развенчивается в ней?

3) В портрете Голощекина легко угадываются черты типажа – длинного ряда персоналий, среди которых Ленин, Свердлов, Троцкий, Дзержинский, Бухарин, Каганович, Сталин и др. Какова авторская цель данной типизации?

4) Как связаны композиция повести и кровавый образ И.Ф. Голощекина?

Методически уместно в связи с анализом композиции повести ввести в аналитический оборот понятие «авторский дискурс». Акцентируем внимание студентов на том, что авторский дискурс в документальной книге В. Михайлова выступает основной повествовательной доминантой, которая способствует раскрытию социально-исторического содержания такого разрушительного явления для традиционной культуры, как большевизм.

Анализируя многочисленные интенции автора, студенты убеждаются в том, что репрессии против христиан, как и других религий, уничтожение священников, мулл и лам, разрушение храмов, экспроприация имущества церкви, тотальный запрет на религиозную деятельность являются формами уничтожения духовного тела народа, трансформации матрицы многовекового национального бытия с целью уничтожения исторической памяти в сознании людей.

Особое внимание студентов следует обратить на пространные авторские комментарии, в которых анализируются исторические злодеяния большевиков, такие, как казнь царской семьи или голодомор в Казахстане и на Украине, раскрываются масштабы национальной катастрофы с помощью статистики, живописных сцен, фрагментов отдельных событий, которые нередко завершаются авторским емким выводом. Например: «Лишь в середине двадцатых годов большевики признали, что вместе с Николаем II казнена вся его семья.

Нет свидетельств тому, чтобы совесть донимала палачей. Куда там! Хвастались, гордились своим «революционным подвигом» [13, с. 55].

Авторский дискурс в повести выражается не только в кропотливом исследовании, анализе деталей процесса подготовки и осуществления казни царской семьи, в целенаправленном сопоставлении различных событий, фактов и документов, но и в интуиции писателя. Когда В. Михайлов приходит к обнаружению того, о чем он интуитивно догадывался, он не может не удержаться от жестких и осуждающих инвектив. Так, анализируя телеграмму уральских большевиков в Центр, в которой сообщается о казни только императора и об эвакуации его семьи в безопасное место, автор разоблачает эту циничную ложь, так как и он, и читатель уже знают, что в течение трех дней была убита вся царская семья: «Случайно или нет, но в тексте содержится ошибка в дате. Однако насчет «эвакуированной

семьи» казненного царя члены Уральского областного Совета лгали, сознательно обманывая население «красной столицы Урала» [13, с. 43].

Студентам для закрепления представлений о позиции писателя предлагается подготовить доклад с электронной презентацией (информационные проекты) на тему «Особенности авторского дискурса в повести В. Михайлова «Хроника великого джута». В докладе следует проанализировать такие элементы жанровой структуры повести, как эмотивы, авторская модалность, интонация, экспрессия, реплики, ремарки и другие формы, способствующие ее модернизации.

Преподаватель рекомендует студентам учиться, что главная форма жанровой структуры повести – объективное комментирование описываемых явлений или событий по хронике, по логике иллюстрируемого документального материала. Кроме того, преподаватель напоминает студентам о необходимости исследовать открытые и скрытые цитаты из Священного Писания христиан, так как через эти интертексты писатель актуализирует абсолютный нравственный критерий, организуя особую моральную точку зрения.

При подготовке докладов на другую тематику студенты используют метод презентации, способ развития их самостоятельности. Преподаватель дает им задание – подготовить презентацию «По страницам повести В. Михайлова «Хроника великого джута», подготовленную в программе PowerPoint.

С целью формирования у студентов прочных и четких обобщающих представлений о повести мы практиковали следующие методические приемы. Написание студентами эссе (творческие проекты) на тему «Что мне дало чтение повести В. Михайлова «Хроника великого джута?»» позволит обобщить и углубить их представления о данном произведении. В ходе формирующего обучения был успешно применен следующий прием программированного обучения – составление 15 литературоведческих тезисов, резюмирующих содержание повести В. Михайлова «Хроника великого джута».

В процессе формирующего эксперимента были задействованы также элементы блочно-модульного обучения. Весь учебный материал был разбит на отдельные блоки: теоретический, практический, текстуальный. Для развития навыков работы с текстом мы предложили студентам следующее практико-ориентированное задание – подготовить антологию ключевых

эпизодов повести В. Михайлова «Хроника великого джута». Составление подобной антологии можно также считать одной из форм обобщения представлений и знаний студентов о данном произведении.

Обсуждение

Методические приемы анализа повести В. Михайлова «Хроника великого джута» прошли апробацию в ходе опытно-педагогической работы, проведенной на базе факультета филологии и мировых языков Казахского национального университета им. аль-Фараби. В апробации предложенной методики разбора данного произведения приняли участие 33 студента.

После изучения повести В. Михайлова студентам было предложено написать эссе на тему «Мой опыт чтения и анализа повести В. Михайлова «Хроника великого джута». «Читать повесть В. Михайлова «Хроника великого джута» – нелегкое занятие, но я прочитала ее текст полностью. Теперь я хорошо понимаю, зачем учителю литературы нужно хорошо знать историю. Нельзя допустить повторения событий, описанных в этом произведении», – пишет одна из участниц эксперимента. В одной из студенческих работ читаем следующее: «Чтение повести В. Михайлова «Хроника великого джута» открыло мне глаза на трагическую историю нашей страны, нашего народа. Анализ повести, ее жанровых особенностей показал мне, каким мастерством обладает В. Михайлов, который поэтому смог ярко показать хронику великого бедствия и проанализировать причины, которые привели к голодомору в степном крае». «Повесть «Хроника великого джута» – это объемное и сложное произведение. Не заблудиться в его мире, в своих чувствах, мыслях и впечатлениях мне очень помогла система анализа произведения, с которой нас познакомили на занятиях. Михайлов не только талантливый поэт и писатель, но и патриот, гражданин, рассказавший правду о массовом голоде, унесшем миллионы человеческих жизней», – обобщает свои впечатления и мысли автор одного из эссе.

Заключение

Таким образом, вся описанная выше методическая работа по анализу повести В. Михайлова «Хроника великого джута» помогла студентам понять особенности ее поэтики и проблематики. Студенты проанализировали функциональные

тексты и интертексты повести В. Михайлова «Хроника великого джута», свидетельствующие об актуальности как темы произведения, так и самой жанровой формы этого произведения, об эффективности композиции, структуры и архитектоники, выстроенных с целью наиболее оптимальной организации художественного и фактического материала, убедительного его

раскрытия, максимального использования всего доказательного корпуса и документальной иллюстрации.

Изучение этого произведения необходимо для формирования у студентов представлений о трагических страницах истории нашей страны, народа. Знание своей истории – это дань памяти погибшим, форма патриотизма.

Литература

- 1 Алтыбаева С.М. Казахская проза периода независимости: традиция, новаторство, перспективы. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2009.
- 2 Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. – Ростов-на-Дону: Издательство Ростовск. педагогического университета, 2000.
- 3 Плигин А.А. Личностно ориентированное образование: история и практика. – М., 2003.
- 4 Полат Е.С. Метод проектов на уроке английского языка// Иностранные языки в школе. – 2000. – №№ 2,3.
- 5 Доманский В.А. Литература и культура: культурологический подход к изучению словесности в школе. – М.: Флинта, Наука. – 2002.
- 6 Зепалова Т.С. Уроки литературы и театр. – М.: Просвещение, 1982.
- 7 Зинин С.А. Внутрипредметные связи в изучении школьного историко-литературного курса. – М.: Русское слово, 2006.
- 8 Колокольцев Е.Н. Искусство на уроках литературы. – Киев: Радянська школа, 1991.
- 9 Леонов С.А. Интегрированный урок литературы. – М.: Изд-во МПГУ, 1999.
- 10 Демченко А.С. Методическая стратегия изучения романа Н. Веревошкина «Зуб мамонта» в вузовской аудитории// Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия: Педагогические науки. – Алматы: Казак университеті, 2018. – № 4 (57).
- 11 Таттимбетова К.О. Развитие литературоведческих компетенций студентов в процессе анализа произведений Ивана Шеголихина// Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия: Педагогические науки. – Алматы: Казак университеті, 2018. – № 2 (55).
- 12 Мунинов С.О. Изучение литературной комедии Д.И.Фонвизина, А.С.Грибоедова и Н.В.Гоголя в школе. – М.: Флинта, Наука, 2017.
- 13 Михайлов В. Хроника великого джута.– Алматы: Жалын, 1996.

References

- 1 Altybayeva S.M. (2009) Kazakhskaya proza perioda nezavisimosti: traditsiya, novatorstvo, perspektivy. [Kazakh prose of the independence period: tradition, innovation, perspectives]. Almaty: KazNPU im. Abaya. (In Russian).
- 2 Bondarevskaya Ye.V. (2000) Teoriya i praktika lichnostno-orientirovannogo obrazovaniya. [Theory and practice of student-centered education]. Rostov-na-Donu: Izdatel'stvo Rostovsk. pedagogicheskogo universiteta. (In Russian).
- 3 Pligin A.A. (2003) Lichnostno orientirovannoye obrazovaniye: istoriya i praktika. [Personally oriented education: history and practice]. Moskva. (In Russian).
- 4 Polat Ye.S. (2000) Metod proyektov na uroke angliyskogo yazyka [Method of projects in English class]. Inostrannyye yazyki v shkole [Foreign languages in school]. № 2,3. (In Russian).
- 5 Domanskiy V.A. (2002) Literatura i kul'tura: kul'turologicheskiy podkhod k izucheniyu slovesnosti v shkole. [Literature and culture: a cultural approach to the study of literature in school] M.: Flinta, Nauka. (In Russian).
- 6 Zepalova T.S. (1982) Uroki literatury i teatr. [Literature and theater lessons] M.: Prosveshcheniye. (In Russian).
- 7 Zinin S.A. (2006) Vnutripredmetnyye svyazi v izuchenii shkol'nogo istoriko-literaturnogo kursa. [Intra-subject relations in the study of the school history and literature course] Moskva: Russkoye slovo. (In Russian).
- 8 Kolokol'tsev Ye.N. (1991) Iskusstvo na urokakh literatury. [Art in literature classes.] Kiyev: Radyan'ska shkola. (In Russian).
- 9 Leonov S.A. (1999) Integrirovannyy urok literatury. [Integrated literature lesson] M.: Izd-vo MPGU. (In Russian).
- 10 Demchenko A.S. (2018) Metodicheskaya strategiya izucheniya romana N. Verevochkina «Zub mamonta» v vuzovskoy auditoria [Methodical study of the study of the novel by N. Verevochkin «The mamont tooth» in the university audience]. Journal of Educational sciences. 4 (57). (In Russian).
- 11 Tattimbetova K.O. (2018) Razvitiye literaturovedcheskikh kompetentsiy studentov v protsesse analiza proizvedeniy Ivana Shhegolikhina [The development of literary competence of students in the process of analyzing the works of Ivan Shhegolikhin]. Journal of Educational sciences, № 2 (55). (In Russian).
- 12 Muminov S.O. (2017) Izucheniye literaturnoy komiki D.I.Fonvizina, A.S.Griboyedova i N.V.Gogolya v shkole. [The study of literary comedians D.I.Fonvizin, A.S.Griboedova and N.V.Gogol in school] Moskva: Flinta, Nauka. (In Russian).
- 13 Mikhaylov V. (1996) Khronika velikogo dzhuta. [Chronicle of the Great Jute] Almaty: Zhalyln. (In Russian).

Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Gani J.B.

Al Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: kunduz@physics.kz

TEACHING OF ELECTROMAGNETISM WITH NDT (novel data technologies)

The importance to the affective domain in learning is underscored in many research pursuits at the expense of the cognitive development of students studying science, in particular, physics. The thesis has proposed a structure, the pedagogical technological combined medium (PTCM) founded on the electronic model, that builds on the existing premises of pedagogy, content, and technology to make space for the affective domain where these three premises intersect with each other. Establishment of the PTCM framework through a multi-loop model that explores the affective dimension as an overarching space for interaction among learners, teachers, and parents through a series of stages included home tasks, as well as seminar and out-of-university activities. The paper is wanted to show the effectiveness of the methods and techniques of teaching «Electromagnetism». The context provides the results of new technological education teaching, samples the needed literature, and also to bond strengthen the scientific research.

Key words: education, teaching, modern education technology, electromagnetism.

Туреханова К.М., Әкімханова Ж.Е., Ғани Ж.Б.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: kunduz@physics.kz

Электромагнетизмді ЖАТ-пен оқыту (жаңа ақпараттық технологиялар)

Оқытуда аффективті доменнің маңыздылығы көптеген ғылыми зерттеулерде жаратылыстану ғылымдарын, атап айтқанда физиканы зерттейтін студенттердің когнитивті дамуы есебінен байқалады. Мақалада педагогика, мазмұны мен технология қолданысындағы алғышарттарына негізделген және осы үш алғышарттар бір-бірімен қиылысатын тиімді аймақ кеңістігін құру үшін педагогикалық біріктірілген ортаның (ПТБО) электронды үлгісінің құрылымы ұсынылған. Технологиялық ортаны қолдану оқыту үдерісінің (эмоционалды саласының) аффективті домені үшін кеңістікті босатуға мүмкіндік береді. Көпқұрылымды үлгінің көмегімен ПТБО құрылымы әзірленді. Орта аталмыш электрондық кеңістік арқылы оқушылардың, оқытушылар және ата-аналар арасындағы өзара байланыстың, үй тапсырмалары, сонымен қатар университеттен тыс семинарлар мен сабақтардың нәтижелерін өлшеуге мүмкіндік береді. Мақала аталмыш үлгіні қолдана отырып “Электр және магнетизм” курсының құрылымы мен әдістемесінің тиімділігі көрсетіп, таныстырып, пікірталасқа шақырады. Мақала мазмұнында жаңа әдістемелік тәсіл – педагогика мен технологияның, пән мазмұнының интеграциясы және технологиялық білім берудің жобаланған ортасының нәтижелері және ғылыми зерттеулерді нығайту үшін қажетті әдебиеттердің үлгілері ұсынылған. Электронды технологиялық ортаның апробациясынан соң оның тиімділігін анықтау үшін студенттерге арналған сауалнама жасалынды. 50 студенттің 80,3%-ы аталмыш құрастырылған ортаның оқыту үшін қолдану тиімді деп санайды. Қалған студенттер оқытудың дәстүрлі әдістерін қолдануды қалайды.

Түйін сөздер: білім беру, оқыту, заманауи ақпараттық технологиялар, электромагнетизм.

Туреханова К.М., Акимханова Ж.Е., Гани Ж.Б.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: kunduz@physics.kz

Обучение электромagnetизму с НИТ (новые информационные технологии)

Важность аффективного домена в обучении подчеркивается во многих исследовательских работах за счет когнитивного развития студентов, изучающих естественные науки, в частности физику. В статье была предложена структура электронной модели, педагогическая технологическая

кая комбинированная среда (ПТКС), которая основывается на новом методическом подходе интеграции содержания предмета, педагогики и технологий. Использование технологизированной среды поможет освободить пространство для аффективного домена (эмоциональной области) процесса обучения. Разработана структура ПТКС с помощью многоконтурной модели. Среда позволяет измерять результаты через данное электронное пространство взаимодействия между учащимися, преподавателями и родителями на протяжении ряда этапов, включающих домашние задания, а также семинары и занятия вне университета. Статья призвана познакомить и предложить для дискуссии, показать эффективность предлагаемой структуры и методики обучения курса «Электричество и магнетизм» с применением данной модели. В содержании статьи представлены результаты нового методического подхода - интеграции содержания предмета, педагогики, технологий, и спроектированной среды технологического образования, в которой также представлены образцы необходимой литературы для закрепления научных исследований. После апробации электронной технологизированной среды была разработана анкета для студентов по оценке ее эффективности. Из 50 студентов 80,3% считают, что эффективно использовать разработанную среду для обучения. Другие все же предпочитают ранее зарекомендовавшие себя (традиционные) методы обучения.

Ключевые слова: обучение, преподавание, современные технологии обучения, электромагнетизм.

Introduction

It is known that the traditional education in Kazakhstan is based on continuous and sequential assimilation of knowledge and relies on the reproductive capabilities without regard to personal creativity. The reality is that highly qualified modern specialists have to work in complex, rapidly changing conditions of scientific-technical progress, which requires constant updating of knowledge, erudition, combined with deep special knowledge, skills of conducting scientific research and creative attitude to their professional activities.

Studying at the university can change or improve the not only knowledge but also a way of thinking. The most important that can be turned is not what the teachers teach, but how they teach. In Kazakhstan, the method of teaching is moving to the new technological medium, which helps to exchange experiences in developing mental skills and take advantage of removing to the outside of the country. In this way, weighty influence in science is taking part a physics; almost a branch of it «Electricity and Magnetism».

It is well-known that students of various ages have problems in understanding some basic concepts of electricity and magnetism. This fact has been verified repeatedly by conceptual tests like CSEM (Conceptual Survey on Electricity and Magnetism, Maloney et. al., 2001), BEMA (Brief Electricity and Magnetism Assessment), DIRECT (Determining and Interpreting Resistive Electric Circuit Concepts Test) and others.

Contents

The paper offers that using novel data technologies (NDT) in teaching physics, and particularly, electromagnetism will be a promising solution to these problems. There are several factors which cause their use at the present stage of training. First, many high schools have computers due to the social and economic achievements. The quantity and quality of ready-made physics software allows implementing various learning technologies. Secondly, the simulation with the use of any computer technology can give a good dynamic illustration not only of the observed physical processes and phenomena, but also of those processes that are not available for observation in a real experiment; and it also allows providing greater flexibility in conducting computational physics experiments and solving various experimental tasks. The computer with modern equipment connected to it gives us the possibility to conduct research of different studying processes on a high level. Accordingly, the use of new computer experiments (demonstration and laboratory) in training electromagnetism allows overcoming the mentioned related experiment problems. Moreover, the potential benefits of NDT give the opportunity to organize productive learning and make learning process personally oriented and the opportunity to set and solve both traditional and new educational objectives: the formation of model representations, information, communication and other skills of students.

For instance, as a specific tutorial path in Kazakhstan Universities, there is taken place Al-Farabi Kazakh National University. Accepting the English language as a crucial teaching means the leveling up of educational system in Kazakhstan and it is the main requirement of our university. Nowadays, materials and information, scientific researches give opportunity to find out new, qualitative knowledge. The fundamentals of physical thinking are formed and developed in specific forms and methods of training.

Physics course in modern higher education of Kazakhstan includes effective teaching and learning information technology, focused on the formation of key competencies, which in turn develop the motivation, proactive learners. New information technology teaching physics that are the subject of information, promote processes such as design, construction, implementation, analysis, rendering computer systems development methodology of teaching physics at the university. The learning process in higher education should be based on this concept and methodology of training that combines theory of design methodology and theory of mastering practical skills. Some methodological problems figures out in the learning process of information, they are performed based on educational technology, using of information-communication technologies and it allows to organize collective and individual students. Active involvement of students in activities to address the challenges of innovation extends content-semantic space of the learning process.

The goal of physical education is to develop students' knowledge of the theoretical basis of the methods of teaching physics. The content and organization of the educational process in physics in the framework of modern educational technology is the training of specialists in discipline physics in the modern school.

The study of theoretical questions has accompanied to the practical training, which works through the implementation of all kinds of physics experiment. The components of the methodical system of teaching physics at the university are learning objectives, content of physical education, methods, tools and organizational forms of education. Methodical system is based on scientific and theoretical positions of the discipline (content of the training material, exercises, laboratory work and demonstration) for the preparation of students of physics.

The listed components of methodical training system are aimed to the creating of motivation

and incentives for students to acquire knowledge independently. Methodical system aims to develop skills such as the ability to design a lesson, modeling technology and teaching methods, tutoring and educational activities and other kinds and forms of academic and extracurricular activities.

The most difficult topics, videos were produced explaining the essentials. The complimentary off class study, written material, and the laboratory-based practice should provide the students with a learning route from elemental to advance. This investigation allows evaluating two approaches where students acquire knowledge both prior and after watching the video. Group interviews and surveys to those who watched the video afterward probe the concepts were stated clearly to us.

Seminars are also conducted using information technology. As additional tasks, special sites are used (with examples and solutions). Seminar develops competence of student's theoretical knowledge from lecture. The cause of more quantity of students and complicated, complex theory of course need using NDT. During the applying of NDT, learners can determine exercises and equations by themselves, in addition managing their time. On this purpose, the seminar «Electricity and Magnetism» is used as shown in the figure 1.

The screenshot shows a task interface with the following content:

Two balls on a thread immersed in benzene Task number: 281

Two balls, charged by the same electric charge, are hung by two identically long threads that form an angle 2α .

Find the density of a material the balls are made from, if by dipping the balls into the benzene the angle formed by the threads is not changed.

Note: The density of benzene $\rho = 870 \text{ kg m}^{-3}$ and its dielectric constant (relative permittivity) $\epsilon = 2.3$.

Hint 1

Hint 2

Figure

Analysis

Solution

The weight $\vec{F}_G$ and the tensile force from the thread $\vec{F}_T$ act on each ball in the air.

The balls are charged thus they repel each other by the electric force $\vec{F}_e$.

For the magnitude of these forces it holds:

$$F_G = mg$$

$$F_e = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{Q^2}{r^2},$$

where r is the distance between the balls.

The balls are stationary thus the net force of these three forces must be zero.

Figure 1 – Extra applied tasks in seminar

As shown in the figure 1, solving the tasks consists of memorizing the lecture, scheme, hint1, hint 2, analysis and solution.

Figure 2 – Representation and solution of task

By this technology, every student can clear up tasks of each topics.

In the laboratory work, the student can practice the theory that he has read in the lecture. The main purpose of the laboratory class is to interest students in conducting experiments, to analyze the results and to make conclusions. At each laboratory studies, the students have to set goals, such as learning all theories about an experiment, to know the rules for working with instruments, to do the work and to calculate, to plot and to find the most convenient way to perform exactly these experiments again. The results of the completion of work task can be shown by different programs. Interpretation is likewise clearly understood and witty indicated. To maximize laboratory-based practice time in an undergraduate course at the Electricity and Magnetism, which was limited due to the number of students, the theoretical topics were transferred to a flipped classroom format, via the production of explicative videos. Preliminary results show that videos achieve the objectives being well accepted by the students. The students watch the video during the class having already been given tools and instructions. The implementation will allow a more profound evaluation. The creation of the videos enhanced the possibility of maximizing the laboratory-based practice time, enabling the syllabus to adapt to the flagging concepts.

In the Figure 3, there is experimentally demonstrated in purpose of additional learning, comprehending of laboratory work as an example.

There are written the theoretical, image and the working process in movie form.

Figure 3 – Extra using equipment in the laboratory work.

Results

The use of multiple devices are investigated in the different fields in during class, the various material used in the course of class, pedagogical aspects, some general issues and the use of NDT for teaching. The questionnaire was implemented electronically using Google Form, which was a professional web-based freeware tool offering signs. They were used to provide an anonymised questioning with the option to track who had complied the questionnaire already. One remembering mail was sent to people with missing data to bring them to fulfill the questionnaire.

A questionnaire with 12 questions clustered into two different fields was developed by the exploration group and covered two main research questions: 1. Do students appreciate the used method and do they see it as a modernized way for their learning? 2. Is the learner-centered approach using multiple devices as the central teaching tool a promising method for the students?

The following table 1 gives an overview of the questions related to the core features of the teaching method, like the basic texts, the use of presentations and the multimedia material.

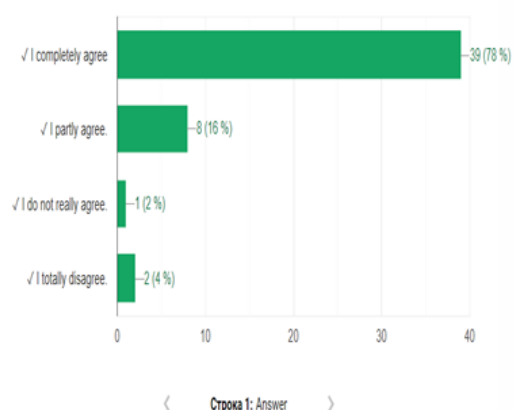
The second cluster evaluates pedagogical issues, like the use of hands-on experiments, the role of the teacher or active parts of teaching.

Table 1 – Surveyresults

№	Question Text	I completely agree	I partly agree	I do not really agree	I totally disagree
1	The availability of foundation texts supports the contribution in class	36	11	1	1
2	Multimedia presentations which are uploaded on the e- learning platform support studying and reversing learning matters	38	10	2	0
3	The use of videos and animations endures the understanding of learning matters	39	11	0	0
4	Experiments (all thing considered the necessary materials are available) increase the value of class	40	9	0	1
5	The teacher, who instructs in class, should communicate the learning elements to students	40	8	0	2
6	During class the teacher should strengthen students to take part actively in class, for example with the assistance of questions and discussions	38	9	3	0
7	The online learning platform provides students with additional multimedia presentations and the simple presentations which are shown in class. I check and transmit them regularly.	39	8	1	0
8	Function with laptop in class has improved my computer skills	42	7	1	0
9	Engaging with laptop in class has improved my computer skills in different programs (as word, etc.)	43	6	1	0
10	I would use implemented videos for learning matters for studying at home	46	4	0	0
11	I would like to work with my partner, not with laptop or virtual teaching more often together in class, to work out different sections of learning matters	39	8	1	2
12	The use of a computer makes it easy to supply class	42	6	1	1

I would like to work with my partner, not with laptop or virtual teaching more often together in class, to work out different sections of learning matters.

Верных ответов: 50 из 50

Figure 4 – Example of results

Conclusions

50 students clicked their answers, overall 80,3% of students completely agreed with the NDT system. Others followed the elder system of educational work. There are some open questions asked to see the the suggestions of students for better teaching as well as to criticize what has been going wrong during class.

The students highly agreed to the usage of the teaching and asserted a high level of appropriateness of the system for learning science.

The study confirms that from the point of view of the students the teaching method is well accepted by the students and that they see the method as a suitable and well structured way of teaching. The technology enhanced approach can be managed easily by the students and they see an advantage of using technology in being taught science, especially electricity and magnetism.

The study reflects a high level of satisfaction of the students and they feel well supported in their learning process. For instance, there are not existed any problem in using NDT which must be seen as a successful preparation work.

In conclusion, the NDT is useful, easy to understand and there is concrete way to point out one of the most difficult subject as the «Electricity and Magnetism». The purposes of teachers are developing of critical thinking, easy valuing, and

also being smart at their subject. There is found not problematic pedagogical technology, which will avoid from difficult situations and keep in mind future goals.

The integration of ICT in university teaching needs serious consideration in order to increase the competency of the country's education system. It will help to increase the national education in the world ranking and produce the better way to the future work.

References

- 1 Berkimbaev, K., Saribaeva, A., Usembayeva, I., Ramankulov, Sh. (2013). Teaching to use information and computer technology in preparation of competitive specialists. Materials of the II International Research and Practice Conference: Science, Technology and Higher Education, Westwood, Canada. 425p.
- 2 Bevelacqua J.J. (2014) Health physics considerations for the ITER. *International nuclear safety journal*.25p.
- 3 Karbowski A., Służewski K., Karwasz G., Juszczyńska M., Viola R., Gervasio M., Michelini M. (2009) Discovering Electromagnetic Induction: Interactive Multimedia Path, *Int. Work. on Multimedia in Physics Teaching and Learning*, 14th Edition, Europhys. Conf. AbstractBooklet/ 48p.
- 4 Karwasz G., Karbowski A., Michelini M., Viola R., Peeters W. (2008). MOSEM: Teaching minds-on experiments on electromagnetism in secondary schools, GIREP 2008 International Conference, «Physics Curriculum Design, Development and Validation, Book of Abstract, 142p.
- 5 Karwasz G. and MOSEM Consortium (2009), Set of experiments on electromagnetism, http://dydaktyka.fizyka.umk.pl/nowa_strona/?q=node/679
- 6 Kerimbayev N. N. (2012) Professional use of information communication technology as a component of the methodical system of training of future teachers. *Siberian pedagogical journal*, №5, Novosibirsk. 65p.
- 7 Koudelkova V., Dvorak L. (2014) High school students' misconceptions in electricity and magnetism and some experiments that can help students to reduce them. GIREP-MPTL 2014 International Conference
- 8 Koupiřová Z., Mandiková D., et al. (2015) Interactive problems in physics, *Univerzita Karlova v Praze*, www.physicstasks.eu
- 9 Krzysztof Rochowicz, Andrzej Karbowski, Krzysztof Służewski, Grzegorz Karwasz, Electromagnetism – seeing and calculating http://dydaktyka.fizyka.umk.pl/nowa_strona/
- 10 Lee, H., Kim, K. (2014). Relationships Between Bilingualism and Adaptive Creative Style, Innovative Creative Style, and Creative Strengths among Korean American Students». *Creativity Research Journal*, 22(4). P.402-407. [kkim.wmwikis.net/file/view/Lee_Kim_2010.pdf](http://www.kkim.wmwikis.net/file/view/Lee_Kim_2010.pdf).
- 11 Mazohl P., Makl H.. Technology enhanced teaching (TET)// ICERI 2016 – Seville, At Seville- 2016
- 12 Miller, K., Lasry, N., Chu, K., and Mazur, E. (2013). Role of physics lecture demonstrations in conceptual learning. *Physical Review Special Topics – Physics Education Research*. P9.
- 13 Nurgalieva G.K. Pedagogical technology education informatization (2002). Alem. Almaty, P269. (In Kazakh)
- 14 Pascual Di Bella-Nava, María del Pilar Segarra-Alberú, Víctor Manuel Velázquez-Aguilar (2018) Students' understanding of selected aspects of electricity and magnetism. *Conference Proceedings*.
- 15 Ramankulova Sh., Usembayeva I., Berdia D., Omarova B., Baimukhanbetova B., Shektibayeva N., (2016) Formation of the Creativity of Students in the Context of the Education Informatization. *International journal of environmental and science education*. 9598p.
- 16 Służewski K., Karwasz G. (2015). Four experiments in electrostatics (in Polish), ZDF UMK, http://dydaktyka.fizyka.umk.pl/nowa_strona/?q=node/443
- 17 Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Nurzhanova M.S. Joomla ortasynda Plazma fizykasyn okytuga arnalgan sait jasaktau [Developing a website for Plasma Physics training in the Joomla]. *KazNRTU Journal*, №5 (123), 2017 – Almaty. 240p. (In Kazakh)
- 18 Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Nurzhanova M.S. (2017) «Avtomattandyrylgan jobalau juyesi» pani boiynsha elektronдық okulyk jasaktau [Development of electronic textbook in the subject «Automated Design System»]. *Modern natural-scientific education: problems and prospects of development*, Astana. 238p. (In Kazakh)
- 19 Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Nurzhanova M.S. (2017) Plazma fizykasyn okhytudagy sandykh tehnologyalar [Digital technologies in teaching of plasma physics]. «KazNRTU Journal» №4 (122), Almaty, 565p. (In Kazakh)
- 20 Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Nurzhanova M.S. (2017) Plazma fizykasyn kashykyktan okytu [Distance learning of plasma physics]. *New trends in professional development of education personnel / Republican research collections*, Almaty. 238p. (In Kazakh)
- 21 Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Nurzhanova M.S. (2017) Tehnikalyk mamandyktardy dayarlauda elektronдық oku-

lyktardy paidalanu manyzdylygy [The importance of using electronic textbooks in the preparation of technical specialties]. Kazakh National Research Technical University, «KazNRTU Journal», №4 (122), Almaty. 101p. (In Kazakh)

22 Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh. Ye. (2017) Plazma fizykasyn okytudy juzege asyruda koldanylatyn kashykyktan okytu tehnologyasy [Using distance learning in the study of plasma physics] al-Farabi Kazakh National University «KazNU Journal», Almaty. 242p. (In Kazakh)

23 V. Koudelkova, L. Dvorak, High school students' misconceptions in electricity and magnetism and how to diagnose them. ICPE-EPEC 2013. Conference Proceedings. MATFYZPRESS publisher, Prague 2014 Accessible at: http://www.icpe2013.org/uploads/ICPE-EPEC_2013_ConferenceProceedings.pdf

Литература

1 Berkimbaev, K., Saribaeva, A., Usembayeva, I., Ramankulov, Sh. (2013). Teaching to use information and computer technology in preparation of competitive specialists. Materials of the II International Research and Practice Conference: Science, Technology and Higher Education, Westwood, Canada. 425p.

2 Bevelacqua J.J. (2014) Health physics considerations for the ITER. International nuclear safety journal. 25p.

3 Karbowski A., Służewski K., Karwasz G., Juszczyńska M., Viola R., Gervasio M., Micheli M. (2009) Discovering Electromagnetic Induction: Interactive Multimedia Path, Int. Work. on Multimedia in Physics Teaching and Learning, 14th Edition, Europhys. Conf. AbstractBooklet/ 48p.

4 Karwasz G., Karbowski A., Micheli M., Viola R., Peeters W. (2008). MOSEM: Teaching minds-on experiments on electromagnetism in secondary schools, GIREP 2008 International Conference, «Physics Curriculum Design, Development and Validation, Book of Abstract, 142p.

5 Karwasz G. and MOSEM Consortium (2009), Set of experiments on electromagnetism, http://dydaktyka.fizyka.umk.pl/nowa_strona/?q=node/679

6 Kerimbayev N. N. (2012) Professional use of information communication technology as a component of the methodical system of training of future teachers. Siberian pedagogical journal, №5, Novosibirsk. 65p.

7 Koudelkova V., Dvorak L. (2014) High school students' misconceptions in electricity and magnetism and some experiments that can help students to reduce them. GIREP-MPTL 2014 International Conference

8 Koupilová Z., Mandiková D., et al. (2015) Interactive problems in physics, Univerzita Karlova v Praze, www.physicstasks.eu

9 Krzysztof Rochowicz, Andrzej Karbowski, Krzysztof Służewski, Grzegorz Karwasz, Electromagnetism – seeng and calculating http://dydaktyka.fizyka.umk.pl/nowa_strona/

10 Lee, H., Kim, K. (2014). Relationships Between Bilingualism and Adaptive Creative Style, Innovative Creative Style, and Creative Strengths among Korean American Students». Creativity Research Journal, 22(4). P.402-407. [kkim.wmwikis.net/file/view/Lee_Kim_2010.pdf](http://www.kkim.wmwikis.net/file/view/Lee_Kim_2010.pdf).

11 Mazohl P., Makih. Technology enhanced teaching (TET) // ICERI 2016 – Seville, At Seville- 2016

12 Miller, K., Lasry, N., Chu, K., and Mazur, E. (2013). Role of physics lecture demonstrations in conceptual learning. Physical Review Special Topics – Physics Education Research. P9.

13 Nurgalieva G.K. Pedagogical technology education informatization (2002). Alem. Almaty, P269. (In Kazakh)

14 Pascual Di Bella-Nava, María del Pilar Segarra-Alberú, Víctor Manuel Velázquez-Aguilar (2018) Students' understanding of selected aspects of electricity and magnetism. Conference Proceedings.

15 Ramankulova Sh., Usembayeva I., Berdia D., Omarova B., Baimukhanbetova B., Shektibayeva N., (2016) Formation of the Creativity of Students in the Context of the Education Informatization. International journal of environmental and science education. 9598p.

16 Służewski K., Karwasz G. (2015). Four experiments in electrostatics (in Polish), ZDF UMK, http://dydaktyka.fizyka.umk.pl/nowa_strona/?q=node/443

17 Туреханова К.М., Әкімханова Ж.Е., Нуржанова М.С. Joomla ортасында «Плазма физикасын оқытуға арналған» сайт жасақтау. ҚазҰТЗУ Хабаршысы, №5 (123), 2017 – Алматы. 240б.

18 Туреханова К.М., Әкімханова Ж.Е., Нуржанова М.С. (2017) Автоматтандырылған жобалау жүйесі» пәні бойынша электрондық оқулық жасақтау. Қазіргі заманғы жаратылыстану-ғылыми білім беру: мәселелері және даму болашағы. – Арқалық. 238б.

19 Туреханова К.М., Әкімханова Ж.Е., Нуржанова М.С. Плазма физикасын оқытудағы сандық технологиялар. ҚазҰТЗУ Хабаршысы, №4 (122), 2017 – Алматы. 565б.

20 Туреханова К.М., Әкімханова Ж.Е., Нуржанова М.С. (2017) Автоматтандырылған жобалау жүйесі» пәні бойынша электрондық оқулық жасақтау. Қазіргі заманғы жаратылыстану-ғылыми білім беру: мәселелері және даму болашағы. – Арқалық. 238б.

21 Туреханова К.М., Әкімханова Ж.Е., Нуржанова М.С. (2017) Техникалық мамандықтарды даярлаудағы электронды оқулықтарды пайдалану маңыздылығы. ҚазҰТЗУ Хабаршысы, №4 (122), 2017 – Алматы. 101б.

22 Туреханова К.М., Әкімханова Ж.Е. (2017). Плазма физикасын оқытуды жүзеге асыруда қолданылатын қашықтықтан оқыту технологиясы. ҚазҰУ Жаршысы, Алматы. 242б.

23 V. Koudelkova, L. Dvorak, High school students' misconceptions in electricity and magnetism and how to diagnose them. ICPE-EPEC 2013. Conference Proceedings. MATFYZPRESS publisher, Prague 2014 Accessible at: http://www.icpe2013.org/uploads/ICPE-EPEC_2013_ConferenceProceedings.pdf

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Тарих. Жаңа білім беру әдіснамасы	Section 1 History. Methodology of Modern Education	Раздел 1 История. Методология современного образования
<i>Әрінова Б.А.</i> Ұлы дала ойшылдары еңбектерінің студент жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесіндегі орны.....4		
<i>Карабутова А.А., Мынбаева А.К.</i> Исторические особенности развития содержания предмета «Самопознание» 12		
2-бөлім Психологиялық-педагогикалық зерттеулер	Section 2 Psychological and Pedagogical Research	Раздел 2 Психолого-педагогические исследования
<i>Ибрашева А.Х., Мамбеталина Д.А.</i> Вопросы перехода «transfer students» (переводных студентов) из вуза в вуз в Казахстане 28		
<i>Kagan M., Shabden M.B., Bulatbayeva A.A.</i> Comparison of Value Orientations of University Students in Kazakhstan and Turkey 41		
3-бөлім Білім беру сапасын бағалау	Section 3 Assessment of Education Quality	Раздел 3 Оценка качества образования
<i>Маликов К.Т., Ынтымақов Т.Ж., Серіков Р.С., Картанова С.З., Баимбетова Қ.Э.</i> Қазақстандағы білім беру сапасын бағалау механизмдері 52		
<i>Әлқожаева Н.С., Хусейн Хусну Бахар, Абдраманова Н.Ш.</i> Жоғары оқу орындарының білім беру сапасына сараптамалық талдау 61		
4-бөлім Электронды оқыту және қашықтықтан білім беру	Section 4 E-Learning and Distance Education	Раздел 4 Электронное обучение и дистанционное образование
<i>Шарипов Б.Ж., Джусубалиева Д.М.</i> Современный подход к подготовке специалистов новой формации.....72		
5-бөлім Пәндерді оқыту әдістемесі	Section 5 Teaching Methodology of Disciplines	Раздел 5 Методика преподавания дисциплин
<i>Бахмат В.И., Ефременкова О.В., Обухова Г.А.</i> Визуализация решения вероятностных задач с использованием схем и таблиц в обучении 82		
<i>Уразгалиева Н.Т., Азгалиева Г.С.</i> Бейорганикалық және органикалық химия пәнін оқытуда белсенді әдістерді қолдану арқылы білім алушылардың білімін салыстырмалы талдау.....91		
<i>Мурзагулова М.Д.</i> Ынтымақтастық педагогикасының студенттердің тұлғалық дамуындағы рөлі.....100		
<i>Айнабекова Г.Б.</i> Анализ повести В. Михайлова «Хроника великого джута» в вузовской аудитории 109		
<i>Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Gani J.B.</i> Teaching of Electromagnetism with NDT (novel data technologies).....117		